STUDIĬ FILOSOFICE. — II.

PROBLEMELE PSIHOLOGIEI

DE

C. RĂDULESCU-MOTRU

BUCUREȘCI

LIBRARIA SOCEC & CIE

21 — CALEA VICTORIEĬ — 21

1898.

PREȚUL 1,50 LEI.

www.dacoromanica.ro

Şase fascicole formézà un volum şi vor apare în decursul unuï an.

---

www.dacoromanica.ro

PROBLEMELE PSIHOLOGIEI

www.dacoromanica.ro

I.—O ştiinţă, a căreia emancipare de sub tutela filosofieĭ se petrece chiar în zilele nóstre, — nu fără óre-carĭ protestărĭ din partea filosofilor, — este Psihologia.

In ultimul pătrar al secoluluĭ nostru, cercetările psihologice aŭ avut tendinţa constantă de a lua caracterul unor cercetărĭ de ştiinţă specială. Toţĭ aceĭ carĭ le-aŭ întreprins aŭ căutat să se emancipeze de sub tradiţiunile filosofice şi s'aŭ silit să introducă în psihologie metodele întrebuinţate în ştiinţele de observaţiune şi de experiment. Tendinţa lor a isbutit astăzĭ în atât cel puţin, că s'a înlăturat autoritatea vechilor speculaţiunĭ metafisice concepute asupra sufletuluĭ şi s'a deschis viitorilor cercetătorĭ o cale maĭ sigură de cât o aveaŭ aceĭ de pînă acum.

Dar acésta, fără îndoială, nu e de ajuns.

Emancipată de sub influenţa speculaţiunilor metafisice, psihologia nu este încă o ştiinţă specială, pe cât timp în cuprinsul sĕŭ nu s'aŭ obţinut resultate, carĭ să pótă fi puse alăturĭ cu resultatele celor-l-alte ştiinţe speciale. După resultate se póte cunóşte, întru cât noua direcţiune este bună saŭ nu, întru cât póte fi cu putinţă saŭ nu o psihologie ştiinţifică. Singură emanciparea nu foloseşte la nimic. Căcĭ dacă psihologia, îndrumată pe noua cale, nu obţine alte resultate de cât pe acelea, saŭ în genul acelora, pe carĭ le

www.dacoromanica.ro

obţinuse şi vechia filosofie, atunci e clar că rolul filosofiei nu este încă terminat faţă de dînsa. Şi atunci mult dorita emancipare de astăzi nu póte fi privită de cât ca semnul unei stări de crisă filosofică în care ne aflăm astăzi şi nimic mai mult.

Probabil însă că nu vom avé acéstă decepţiune. Noua psihologie ştiinţifică nu ne oferă, ce-i drept, nici o cunoştinţă exactă, care să pótă fi pusă alături de cunoştinţele, ce ni le oferă ştiinţele asupra naturii; totuşi începuturile de cunoştinţă, pe cari ea ni le oferă de-o-cam-dată, se arată în multe privinţe atât de deosebite de vechile speculaţiuni filosofice, în cât, dacă nu încrederea, ele ne provócă în ori-ce cas curiositatea să aşteptăm complectarea lor în viitor.

Începuturile or-căreia ştiinţe sunt de alt-fel legate cu o mulţime de dificultăţi şi de aceste dificultăţi nu era nici o causă ca să fie scutită singură psihologia.

Studiul de faţă are de scop de a arăta problemele mai principale, cari se discută în psihologia de astăzi. Zicem «problemele», fiind-că acéstă denumire se potriveşte mai bine cu studiul pregătitor în care se află astăzi psihologia ştiinţifică. Mai târziu, când nouile metóde vor fi dat resultate mai numeróse şi mai sigure, de cum aŭ dat pînă acum, póte că se va face şi aci, precum se face şi în cele-l-alte ştiinţe speciale, mai puţină vorbă de probleme; de-o-cam-dată însă în psihologia de astăzi ele priméză ori-ce altă cercetare. Însăşi determinarea obiectului asupra căruia se întinde noua ştiinţă, aceea ce aiurea e de la sine înţeles, pentru psihologi este un subiect de discuţie. Apoi determinarea obiectului atrage după sine determinarea metodei. Metódele ştiinţelor exacte sunt aplicabile numai acolo unde se găseşte un obiect *mĕsurabil*; iar unde nu, ele produc numai nişte pseudo-cunoştinţe, a căror ilegitimitate suntem expuşi s'o descoperim la fie-ce moment. De aceea pentru psihologie este astăzi o problemă, şi încă cea mai importantă, determinarea obiectului şi a metódelor ei.

Bine înţeles însă, discutarea problemelor nu ne îndreptăţeşte câtuşi de puţin să oprim încercările ce s'ar face cu in-

www.dacoromanica.ro

troducerea metódelor experimentale în psihologie, căcĭ de regulă nu prin legitimărĭ anticipate se introduc şi s'aŭ introdus vre-o dată direcţiunile nouĭ în vre-una din ştiinţe, ci ele aŭ cucerit singure terenurile lor prin aplicaţiunĭ directe şi prin resultatele ce ele le-aŭ produs; şi aşa va fi casul probabil şi cu psihologia.

Discuţiunea problemelor are însă un îndoit scop. Ea ne prepară să înţelegem, în primul rînd, calea, pe care vor trebui să se îndrumeze inovaţiunile pentru a aduce un progres în psihologie şi în al doilea rînd apoĭ, ea ne serveşte drept o recapitulare a tuturor încercărilor de progres făcute pînă în present. Chiar dacă în acéstă discuţiune se va insista maĭ mult asupra dificultăţilor, cu carĭ sunt împreunate inovaţiunile în psihologie, psihologia ca ştiinţă nu va avé de cât să câştige; căcĭ un progres e cu atât maĭ neîndoios, cu cât primirea luĭ a fost întovărăşită de un examen maĭ minuţios. Invinge noua psihologie ştiinţifică tóte argumentele ce i-se pot ridica în contră-ĭ, atuncĭ nu maĭ rĕmâne îndoială, viitorul sĕŭ este pe deplin asigurat.

II.—Problemele psihologieĭ resultă pentru noĭ din comparaţiunea pe care o facem între datele psihologieĭ de astăzĭ şi concepţiunile fundamentale ale celor-l'alte ştiinţe naturale. Tóte deosebirile ce ni-le înfăţişéză acéstă comparaţiune sunt tot atâtea probleme de cercetat, căcĭ mintea nóstră nu póte fi împăcată pe cât timp nu este în stăpînirea uneĭ concepţiunĭ unitare, care să explice cu aceiaşĭ încredere întregul domeniŭ al experienţeĭ. Concepţiunile fundamentale din ştiinţele naturale cer după dînsele concepţiunĭ analóge în psihologie. Cu aceiaşĭ încredere, cu care îşĭ explică fenomenele natureĭ externe, voeşte mintea omenéscă să-şĭ explice şi fenomenele interne sufleteştĭ şi orĭ-ce piedică adusă acesteĭ explicărĭ comune este pentru dînsa un motiv de nelinişte.

Este natural însă ca pentru acéstă explicare comună primul pas să-l facă ştiinţele naturale exacte, ca fiind cele maĭ

www.dacoromanica.ro

vechĭ. Concepţiunile acestora din urmă servesc de normă pentru psihologie, şi orĭ-ce abatere a psihologieĭ de la ele trebue îndoit controlată.

Principalele abaterĭ pe carĭ le întîlnim noĭ în discuţiunea problemelor, se pot împărţi în următórele treĭ clase:

In *prima clasă* intră abaterile relative la însăşĭ constituirea concepţiunilor psihologice. In ştiinţele exacte, precum ştim, concepţiunile fundamentale consistă în abstracţiunĭ evocătóre de intuiţiune; dar este tot aşa şi în psihologie? Regăsim şi la fenomenele psihice aceiaşĭ intuiţiune, pe care o găsim la fenomenele naturiĭ externe?

O deosebire ni se presintă de la primul examen. Fenomenele natureĭ externe sunt *în spaţiŭ*, pe când cele interne, nu; cum se va puté găsi dar o explicare comună la unele şi la altele? Acéstă primă clasă pune în discuţie însăşĭ ştiinţa psihologieĭ.

In *a doua clasă* intră abaterile relative la caracterul de *individualitate*, pe care îl aŭ fenomenele psihice în deosebire de cele naturale. Pentru ştiinţele naturale, natura este o grupare de atomĭ uniformi, saŭ, cu un termen maĭ generic, de elemente uniforme în ultimă analiză; pentru psihologie însă lumea sufletéscă nu perde nicĭ o dată caracterul de grupare de individualităţĭ. Este óre cu putinţa o ştiinţă care ţine sémă de individualităţi?

Şi în sfîrşit, în *a treia clasă* intră abaterile privitóre la înlănţuirea causala a fenomenelor psihice. Fenomenele naturiĭ externe se înlanţuesc după niştе legĭ constante şi uniforme, carĭ pot fi prezise şi deduse din legea generală a *conservăriĭ energieĭ*: fenomenele psihice însă, pretind uniĭ, sunt dominate de legea *creşteriĭ* energieĭ şi prin urmare la dînsele nu póte fi vorba de legĭ constante şi uniforme.

Tóte aceste abaterĭ trebuesc studiate şi pe cât se póte aplanate, înainte de ce filosofia sa încerce a da o concepţiune unitară despre lume şi viaţă. Acésta ne explică pentru ce filosofia din zilele nóstre dă o aşa mare atenţiune problemelor psihologieĭ. De soluţiunile ce se vor da acestora din urmă, depinde direcţiunea filosofieĭ în viitor.

www.dacoromanica.ro

De alt-fel, tot-d'a-una sistemele filosofice aŭ fost influenţate de teoriile psihologice ale timpuluĭ. Aşa sistemul filosofic al luĭ Platon n'a fost cu putinţă de cât cu sprijinul teorieĭ psihologice: că raţiunea, este un ce deosebit de simţurĭ şi, că ea, raţiunea, este organul, prin care omul percepe lumea ideilor, lumea transcendentală, pe când simţurile ne sunt reservate pentru experienţa zilnică. Influenţat de psihologia timpuluĭ a fost şi *Descartes* şi maĭ ales *Kant*, care din tripla împărţire a sufletuluĭ omenesc în intelect, sentiment şi voinţă, a construit dialectica întreguluĭ sĕŭ sistem filosofic. Dintre toţĭ maĭ conscient de acéstă influenţă a teoriilor psichologice a fost însă *Leibniz*, care afirmă că în natură omul nu distinge de cât aceea ce distinge şi în sufletul sĕŭ (1). Şi în istoria filosofieĭ s'ar găsi încă multe asemenea exemple.

Aceeaşĭ influenţă o vor păstra-o de sigur şi teoriile psihologice din viitor. Căcĭ e natural ca orĭ-ce filosof, se va gândi la cunoştinţa sufletuluĭ omenesc, înainte de a se gândi la orĭ-ce altă cunoştinţă; saŭ în orĭ-ce cas, chiar neluând cunoştinţa sufletuluĭ ca punct de plecare, fie-care filosof va căuta totuşĭ ca soluţiunea adusă de sistemul sĕŭ filosofic să nu fie contrazisă întru nimic de experienţa sufletéscă. De aceea soluţiunile ce se daŭ problemelor psihologice decid, precum am maĭ zis, direcţiunea filosofieĭ viitoruluĭ.

Şi se póte ca în cele din urmă, după noua îndrumare pe care a luat'o psihologia de astăzĭ, să se schimbe cu desăvîrşire soluţiunile date la vechile certe dintre spiritualism şi materialism, universalism şi individualism, optimism şi pesimism, certurĭ carĭ aŭ împărţit pe cugetătorĭĭ din tóte timpurile.

De succesul psihologieĭ ştiinţifice este legată dar o mare transformare în istoria sistemelor filosofice.

---

(1) Erdmann, *Leibnitii opera philos.*, 1840 pag. 214 b; Gerhardt, *Die philos. Schriften von G. W. Leibniz*, 1875—90 V, 70; comp. M. Dessoir, *Geschichte d. n. deutschen Psychologie*, 1897, 2-te Aufl., I, pag. 34.

www.dacoromanica.ro

III. — Problema arătată în prima clasă datézĕ de la însuşĭ Im. Kant. In prefaţa scrierĭĭ sale, *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (1786), acesta, după ce face deosebirea între *ştiinţă* propriŭ zisă şi *cunoştinţă* în înţeles larg, arĕtând că denumirea celeĭ d'întâĭ de ştiinţă propriŭ zisă vine de acolo, că acésta stă într'un strîns raport cu matematica, (în acéstă prefaţă se găsesc mult citatele cuvinte: Ich behaupte aber, dass in jeder besonderen Naturlehre nur so viel eigentliche Wissenschaft angetroffen werden könne, als darin Mathematik anzutreffen ist.), ajunge a vorbi şi de psihologie. Kant contestă lămurit psihologieĭ caracterul de ştiinţă în înţelesul restrîns al cuvîntuluĭ şi acésta pentru motivul că într'însa nu-şĭ póte găsi matematica nicĭ o aplicaţiune. «Maĭ mult de cât însăşĭ chimia, zice «dînsul, trebue să fie îndepărtată *ştiinţa sufletuluĭ* de la «rangul uneĭ ştiinţe propriŭ zisă, pentru că înainte de tóte «matematica nu póte fi aplicată asupra fenomenelor vieţiĭ «interne sufleteştĭ. Numaĭ *legea continuităţiĭ*, pe care o gă«sim în matematică, ar putea fi aplicată şi asupra fenome«nelor sufleteştĭ; dar acéstă lege este tot aşa de puţin folos «pentru formarea uneĭ ştiinţe psihologice, precum ar fi pentru «a forma o ştiinţă a geometrieĭ, proprietăţile linieĭ drepte. «Căcĭ intuiţiunea internă, în care ne-am putea construi noĭ «ştiinţificeşte fenomenele sufleteştĭ este *timpul*, şi acesta are «numaĭ o singură dimensiune(1).» — Dacă lăsăm la o parte comparaţiunea cu ştiinţa chimieĭ, care pentru zilele nóstre nu maĭ are sens, de óre-ce chimia a învins dificultăţile vĕzute de Kant şi astăzĭ e susceptibilă de a fi matematică, argumentul în contra ştiinţeĭ sufletuluĭ se reduce la următorul. Fenomenele sufleteştĭ ni se înfăţişézĕ numaĭ într'o singură dimensiune, timpul, şi ast-fel fiind nu ne putem construi în minte imagina lor intuitivă. Pentru a ne puté construi ceva intuitiv trebue să avem cel puţin douĕ di-

(1) *Im. Kant's sämmtliche Werke* (herausgeg. Hartenstein) IV, pag. 361.

www.dacoromanica.ro

mensiunĭ; cum avem în geometrie pe cele douĕ coordinate. Ştiinţa sufletuluĭ neputêndu-şĭ fixa intuitiv abstracţiunile sale, nu va putea nicĭ să se apropie de evidenţa axiomelor matematice: relaţiunea între intuiţiune şi abstracţiune va rĕmâne la dînsa tot-d'a-una vagă. Ca atare, ea rĕmâne tot-d'a-una departe de ştiinţele exacte. Kant adaogă apoĭ la acest argument general şi un altul de un caracter maĭ special. «Dar nicĭ măcar ca artă, saŭ ca ştiinţă exprimentală, «nu póte psihologia să se apropie de ştiinţele exacte, fie şi «chiar de ştiinţa chimieĭ: pentru motivul că fenomenele sufleteştĭ se despart între ele numaĭ prin observaţiunea nóstră internă, fără ca să se păstreze acéstă despărţire pentru un timp maĭ îndelungat, pentru ca apoĭ să le împreunăm «după voie; cu atât maĭ puţin încă putem observa un su«biect străin: însăşĭ observaţiunea prin sine alteréză şi strică «posiţiunea obiectuluĭ observat.» — Kant ar maĭ fi putut adăoga încă şi următorul argument. Fenomenele şi dispoziţiunile sufleteştĭ nu numaĭ că nu se păstrézĕ despărţite unele de altele, dar în fie-care din ele se găsesc contopite fenomenele anterióre cu care ele îşĭ găsesc asemĕnare. Ast-fel impresiunile actuale pe carĭ le-am avé, bunióră, de la un arbore ce s'ar găsi în faţa nóstră, nu provócă în sufletul nostru o imagine individuală, deosebită de tot trecutul nostru sufletesc; ci impresiunile actuale se contopesc împreună cu imaginile diferiţilor arborĭ pe carĭ le-am avut altă-dată şi tóte la un loc ne daŭ apoĭ imaginea cea nouă a arboreluĭ. La fie-care fapt sufletesc actual iaŭ dar parte tóte faptele sufleteştĭ anterióre: imaginele actuale conţin pe tóte cele din trecut (1). Ast-fel fiind, intuiţiunea pe care o pretindem noĭ de la adevĕrurile fundamentale ale ştiinţeĭ este lovită de greutăţĭ, aprópe de neînvins, în ştiinţa sufletuluĭ Căcĭ prin ce mijloc am puté noĭ óre să oprim veşnicul curs al contopiriĭ faptelor nóstre sufleteştĭ, pentru a puté începe o analisă exactă asupra lor?

In ştiinţele asupra fenomenelor natureĭ externe asemenea

(1) H. Bergson, *Matière et mémoire*, Paris. 1897. Felix Alcan.

www.dacoromanica.ro

greutăţi lipsesc cu desăvîrşire. Ast-fel, când studiem bunióră legile căderiĭ corpurilor în vid, a dilataţiuniĭ corpurilor la căldură, legile refracţiuniĭ luminiĭ, etc., experienţele şi observaţiunile nóstre nu încep pînă ce nu isolăm cu desăvîrşire obiectul saŭ grupul de obiecte din natură, asupra căruia întreprindem studiul. Dacă acéstă isolare n'ar fi cu putinţă, şi în experienţele ce le-am face asupra unuĭ obiect s'ar amesteca tot-d'a-una influenţa celor-l'alte corpurĭ din natură, atuncĭ de sigur n'am putea ajunge la nicĭ un resultat. Legile căderiĭ corpurilor ne sunt cu putinţă de cunoscut, numaĭ fiind-că noĭ putem isola un corp în natură şi-l putem studia apoĭ pe acesta singur, fără a face atenţiune la restul corpurilor; dacă însă ar fi să ţinem sémă de întréga natură, atuncĭ ce lege s'ar putea óre descoperi? Putinţa de a isola este premergătórea putinţeĭ de a observa din punct de vedere ştiinţific; când lipseşte ea, este împedecată şi cea din urmă. — Şi cu tóte acestea aşa pare a fi casul în psihologie. Aci isolarea unuĭ act sufletesc este cu neputinţă, căcĭ fie-care se resimte de existenţa celor-l'alte. Imaginea sufletéscă despre un arbore, pe care ne-o facem în momentul de faţă, este produsul psihologic nu numaĭ al impresiunilor actuale, ci şi al celor trecute; prin urmare ea singură nu póte forma obiectul uneĭ observaţiunĭ. Psihologul se găseşte faţă şi de un singur act sufletesc în aceeaşĭ situaţiune în care s'ar găsi fiind faţă de întreg avutul sĕŭ sufletesc, căcĭ el n'are posibilitatea pe care o aŭ ceĭ-l'alţĭ ómenĭ de ştiinţă, ca să-şĭ determine în anume limite terenul observaţiuniĭ. De aceea se pot fórte lesne înţelege imensele dificultăţĭ pe carĭ el le întîmpină. Ce ar face un mecanic, spre pildă, când nu ĭ-ar fi cu putinţă despărţirea corpurilor din natură în sisteme bine limitate?

In resumat dar, împrejurarea că fenomenele sufleteştĭ aŭ în prima linie numaĭ o singură dimensiune şi apoĭ, precum am adăogat, că ele nu sunt susceptibile de a fi isolate pentru observaţiune, că prin urmare, nu pot fi fixabile intuitiv într'o limită precisă; acéstă împrejurare atrage după sine imposibilitatea aplicăreĭ matematicĕĭ asupra lor, şi decĭ ar zice

www.dacoromanica.ro

Kant, imposibilitatea ajungerĭĭ psihologieĭ la rangul de ştiinţă propriŭ zisă. Fără îndoială, rĕmâne însă psihologieĭ rangul de cunoştinţă în genere, adică de cunoştinţă care n'are pretenţiunea de a reda într'o formulare abstractă precisă intuiţiunea fenomenelor sufleteştĭ, ci în cel maĭ bun caz a da numaĭ o descriere despre aceste fenomene.

La aceste argumente psihologiĭ, carĭ aŭ îmbrăţişat direcţiunea ştiinţifică, n'aŭ şovăit a rĕspunde.

Prima obiecţiune, că fenomenele sufleteştĭ nu aŭ de cât o singură dimensiune: durata lor în timp; şi că din acéstă causă matematica nu póte fi aplicată asupra lor, eĭ aŭ căutat să o înlăture făcêndu-ne atenţĭ asupra uneĭ alte dimensiunĭ neluată în sémă de Kant. Fenomenele sufleteşti, zic dînşiĭ, pe lângă că aŭ o durată în timp, aŭ *şi o intensitate*; adică sunt nişte mărimĭ durablie şi intensibile. Ca atarĭ ele sunt susceptibile de a intra într'un raport cu matematica. Nu se vor putea aplica asupra lor, ce-ĭ drept, construcţiunĭ geometrice, însă totuşĭ cele douĕ dimensiunĭ durata şi intensitatea, pot servi fórte bine de coordinate pentru a ne construi în minte fórte precis raporturĭ numerice. Pe acéstă posibilitate s'a bazat Herbart, când a întreprins să faca din psihologie o psihologie ştiinţifică şi în timpul din urmă pe aceeaşĭ posibilitate se baséză şi încercările de psiho-fisică.

In ceea ce priveşte a doua obiecţiune sprijinită pe faptul că fenomenele sufleteştĭ nu pot fi isolate unele de altele, rĕspunsul ni-l daŭ succesele obţinute pînă acum de noile metóde ştiinţifice aplicate la psihologie.

Argumentul luĭ Kant avea temeĭ pe cât timp psihologia nu cunoştea altă metódă, de cât pe acea de introspecţiune; astăzĭ însă argumentul póte fi, dacă nu înlăturat cu desăvîrşire, dar fórte mult slăbit. Metódele cele noĭ isbutesc într'o măsură cu mult maĭ mare să ne mijlocéscă isolarea fenomenelor sufleteştĭ, de cât era în stare altă dată metóda introspecţiuneĭ pe care o avea Kant în vedere. O bună dovadă despre acésta este *legea degenereştenţeĭ memoriĭ*, lege găsită din observaţiunea cazurilor de patologie mintală. Aci

www.dacoromanica.ro

găsim isolarea fenomenelor sufleteşti şi după ordinea lor cronologică şi după ordinea graduluĭ lor de complexitate. Legea degenereştenţeĭ memoriĭ ne arată cu destulă precisiune cum se pierde bunióră din memorie rînd pe rînd părţile de cuvînt din vorbirea omuluĭ şi, cum tóte aceste pierderĭ sunt strîns legate de distrugerea materieĭ nervóse. Vechia metodă, acea a introspecţiuneĭ, era desarmată în studiul fenomenelor sufleteştĭ, din cauză maĭ ales, că ea nu căuta să le pună pe aceste din urmă în nicĭ un raport cu materia corpuluĭ omenesc, care e susceptibilă de divisiune. Metódele cele nouĭ însă caută acest raport şi, pe cât reuşesc ele şi introduc în domeniul sufletesc divisiunea pe care o introduc cele-l'alte ştiinţe exacte în domeniul naturiĭ externe. Căcĭ este evident, că odată ce isbutim a cunóşte raportul în care se află un fenomen sufletesc cu substratul sĕŭ material, de óre-ce acest din urmă este divisibil, avem prin acésta şi putinţa de a isola un fenomen sufletesc de un alt fenomen sufletesc. Cunóştem s. ex., că imagina unuĭ obiect este formată în mintea nóstră din combinarea maĭ multor dispoziţiunĭ a celulelor nervóse, care, unele corespund la sensaţiunile de vĕz, altele la cele de auz, altele la cele de tact, etc. şi ni-se presintă ocasiunea de a-le vedea organiceşte destrunchiate pe unele de altele — în cazurile patologice, — atuncĭ prin acésta ni se presintă ocasiunea de a le observa şi din punct de vedere psihologic ca isolate unele de altele. Metódele cele noĭ ne aduc prin urmare indirect de la intuiţiunea fenomenelor sufleteştĭ, care este lipsită de *spaţiŭ*, la intuiţiunea materiĭ cu care ea este legată şi care intuiţiune cuprinde *spaţiŭ*.—De aceea cu cât aceste metóde vor da resultate maĭ sigure, cu atât şi obiecţiunile ridicate de Kant vor pierde din valórea lor. E evident apoĭ că aceste metóde, stabilind precis raportul dintre fenomenele sufleteştĭ şi dintre substratul lor material organic, prin acésta înlesnesc şi matematicĭĭ putinţa de a fi aplicată asupra lor. Ast-fel, terminând cu acéstă cestiune, putem zice, că de la succesul noilor metóde depinde şi rangul ce s'ar puté da ştiinţeĭ sufletuluĭ în viitor. Psihologia va fi o ştiinţă propriŭ

www.dacoromanica.ro

zisă, în înţelesul dat de Kant, saŭ nu, după cum metódele sale o vor puté saŭ nu aduce să înlocuiască observaţiunea directă a fenomenelor sufleteştĭ cu observaţiunea directă a substratuluĭ nervos de care ele sunt legate. — Pînă astăzĭ, acéstă problemă nu este definitiv resolvată; indiciĭ sunt însă în de ajuns, care să ne facă să sperăm, că în obiecţiunile sale Kant n'a putut vedea întreg adevĕrul.

IV.—Maĭ greŭ este de găsit un rĕspuns satisfăcător la întrebările indicate în a doua clasă a problemelor; căcĭ aci e vorba de o diferenţă încă şi maĭ profundă dintre psihologie şi ştiinţele naturale exacte. Aceĭ ce ridică aceste probleme argumentéză în chipul următor: Ştiinţele naturale exacte caută să stabiléscă legĭ saŭ descrierĭ exacte despre fenomenele naturiĭ şi resultatul lor definitiv este reducerea acestor fenomene la câte-va fenomene *tipice*, care se găsesc în ultimă analisă la baza tuturor câte le presintă natura. Dar acest resultat definitiv nu este cu putinţă, de cât pe baza postulatuluĭ ce şi-l face mintea, că natura întrégă se reduce în ultimă analisă la câte-va elemente *uniforme* şi că legile saŭ descrierea grupărilor acestor elemente uniforme pot înlocui legile saŭ descrierea fenomenelor reale. Dacă acéstă înlocuire n'ar fi cu putinţă; prin urmare, dacă analisa fenomenelor reale nu ne-ar duce la postularea unor elemente uniforme, atuncĭ n'ar fi cu putinţă nicĭ ştiinţa exactă. Fenomenele tipice pe carĭ le găsim în concepţiunile fundamentale ale ştiinţeĭ exacte sunt obţinute numaĭ şi numaĭ pe cât timp postulatul uniformităţiĭ naturiĭ este de maĭ nainte admis; o natură care ar presinta fenomene ireductibile la fenomene tipice elementare n'ar puté forma obiectul uneĭ ştiinţe exacte. Din acelaş motiv şi abstracţiunea are un aşa de mare rol în ştiinţa exactă. Putinţa de a înlocui experienţa reală cu o experienţă fictivă a elementelor uniforme, e acea care susţine întreg progresul ştiinţific. Pe acéstă putinţă se baséză încrederea nóstră în prevederile

www.dacoromanica.ro

ştiinţeĭ. Căcĭ noĭ nu prevedem fenomenele reale ale naturiĭ; ci prevedem desfăşurarea fenomenelor *tipice* între elementele uniforme ale naturiĭ; dar fiind-că aceste din urmă formézĕ substratul celor d'întâiŭ, indirect le prevedem şi pe acele reale. Omul de ştiinţă are în mintea sa o experienţă cu mult maĭ elementară de cât aceea pe care o vedem noĭ cu simţurile nóstre; el are o experienţă abstractă, uniformă; dar tocmaĭ acéstă experienţă abstractă e ca un fel de prototip pentru cea reală şi, indirect din cunoştinţa uneia isvoreşte pentru el şi cunoştinţa asupra celeĭ-l'alte. De aceea cu un cuvînt să zice, că ştiinţa exactă nu cunóşte fenomene saŭ lucrurĭ *individuale*; căcĭ prin *individuale* noĭ înţelegem tocmaĭ imposibilitatea de a reduce acele fenomene saŭ lucrurĭ la câte-va fenomene *tipice*, carĭ singurele formézĕ un obiect pentru ştiinţă. Tot ce este *individual* este în afară de postulatul uniformităţiĭ naturiĭ, prin urmare în afară din cadrul ştiinţeĭ exacte.

Şi cu tóte acestea, *postulatul uniformităţiĭ* este departe de a fi tuturor dovedit pentru lumea sufletéscă! Nu maĭ amintim pe aceĭ, carĭ din motive religióse, atribue fie-căruĭ suflet omenesc un sens, un scop... în acest univers; căcĭ pentru aceştia e de la sine înţeles, că o ştiinţă exactă asupra sufletuluĭ nu póte să fie. E un blasphem a crede, că sufletul omuluĭ póte fi redus la fenomene tipice şi uniforme cu acele ale întregiĭ naturĭ, când sufletul omuluĭ este considerat, că avênd menirea luĭ individuală, menire dată şi, la judecata de apoĭ, controlată de conştiinţa dumnezeiască! Pe aceştia dar, îĭ lăsăm la oparte. Dar în afară de eĭ, sunt însă şi alţĭ, carĭ din alte puncte de vedere sprijinesc totuşĭ în fond aceleaşĭ obiecţiunĭ. Căcĭ într'adevĕr, zice W. Wundt, «există numaĭ întréga realitate a uneĭ experienţe sufleteştĭ «şi există imediat aşa cum ea este dată(1)». Fenomenele «naturiĭ pentru a fi explicate trebuesc a fi reduse la rela«ţiunile dintre elementele uneĭ substanţe eterne; şi cum a«céstă substanţă nu póte fi găsită de cât prin abstracţiune,

(1) *Logik*, II, 2 Abth. 1895 pag. 263.

www.dacoromanica.ro

«de acea şi explicările date de ştiinţele naturale aŭ în cele «din urmă tot-d'auna un caracter abstract. Din potrivă re- «laţiunea dintre fenomenele sufleteştĭ nu póte fi de cât ime- «diată, aşa precum să găseşte în intuiţiune; ea nu póte fi «desprinsă de fenomenele sufleteştĭ, şi cum fenomenele a- «ceste sunt intuitive, urméză dar, că şi relaţiunea causală «sufletéscă să nu pótă fi de cât intuitivă (1).» «Ultimiĭ fac- «torĭ aĭ înţelegerĭĭ causale sufleteştĭ sunt tot-d'auna nişte «acte imediate ale conştiinţeĭ, şi nicĭ de cum niscaĭ-va forţe «saŭ elemente substanţiale ipotetice obţinute pe baza vre- «uneĭ analise făcute. De aci importanta deosebire dintre şti- «inţele naturale şi psihologie. In domeniul sufletesc rela- «ţiunea causală este dată în observaţiunea nóstră internă «şi prin urmare ea este tot-de-odată legată de însăşĭ con- «stituţiunea conştiinţeĭ, care pune într'o dependenţă directă «saŭ indirectă tóte părţile conţinutuluĭ eĭ. In domeniul ştiin- «ţelor naturale însă relaţiunea dintre causă şi efect este tot «d'auna abstractă (2).»

Din acéstă particularitate a fenomenelor sufleteştĭ resultă de la sine, că în psihologie nu vom puté ajunge în nicĭ un chip să ne formăm prin abstracţiune câte-va fenomene tipice, la care să se reducă întréga reţea a fenomenelor complexe reale. Experienţa sufletéscă neputênd fi de cât intuitivă, omul de ştiinţă în nicĭ un chip nu o va puté înlocui cu altă abstractă — raţională —, care să-ĭ facă prezicerea posibilă. Inţelegerea causală a sufletuluĭ rĕmâne strîns legată de fenomenele sufleteştĭ asupra cărora ea se aplică, prin urmare rĕmâne tot-d'a-una *actuală*, adică legată de momentul de timp, în care ea se petrece. Dar o înţelegere pururea actuală este tot de odată şi individuală, adică este ireductibilă la o înţelegere comună pentru un maĭ mare numĕr de fenomene. Ast-fel observaţiunile luĭ W. Wundt ajung în definitiv să stabiléscă o separaţiune fundamentală între ştiinţele naturale exacte şi psihologie. Acésta din

(1) *Op. cit.* pag. 259.
(2) Wundt's *Philosophische Studien*, X pag. 108.

www.dacoromanica.ro

urmă are de ţintă de a ne reda realitatea întrégă, aşa cum ea se presintă în intuiţiunea concretă a simţurilor nóstre, o realitate actuală şi imediată; pe când ştiinţele naturale aŭ de ţintă de a ne reda aceiaşĭ realitate, însă într'un mod mediat, aşa cum ea se presintă prin mijlocirea abstracţiuneĭ nóstre (1). Psihologia nu cunóşte legĭ tipice uniforme, pentru că ea nu cunóşte nicĭ altă formă de experienţă de cât pe acea actuală şi prin urmare individuală; pe când ştiinţele naturale exacte, avênd putinţa de a se ridica de-asupra actualităţiĭ momentuluĭ, ajung prin acésta să cuprindă în abstracţiunile lor fenomene distanţiate în timp şi loc. Cu alte cuvinte, ştiinţa sufletuluĭ este ştiinţa sufletuluĭ individual, aşa cum el ni se presintă în diferitele momente de timp, iar nicĭ de cum ştiinţa sufletuluĭ în genere, pentru că despre acésta noĭ nu putem avea nicĭ un fel de intuiţiune imediată. Prin urmare, psihologia nu póte fi nicĭ odată o ştiinţă coordinata celor l'alte ştiinţe naturale, căcĭ între ea şi aceste l'alte există o deosebire profundă de obiect: psihologia e ştiinţa fenomenelor actuale, individuale, pe când ştiinţele naturale sunt ştiinţe abstracte, concepute pe baza postulatuluĭ, că natura e în ultimul sĕŭ substrat uniformă.

Argumentarea acésta pare de la prima înfăţişare ca irefutabilă. Intr'adevĕr ce se póte opune aceluĭ care afirmă, că nu póte fi o ştiinţă maĭ complectă despre fenomenele sufleteştĭ, de cât însăşĭ conştiinţa nóstră despre aceste fenomene? Cel ce nu are ochiŭ ca să pricépă o colóre, în zadar i s'ar face descriere de ce este colórea, căcĭ el nu va fi şti să şĭ-o închipuiască. Orĭ-ce fenomen sufletesc nu există de cât întru atât întru cât apare la lumina uneĭ conştiinţe. Aceea ce n'a intrat nimenuĭ în conştiinţă vre odată, nicĭ ca fenomen sufletesc nu póte să existe. La acestea să adăogăm apoĭ, că fie-care om nu póte să aibă cunoştinţă de cât de fenomenele propriuluĭ sĕŭ suflet şi atuncĭ avem întréga argumentare de maĭ sus. Fenomene sufleteştĭ există, numaĭ fiind-că există o conştiinţă de om care să le percépă: şi cum fie ce conştiinţă

(1) W. Wundt, *Philosophische Studien,* XII, pag. 11 şi urm.

www.dacoromanica.ro

de om este individuală — pentru că fie-care om ştie numaĭ acea ce se petrece în sufletul sĕŭ ---, decĭ asupra fenomenelor sufleteştĭ nu se póte şti de cât pe cale individuală. Realitatea fenomenelor sufleteştĭ nu póte fi dedusă prin ajutorul raţionamentelor abstracte, căcĭ ea există numaĭ pe cât timp există o conştiinţă individuală, şi raţionamentul n'o póte înlocui nicĭ odată în caz de lipsă. Ast-fel ştiinţa sufletuluĭ este redusă la experienţa pe care o face fie-ce om cu propriŭ sĕŭ suflet. Este acéstă experienţă bogată saŭ săracă, este ea desvoltată saŭ nu, după cum va fi ea, aşa va fi şi ştiinţa sufletuluĭ; căcĭ încă odată fie-care om nu admite altă realitate sufletéscă de cât realitatea cunoscută de conştiinţa sa.

Deosebirea dintre-o asemenea ştiinţă şi ştiinţele naturale exacte este astfel evidentă. Ştiinţele naturale stabilesc legĭ universale şi necesare, fără a ţine sémă de schimbările pe carĭ ar putea să le sufere individuĭ omenesc: legile stabilite de ştiinţele exacte sunt pentru tóte timpurile şi pentru tóte locurilé. Contrariul e însă cu legile stabilite de ştiinţa sufletuluĭ. Aceste legĭ neavênd realitate în afară de conştiinţa omuluĭ, şi conştiinţa nefiind reală de cât pe cât e actuală — urméză decĭ că ele n'aŭ nicĭ un drept la denumirea de universale şi necesare, ci ele sunt legĭ efemere, întocmaĭ cum este şi existenţa individuluĭ.

Cu tóte acestea, argumentarea de maĭ sus nu este tocmaĭ aşa de temeinică precum pare la prima vedere. Un logician deprins să observe viciurile formale ale uneĭ argumentărĭ, ar putea fórte lesne descoperi în acea arătată un viciŭ esenţial şi anume: argumentarea de maĭ sus păcătueşte, spre surprinderea nóstră, când o examinăm maĭ de aprópe, prin aceea că ea ia ca dovedit încă de la început, aceea ce-şĭ propune să dovedéscă la urmă. In stilul manualelor de logică acest viciŭ de formă s'ar numi o *petitio principii*. Intr'adevĕr, când aceĭ ce obiectézĕ psihologieĭ, că ea nu póte ajunge a fi o ştiinţă exactă, plécă tocmaĭ de la faptul că fenomenele sufleteştĭ carĭ formézĕ obiectul psihologieĭ nu sunt susceptibile de analisă abstractă şi că ele există numaĭ imediat în conştiinţa actuală a individuluĭ, prin acésta eĭ resolvă pro-

www.dacoromanica.ro

blema prin însăşi enunţarea ei. Căci evident, conştiinţa actuală a fie-căruĭ individ nu dă de cât o analisă superficială asupra conţinutuluĭ sĕŭ; o analisă care nu póte servi cu suficienţă întemeierii uneĭ ştiinţe exacte. In conştiinţa actuală a fie-căruĭ individ fenomenele sufleteştĭ se reflectă în întréga lor totalitate, şi ca atarĭ aceste fenomene apar tot-d'auna ca individuale. Numaĭ prin analisă se perde individualitatea; căcĭ prin analisă, în locul fenomenuluĭ luat în totalitate, avem factoriĭ luĭ elementarĭ şi aceştĭ factorĭ elementarĭ îĭ putem găsi în maĭ multe alte fenomene. Pe câtă vreme rĕmânem însă dincóce de operarea acesteĭ analise, nicĭ de formularea uneĭ cunoştinţe ştiinţifice nu póte să fie vorba; tot ce putem avea este numaĭ descrierea fenomenuluĭ individual. Şi acésta nu numaĭ în psihologie, ci şi în cele-l'alte ştiinţe exacte. Óre fenomenele şi lucrurile din natura externă, acelea carĭ formézĕ obiectul ştiinţelor exacte, sunt ele într'adevĕr uniforme? Sunt douĕ frunze de copac în natură perfect identice? Nu; fenomenele şi lucrurile naturiĭ externe sunt în intuiţiunea nóstră tot aşa de variate şi de individuale cum sunt şi fenomenele sufleteştĭ. Numaĭ elementele provenite din analisa acestor lucrurĭ externe, le presupunem noĭ ştiinţificeşte că sunt identice; şi numaĭ pe baza acestora putem întemeia ştiinţa nóstră exactă. Dacă ne-am fi mărginit la fenomenele şi lucrurile externe luate în totalitate, — şi a fost o vreme când ómeniĭ nu procedaŭ alt-fel,— n'am fi putut ajunge de cât cel mult la descrierĭ de fenomene şi lucrurĭ individuale, iar nicĭ odată la o ştiinţă cu legĭ generale. Să înţelege că, la urma urmelor, se póte susţine că asemenĭ descrierĭ de fenomene şi lucrurĭ individuale formézĕ ele singure adevĕrata cunoştinţă, şi că legile generale elaborate de abstracţiunea nóstră mintală nu sunt de cât niştе simbóle ale adevĕruluĭ iar nu însuşĭ adevĕrul (1)—

(1) «Vielmehr wäre das Ideal alles Wissens, ohne Anwendung der Begriffe alles Einzelne *in concreto* zu erkennen. Wenn die Götter sprächen, würden sie stets in Eigennamen sprechen, bemerkt *v. Kirchmann* «in der *Philosophie des Wissens* gegen Hegel». C. Göring, *System der Philosophie* I, Leipzig 1874, pag, 301.

www.dacoromanica.ro

dar acéstă susţinere, dréptă saŭ nu, de-o-cam-dată nu ne importă. Aceea ce ne importă este să ştim, că ştiinţele naturale exacte nicĭ ele nu-şĭ găsesc obiectul lor preparat gata de natură, pentru a intra în legĭ uniforme, ci ele trebuesc să şi-l pregătéscă prin analisă acest obiect. Uniformitatea naturiĭ este un postulat dovedit indirect din valórea resultatelor dobîndite pe baza luĭ, iar nu un postulat dovedit direct prin intuiţiune.

Şi dacă lucrurile sunt ast-fel în ştiinţele naturale exacte, de ce n'ar fi tot aşa în psihologie? Fenomenele sufleteştĭ, aşa cum le presintă intuiţiunea directă, sunt individuale pentru că sunt date totale; ca atare ele nu pot forma nicĭ odată obiectul uneĭ ştiinţe exacte. Pentru ca să devină obiect pentru ştiinţa exactă, ele trebue să fie maĭ întâĭ analisate şi numaĭ după aceea, cu factoriĭ elementarí pe care-ĭ dobîndim prin acéstă analisă, să încercăm a formula legĭ generale. Obiecţiunea că fenomenele sufleteştĭ nu există însă de cât aşa cum ni le dă conştiinţa individuală şi că prin urmare factoriĭ elementarĭ aĭ acestor fenomene sufleteştĭ, ne fiind daţĭ de conştiinţă, nu există, se póte întórce tot aşa de bine şi contra ştiinţelor exacte. Elemente isolate nu există nicĭ în natura materială, ci ele în tot-d'auna există încorporate în ceva; dar acésta nu-ĭ un cuvînt pentru ştiinţă ca să nu le admită. Tot aşa ar trebui să fie şi în psihologie. Elemente sufleteştĭ isolate nu există real, ci ele tot-d'a-una când există, sunt împreunate într'un fenomen total (şi conştiinţa individuluĭ nu percepe de cât fenomene totale); dar acéstă particularitate ne fiind numaĭ proprie lor, ea nu îndreptăţeşte vre-o deosebire între ştiinţa sufletuluĭ şi celc-l'alte ştiinţe naturale. Psihologia va avé şi ea legĭ generale asupra fenomenelor sufleteştĭ, îndată ce va proceda şi ea la analisa acestor din urmă, aşa precum a procedat şi cele-l'alte ştiinţe naturale.

Pe cât timp însă o asemenea analisă nu s'a încercat, saŭ în orĭ-ce caz nu s'a lăsat destulă vreme ca să se afirme, este nedrept ca să se ia tocmaĭ ca premisă a obiecţiunilor aduse în contra ştiinţeĭ sufletuluĭ, faptul că fenomenele sufleteştĭ

www.dacoromanica.ro

sunt individuale. Aceste fenomene rĕmîn individuale pe cât timp studiul lor rĕmîne restrîns la observaţiunea lor internă, adică la modul cum ele se presintă în conştiinţa actuală a fie-căruĭ individ. Indată ce însă studiul lor să întreprinde în alt-fel, atuncĭ şi cestiunea dacă ele sunt susceptibile de analisă saŭ nu rĕmîne deschisă, şi prin urmare rĕmîne deschisă şi cestiunea dacă psihologia póte fi considerată ca ştiinţă exactă saŭ nu.

Indiciĭ sunt chiar că acéstă din urmă cestiune póte să fie resolvată în favórea psihologieĭ. Intr'adevĕr nu vedem întru ce ar păcătui partisaniĭ uneĭ psihologiĭ ştiinţifice, carĭ ar argumenta în chipul următor:

In tocmaĭ ca şi ştiinţele naturale exacte, psihologia plécă de la postulatul uniformităţiĭ natureĭ, dar nu al natureĭ externe, ci al natureĭ sufleteştĭ a omuluĭ.

Manifestările sufleteştĭ ale ómenilor, deşi la lumina conştiinţeĭ par individuale, *în ultimă analisă însă ele sunt produsul unor factorĭ uniformĭ.* Sufletele omeneştĭ par că diferă de la om la om, numaĭ din causă că ele se presintă ca ńişte totalităţĭ şi ca atarĭ comparaţiunea între ele este greŭ de făcut. Dar aceste suflete, când sunt analisate şi reduse la factoriĭ din carĭ sunt compuse, sunt uniforme între toţĭ membriĭ omeniriĭ. Individualitatea pe care şi-o atribue omul este o ilusiă a proprieĭ sale conştiinţe.

In ultimă analisă, omul presintă pretutindenĭ aceaşĭ viaţă sufletéscă, precum presintă şi aceaşĭ viaţă organică. Micile diferenţe carĭ există de la individ la individ, nu pot fi socotite ca obstacole pentru constituirea uneĭ ştiinţe a sufletuluĭ, precum nicĭ micile diferenţe a funcţiunilor fisiologice n'aŭ oprit constituirea biologieĭ.

O consecinţă apoĭ a acestuĭ postulat este că metoda de observaţiune internă trebue înlocuită cu metodele de observaţiune obiectivă externă. In loc de a ne restrînge la observaţiunĭ asupra nóstră înşi-ne, observaţiunĭ carĭ nu ne înlesnesc nicĭ odată maĭ mult de cât micĭ analise superficiale, trebue să privim la viaţa sufletéscă, aşa cum ea ni se manifestă în întréga natură organică. Varietatea acestor ma-

www.dacoromanica.ro

nifestărĭ ne pune pe calea uneĭ adevĕrate analise ştiinţifice. Vom considera pe tóte fiinţele organice dotate cu sistem nervos, ca fiind dotate şi cu viaţă sufletéscă şi vom căuta ca, din diferenţierile ce ele ni le presintă, să ne punem pe urmele factorilor elementarĭ aĭ vieţiĭ lor sufleteştĭ. Vom încerca chiar să provocăm acéstă găsire a factorilor elementarĭ prin mijlocirea experimentuluĭ. Vom considera, cu un cuvînt, viaţa sufletéscă a fie-căruĭ individ, nu ca o entitate metafisică de sine stătătóre şi cu scop şi funcţiunĭ individuale pe acéstă lume, ci o vom lua ca uniformă între toţĭ membri omenirii, şi vom explica deosebirile sufleteştĭ dintre diferiţiĭ indivizĭ *numaĭ din deosebirile de împreunare a diferiţilor factorĭ uniformĭ sufleteştĭ*, iar nu din deosebirile intrinsece a moduluĭ sufletesc de a fi al diferiţilor indivizĭ. Prin adoptarea acesteĭ direcţiunĭ alipirea ştiinţeĭ sufletuluĭ la grupul celor-l'alte ştiinţe exacte este produsă de sine. Avem peste tot aceleaşĭ metode şi acelaş gen de resultate. Psihologia nu se deosibeşte de cele-l'alte ştiinţe exacte, de cât pe câtă vreme se ţĕrmureşte în metoda observaţiuneĭ interne; îndrumată însă spre observaţiunea externă obiectivă şi bazată pe postulatul uniformităţiĭ vieţiĭ sufleteştĭ a întregiĭ omenirĭ, ea este o ştiinţă exactă, în înţelesul pe care-l aŭ şi fisica, chimia saŭ biologia. Decĭ obiecţiunile pe carĭ le am vĕzut maĭ sus nu pot fi îndreptate de cât în contra uneĭ psihologiĭ începĕtóre, adică uneĭ psihologiĭ, care n'a trecut încă peste pragul analiseĭ superficiale, pe care o operéză metoda observaţiuniĭ interne; iar nu contra uneĭ psihologiĭ ştiinţifice condusă de metodele obiective experimentale. Acésta din urmă are înaintea sa calea deschisă. Sa mergem fără şovăire pe dînsa înainte; exemple bune nu ne lipsesc. Insuşĭ Wundt, a căruĭ argumentare am citat'o maĭ sus în sprijinul obiecţiunilor, de fapt 'şĭ-a îndreptat întréga luĭ activitate numaĭ şi numaĭ pe calea uneĭ psihologiĭ ştiinţifice. Viitorul va decide dacă este saŭ nu greşită acéstă cale; presintele nu are încă drepul să ia o hotărîre contrarie.

www.dacoromanica.ro

V. — Rĕmân obiecţiunile cuprinse în a treia clasă şi carĭ se refèră la înlănţuirea causală a fenomenelor sufleteştĭ. Tesa acestor obiecţiunĭ se póte rezuma în următórele:

Analisa psihologică, — admiţêndu-se, că ea s'ar putea face după metodele ştiinţelor naturale exácte, — ne aduce să descoperim o particularitate caracteristică a înlănţuirĭĭ causale dintre fenomenele sufleteştĭ, în deosebire de acea dintre fenomenele fisice. La aceste din urmă, operaţiuneĭ de analisă corespunde o operaţiune de sintesă. Un fenomen saŭ obiect din natură este în realitate suma exactă a elementelor găsite pe cale analitică; adică, într'un fenomen saŭ obiect din natură, luat ca totalitate, nu se descoperă alte proprietăţĭ, în afară de acele ce le-am găsit la elementele lor. Nu e tot ast-fel însă la fenomenele sufleteştĭ. La acestea găsim producêndu-se proprietăţĭ noĭ prin simpla împreunare a elementelor lor; adică, nu elementele însă-şĭ sunt acele ce produc noile proprietăţĭ, ci aceste proprietăţĭ isvorĕsc de la sine din singurul fapt al împreunărĭĭ elementelor. Ast-fel o representare a nóstră despre un obiect în *spaţiŭ*, îndată ce va fi analisată, proprietatea de *spaţialitate* se va perde; căcĭ *spaţialitatea* este produsul împreunărĭĭ diferitelor elemente ale representărĭĭ şi nicĭ de cum al vre-unuĭ element sufletesc în parte. Tot de asemenea cu impresiúnea de *armonie* pe care o simţim la ascultarea uneĭ bucăţĭ de musică. Armonia însă-şĭ nu este de loc proprietatea vre-unuĭ element a diferitelor sunete auzite, ci ea consistă tocmaĭ în totalitatea lor, adică este un *sur-plus* isvorît din împreunarea diferitelor sunete (1). Şi între exemplele de acest gen s'ar puté cita maĭ tóte fenomenele nóstre sufleteştĭ. In tóte descoperim proprietăţĭ calitative noĭ, pe care nu le putem atribui vre-unuĭ element al lor în parte, ci trebue să le a-

(1) A se vedea W. Wundt, *Ueber psychische Causalität u. das Princip des psychophysischen Parallelismus* (Philosophische Studien X, 1); *Logik* II, Abth. 2, pag. 196.

www.dacoromanica.ro

tribuim însuşĭ faptuluĭ înpreunărĭĭ elementelor. Ast-fel, aceste proprietăţĭ noĭ aŭ pe deplin înfăţişarea de a isvori *spontan* din dispoziţiunea sufletuluĭ nostru. Sufletul nostru pune o legătură unitară între diferitele sale elemente, şi prin acéstă legătură el are şi darul de a creea proprietăţĭ sufleteştĭ noĭ; decĭ, sintesa operată de dînsul este o *sintesă creatóre*, în deosebire de aceea simplă causală pe care o produce natura. Sintesa sufletéscă conţine tot-d'a-una un *ceva* pe deasupra factorilor elementarĭ găsiţĭ prin analisă, pe câtă vreme sintesa cunoscută ştiinţelor naturale exacte este pe deplin proporţionată analiseĭ. De aceea în ştiinţele naturale se vorbeşte de o înlănţuire causală între diferitele fenomene, pentru că aci nu intervine nicĭ o *creaţiune spontană*, care să împedice calcularea exactă între mărimea causeĭ şi a efectuluĭ, pe când în psihologie, unde ne putem aştepta că la fie-ce împreunare de factori sufleteştĭ să se *creeze* o valóre sufletéscă nouă, necunoscută, nicĭ de înlănţuire causală nu póte să fie vorba. Iată dar că între ştiinţele naturale exacte şi psihologie, deosebirea póte fi întemeiată pe o nouă serie de dovezĭ, carĭ ar putea să subsiste de sine şi în cazul când acele arătate în paginele precedente n'ar fi destul de convingĕtóre.

Din faptul existenţeĭ *sinteselor creatóre* în viaţa sufletéscă decurg apoĭ, ca nişte simple consecinţe, şi următórele douĕ marĭ legĭ, carĭ deosebesc viaţa sufletéscă de natura materială externă. Prima este legea *inreversibilităţiĭ* vieţiĭ sufleteştĭ. Prin acéstă lege înţelegem că fenomenele sufleteştĭ sunt *inreversibile*, adică să desvoltă numaĭ în direcţiunea lor de creştere, iar nu ca fenomenele naturale carĭ pot fi,— în cele maĭ dese cazurĭ, cel puţin, — îndreptate în direcţiunĭ opuse. Acéstă particularitate a fenomenelor sufleteştĭ se explică prin producerea spontană a valorilor noĭ sufleteştĭ, care valorĭ, contribuind neîncetat la producerea altor valorĭ, nicĭ odată nu maĭ lasă a se readuce sufletul exact în aceleaşĭ condiţiunĭ precum a fost maĭ 'nainte. In lumea materială însă acéstă readucere este posibilă, pentru bunul motiv, că aci nu se crează nimic spontan şi prin urmare în

www.dacoromanica.ro

domeniul eĭ se póte începe şi reîncepe o experienţă, fie într'o direcţiune, fie într'alta.—A doua lege, şi care cuprinde prin generalitatea sa şi pe acésta primă arătată, este legea *creşteriĭ energieĭ sufleteştĭ*. In lumea materială, ne fiind creaţiunĭ spontane, nu póte să fie nicĭ creştere de energie. Energia se conservă tot-d'auna aceeaşĭ, fie că ea s'ar presinta sub diferite forme, pe câtă vreme din combinaţiunea factorilor eĭ nu se crează *sur-plusurĭ* de energie peste energia conţinută în aceştĭ factorĭ. Şi aşa este cazul în lumea materială. Dar în lumea sufletéscă lucrurile par a sta alt-fel. Aci existând sintesele creatóre, acestea atrag neapărat după dînsele creşterea energieĭ sufleteştĭ: căcĭ aceea ce s'a produs odată spontan din simpla împreunare a unor elemente, la rîndul sĕŭ va fi un element noŭ, care va intra şi el într'o împreunare viitóre, din care apoĭ va eşi o nouă valóre a energieĭ sufleteştĭ şi aşa la infinit... Fie-care valóre noŭ creată va fi baza pe care se va crea alta în viitor şi ast-fel pe când lumea materială rĕmâne tot-d'auna aceeaşĭ, uniformă, lumea sufletéscă creşte în nesfîrşit. Cum se vor putea dar unifica ştiinţele asupra uneia cu ştiinţa asupra celeĭ-l'alte?

VI.— Rĕspunsul la argumentarea de maĭ sus nu póte să fie dat de cât în urma uneĭ distincţiunĭ. In problema *sinteselor creatóre*, pe carĭ le presintă viaţa sufletéscă în deosebire de lumea materială, sunt cuprinse în realitate două probleme, ce pot fi resolvite fie-care în parte. Prima problemă este acea relativă la *natura* sinteseĭ sufleteştĭ, în comparaţiune cu *natura* elementelor din care ea se compune. Pe acéstă primă problemă o vom numi metafisică. A doua problemă este acea care să referă la dependenţa causală dintre sintesă şi elementele sufleteştĭ din care ea se compune şi pe acésta de a doua o vom numi problema causalităţiĭ psihice. Dintre aceste două probleme numaĭ acésta de a doua priveşte ştiinţa psihologieĭ propriŭ zisă; cea dintâĭ aparţine metafisiceĭ.

www.dacoromanica.ro

Să vedem însă maĭ de aprópe în ce consistă aceste douĕ probleme. Prima, acea care se referă la natura sinteseĭ psihice, în deosebire de natura componentelor sale, este cunoscută încă de multă vreme filosofilor. De la primele începuturĭ ale filosofieĭ, deosebirea dintre facultăţile superióre şi facultăţile inferióre ale sufletuluĭ omenesc a fost veşnic obiect de discuţie. Forma sub care ea s'a presentat a variat câte puţin în decursul timpuluĭ; fondul eĭ însă a rĕmas continuŭ acelaş. Aceea ce a isbit pe cugetătoriĭ tuturor veacurilor aŭ fost *calităţile* deosebite pe carĭ fenomenele sufleteştĭ superióre le oferă în deosebire de cele inferióre. Cu cât cine-va analiséză maĭ profund sufletul omenesc, cu atât descoperă că elementele din care acesta să compune se asĕmĕnă tot maĭ mult cu elementele natureĭ externe. Proprietăţile psihice ajung în ultimă analisă să se confunde aprópe cu proprietăţile fisiologice ale materieĭ. Şi cu tóte acestea, sufletul în totalitatea sa este un ce cu desăvîrşire diferit de materia naturiĭ externe. La fie-ce nouă împreunare a elementelor sufleteştĭ se produc valorĭ sufleteştĭ, deosebite *calitativ* de elementele anterióre împreunăriĭ: produsul sufletesc este de o natură *calitativ* diferită de aceea a factorilor sĕĭ.

O ştiinţă însă, care se va ocupa de suflet, va trebui negreşit să ţină sémă de aceste diferinţe *calitative*. Dar, dacă ţinênd sémă de dînsele, ştiinţa sufletuluĭ nu le póte găsi o explicare plausibilă, atuncĭ nu va fi acésta un obstacol pentru însăşĭ constituirea psihologieĭ ca ştiinţă? Saŭ, în orĭ-ce caz, nu va fi un obstacol pentru unificarea ştiinţeĭ psihologice cu ştiinţele asupra naturiĭ externe faptul, că sufletul este calitativ diferit de proprietăţile materiĭ?

La ambele aceste întrebărĭ rĕspundem hotărît: nu. Diferenţele calitative, pe carĭ le presintă fenomenele sufleteştĭ unele faţă de altele, orĭ unele faţă de componentele lor, nu sunt un obstacol pentru constituirea psihologieĭ ca ştiinţă. De asemenea nicĭ deosebirile calitative dintre manifestările sufleteştĭ şi fenomenele naturiĭ externe nu atrag după dînsele imposibilitatea unificăriĭ psihologieĭ cu cele-l'alte ştiinţe na-

www.dacoromanica.ro

turale exacte. Şi acest rĕspuns ni-l sprijinim pe următórele consideraţiunĭ. Ştiinţa nu are câtuşĭ de puţin scopul ca să ne dea explicărĭ asupra naturiĭ în sine a lucrurilor, ci ea are de scop numaĭ să ne arate condiţiunile sub carĭ se produc şi există lucrurile în natură. Calităţile în sine ale lucrurilor ies din hotarele ştiinţeĭ bine înţelese. Când cunóştem condiţiunile sub carĭ un lucru se produce în natură, atuncĭ zicem că pe acest lucru 'l cunóştem ştiinţificeşte, deşi calitatea sa intrinsecă rĕmîne şi după acea încă un mister pentru mintea nóstră. Aflarea condiţiunilor resultă, după cum ştim, din analisa săvîrşită de raţionamentul nóstru. Scopul omuluĭ de ştiinţă este atins, când el şi-a putut analisa şi în urmă determina exact suma factorilor elementarĭ carĭ in tră în producerea unuĭ fenomen saŭ obiect din natură; cât despre calitatea intrinsecă a lor, acésta este o preocupare care vine *după* împlinirea scopuluĭ propriŭ zis al ştiinţeĭ: este o preocupare metafisică. Şi acésta iarăşĭ nu numaĭ cu privire la psihologie, ci la tóte ştiinţele în genere. Fisica n'ar fifăcut progresele pe carĭ le-a făcut, dacă ea ar fi stat să resolve problema diferinţelor calitative dintre diferitele forme ale energieĭ. Cum şi-ar fi explicat dînsa, s. ex. natura particulară calitativă a căldurĭĭ, a magnetismuluĭ, a luminеĭ, etc. din mişcarea mecanică a moleculelor? Tóte aceste manifestărĭ ale energieĭ apar în intuiţiunea nóstră ca nişte manifestărĭ diferite *calitativ* unele de altele şi nicĭ o analisă nu póte să ne arate misterul producerĭĭ lor. Putem noĭ studia orĭ cât de mult mişcarea moleculară a materiĭ, căcĭ dintr'însa nu vom ajunge nicĭ odată să înţelegem natura calitativă a căldureĭ! Şi tot de asemenea cu fenomenele de care se ocupă Chimia. Combinarea a două atome de hidrogen cu unul de oxigen, ni se spune de ştiinţa Chimieĭ că produc apa; dar sunt într'adevĕr proprietăţile *calitative* ale apeĭ explicate prin proprietăţile oxigenuluĭ şi hidrogenuluĭ? Cine, cunoscênd numaĭ aceste două elemente, ar puté prevede natura calitativă pe care va avé o sintesa lor, apa?—In ştiinţa Biologieĭ încă şi maĭ multe exemple. Organismul celeĭ maĭ elementare plante nu póte să fie ex-

www.dacoromanica.ro

plicat din suma factorilor carĭ îl compun; şi la animale de asemenea peste tot între complex şi elementar ni se arată diferenţe calitative inreductibile. In Biologie maĭ ales este o mare diferenţă calitativă pe care o întîmpinăm de la primul pas, anume aceea pe care ne-o presintă trecerea de la materia anorganică la corpul organic, între materie şi viéţă; şi cu tóte acestea omul de ştiinţă, — care se ocupă tocmaĭ cu viéţa, — o trece cu vederea. Pentru toţĭ aceştĭ ómenĭ de ştiinţă, natura în sine a fenomenelor nu importă câtuşĭ de puţin; aceea ce importă sunt numaĭ condiţiunile sub carĭ fenomenele se produc. Scopul ştiinţeĭ este satisfăcut când aceste condiţiunĭ sunt determinate, căcĭ atunci să ştie că *în orĭ-ce timp şi orĭ-ce loc* s'ar afla aceste condiţiunĭ, ele vor fi urmate de un efect determinat; fie de alt-fel, că natura calitativă a acestuĭ efect n'ar avé nicĭ o analogie intuitivă cu acea a condiţiunilor. Şi dacă acesta e scopul ştiinţeĭ în genere pentru ce n'ar fi tot acelaş şi scopul psihologieĭ? Pentru ce s'ar pretinde de la psihologĭ aceea ce nu se pretinde de la nicĭ un om de ştiinţă specială?

Şi unitatea ştiinţelor, de altă parte, nu póte fi dobândită de cât menţinêndu-se unitatea planuluĭ general, în vederea căruia ele sunt făcute. O psihologie *metafisică* n'ar intra bine înţeles, în planul ştiinţelor speciale, fiind că ea s'ar ocupa de diferinţele calitative ale fenomenelor; dar nu de acéstă psihologie e vorba, ci de o psihologie ştiinţifică.

Venim la a doua problemă: problema causalităţiĭ psihice. Acéstă de a doua aparţine învederat psihologieĭ ştiinţifice. S'ar puté chiar zice, că de la soluţiunea ce-i se va da eĭ depinde pentru psihologie denumirea de ştiinţă. Căcĭ într'adevĕr, dacă împreună cu cele-l-alte ştiinţe psihologia nu are să se preocupe de natura în sine a fenomenelor, în schimb însă ea trebue să ne dea condiţiunile sub care un fenomen sufletesc se produce şi să ne arate înlănţuirea diferitelor fenomene sufleteştĭ între dînsele. Din punctul de vedere al natureĭ lor calitative, putem admite că fenomenele sufleteştĭ sunt inreductibile unele la altele; nu maĭ puţin însă, pentru a satisface programuluĭ ştiinţeĭ, trebue să admitem de

www.dacoromanica.ro

altă parte, că orĭ-ce fenomen sufletesc, când el sĕ produce, sĕ produce cu necesitate în virtutea unor condiţiunĭ date, şi că acéstă producere a luĭ sĕ urméză într'un mod uniform, orĭ-care ar fi momentul de timp şi loc în care el se întîmplă. Existenţa sinteselor spontane saŭ creatóre nu sunt, prin ele înşi-le, un obstacol pentru constituirea uneĭ ştiinţe a psihologieĭ. Sintese creatóre, — în înţelesul arătat: că în sintese se cuprinde un *plus* peste aceea ce este cuprins în factoriĭ elementarĭ, — nu împedică în principiŭ existenţa unor legĭ constante în înlănţuirea fenomenelor sufleteştĭ. Aceea ce ar împedica ar fi ipotesa, că aceste sintese creatóre survin într'un mod arbitrar, adică din aceeaşĭ sumă de factorĭ elementarĭ câte odată ele se produc şi câte odată nu. Arbitrarietatea producereĭ, iar nu deosebirea lor calitativă de condiţiunile ce le precede, ar fi un obstacol pentru constituirea ştiinţeĭ asupra fenomenelor sufleteştĭ. Şi pe acésta singură o pune în discuţie şi problema nóstră.

Cuvîntul de arbitrarietate se póte, în cestiunea de faţă, lua în două înţelesurĭ. Saŭ se înţelege prin dînsul că înlănţuirea *în sine* a fenomenelor sufleteştĭ, într'un caz se petrece într'un fel şi în alt caz, fără nicĭ o cauză, se petrece în alt-fel; saŭ se înţelege că numaĭ *pentru cunoştinţa nóstră* înlănţuirea fenomenelor sufleteştĭ apare ca necondiţionată, deşi pentru o inteligenţă absolută ea se petrece în tocmaĭ ca şi între cele-l'alte fenomene ale natureĭ. Cu alte cuvinte în înţelesul de al doilea nu se tăgădueşte existenţa absolută a legilor causale în domeniul sufletesc, ci se tăgădueşte numaĭ putinţa omuluĭ de a intra în posesiunea acestor legĭ; nu ar fi dar propriu zis o *arbitrarietate*, ci o ignoranţă relativ omenéscă, la care este condamnat omul în acéstă privinţă, un etern *ignorabimus*, cum s'a exprimat într'o celebră cuvîntare a sa, E. Du Bois-Reymond. Invederat însă, că din punct de vedere practic, amândouă înţelesurile revin cam la unul şi acelaş. De lucrul despre care n'avem nicĭ o cunoştinţă nu putem afirma nimic şi prin urmare restricţiunea că numaĭ pentru cunoştinţa nóstră, iar nu şi într'un mod absolut ar fi arbitrară înlănţuirea fenomenelor sufleteştĭ,

www.dacoromanica.ro

pentru psihologie nu e de nicĭ un profit. Intr'un caz şi într'altul tendinţele de a face din psihologie o ştiinţă exactă rĕmân pentru tot-d'a-una condamnate.

In aceea ce priveşte studiul de faţă noĭ ne vom mărgini la înţelesul de al doilea. Şi e uşor de priceput pentru ce. Acest înţeles singur are o importanţă pentru ştiinţa psihologieĭ. Înţelesul d'întâĭ, care pune problema causalităţiĭ pe tărîmul de a se şti cum se vor fi petrecênd fenomenele într'o lume absolută, póte că va fi avênd şi el multă importanţă pentru o inteligenţă absolută; pentru o inteligenţă relativă însă, cum este acea a omuluĭ, este cu mult maĭ importantă problema pusă din punctul de vedere a celuĭ de al doilea înţeles, adică la acela relativ la limitele cunoştinţeĭ nóstre. Căcĭ în definitiv la ce folos că fenomenele în lumea lor absolută se vor fi petrecênd după legĭ constante şi uniforme, când inteligenţa nóstră e condamnată să nu le cunóscă nicĭ odată! De aceea verdictul *ignorabimus* equivaléză pentru noĭ cu una din soluţiunile ce se pot da la *întréga* problemă a causalităţiĭ psihice. *Ignorabimus* este equivalent verdictuluĭ care isgoneşte psihologia din rîndul ştiinţelor naturale exacte. *A contrario*, dovedirea luĭ ca sofismă va fi un argument maĭ mult în sprijinul psihologieĭ ştiinţifice.

VII. — Emil Du Bois-Reymond este cel d'întâĭ care a pus acéstă problemă în tótă limpeziciunea eĭ. In celebra sa cuvîntare ţinută la congresul naturaliştilor şi medicilor germanĭ în Lipsca, la 14 August 1872, cuvîntare publicată sub titlu: *Ueber die Grenzen des Naturerkennens*, (1) se află enunţate principalele argumente, saŭ maĭ corect zis, principalul argument, după care am fi îndreptăţiţĭ să tăgăduim cunoştinţeĭ ştiinţifice omeneştĭ putinţa de a se extinde şi asupra feno-

(1) *Reden* von E. Du Bois-Reymond, *Erste Folge*, pag. 105. Tradusă şi în l. română de d-l T. Maiorescu: *Despre limitele cunóşterĭĭ natureĭ*, Convorbirĭ literare, XXV, pag. 620 — 645.

www.dacoromanica.ro

menelor sufleteşti. Acest argument, hotărîtor după Du Bois-Reymond, este formulat în citata cuvîntare în chipul următor:

Ce este cunóşterea naturiĭ !

Cunóşterea naturiĭ, — maĭ exact: cunóşterea ştiinţifică a naturiĭ saŭ cunóşterea lumiĭ fisice cu ajutorul şi în înţelesul ştiinţeĭ naturale teoretice, — este reducerea fenomenelor ce se petrec în lumea corpurilor, la nişte mişcărí de atome, carĭ se efectuiază prin puterile lor centrale independente de timp, saŭ resolvarea fenomenelor naturiĭ în mecanica atomelor. Este un fapt al experienţeĭ psihologice, că acolo, unde am putut ajunge la o asemenea soluţiune, simţim de-o-camdată satisfăcută cerinţa nóstră de causalitate. Propoşiţiile mecaniceĭ sĕ pot presenta matematiceşte şi aduc cu sine aceeaş certitudine apodictică, pe care o aŭ propoşiţiile matematiceĭ. Intru cât fenomenele din lumea fisică le reducem la o sumă constantă de energie potenţială şi kinetică (energie kinetică= putere vie în mişcare), inherentă cantităţeĭ constante de materie, nu ne maĭ rĕmâne nimic alta de explicat în aceste fenomene.—Dacă am presupune tóte fenomenele din lumea fisică resolvite în mişcărĭ de atome, produse prin constantele lor puterĭ centrale, am avea întréga ştiinţă naturală a Universuluĭ. Starea lumiĭ într'un diferenţial de timp ni s'ar presenta ca efectul imediat al stăreĭ eĭ, în diferenţialul de timp precedent şi ca imediata causă a stăriĭ în cel următor. Lege şi întîmplare ar fi numaĭ alte numirĭ pentru necesitatea mecanică. Se póte chiar închipui un grad de progres al cunóşteriĭ naturiĭ, în care totalitatea fenomenelor lumiĭ să fie representată printr'o singură formulă matematică, prin un singur sistem imens de ecuaţiunĭ diferenţiale simultane, din care ar resulta locul, direcţia mişcăriĭ şi celeritatea fie-căruĭ atom din univers în orĭ-ce timp. — Pentru o asemenea ştiinţă n'ar exista diferenţele calitative pe carĭ le percepem noĭ cu simţurile nóstre. Legile de mişcare ale atomelor, la carĭ s'aŭ redus tóte fenomenele naturiĭ, presupun un substrat uniform şi orĭ-ce calitate trebue explicată din aşezarea şi mişcarea unuĭ asemenea substrat. — Se înelege că suntem încă departe de acest ideal al cunoştinţeĭ

www.dacoromanica.ro

ştiinţifice, totuşĭ, în principiŭ, nimic nu se opune conceperei luĭ. Ştiinţa nóstră se deosebeşte de el numaĭ cantitativ, iar nu calitativ; o deosebire de grad, pe care o putem acoperi cu timpul.

Insă de odată, îndată ce se părăseşte studiul lumiĭ fisice, înaintea omuluĭ de ştiinţă se ivesc fenomene heterogene şi cu totul rebele la postulatele admise până aci. Aceste fenomene sunt fenomenele de conştiinţă. Fenomenele de conştiinţă ies din limitele cunoştinţeĭ ştiinţifice, fiind-că ele nu sunt cuprinse în cantitatea constantă a energieĭ potenţiale şi kinetice. Cunoştinţa nóstră ştiinţifică este mărginită la cunoştinţa transformărilor energieĭ,—şi tóte fenomenele lumiĭ fisice nu sunt de cât transformărĭ de energie, — iar tot ce nu se póte subsuma acestor transformărĭ, rĕmâne în afară de limitele cunoştinţiĭ ştiinţifice. Şi ca atare consideră Du Bois-Reymond fenomenele de conştiinţă.—Mişcarea (energia kinetică) nu póte să producă de cât mişcare saŭ să se prefacă înapoĭ în energie potenţială. Energia potenţială nu póte de cât să producă mişcare, să menţie un echilibru static, să exercite o presiune saŭ o tracţiune. Suma energieĭ rĕmâne sub tóte aceste manifestărĭ aceeaşĭ. Maĭ mult de cât este determinat prin acéstă lege, nu se póte întâmpla în lumea fisică, şi nicĭ maĭ puţin; causa mecanică se consumă fără rĕmăşiţă în efectul mecanic. Prin urmare fenomenele spirituale, carĭ se petrec în creerĭ pe lângă fenomenele materiale, sunt pentru mintea nóstră lipsite de raţiunea suficientă. Ele sunt în afară de legea causalităţiĭ, şi chiar de aceea sunt de neînţeles, precum ar fi de neînţeles un *perpetuum mobile*. – Pentru a fi înţelese, ele ar trebui să se pótă grupa sub conceptul energieĭ. Dar acéstă posibilitate este de maĭ înainte exclusă, după părerea luĭ Du Bois-Reymond. *Mişcarea nu póte să producă de cât mişcare saŭ să se prefacă înapoĭ în energie potenţială*, fără a maĭ lăsa vr'un rest care să ne explice producerea fenomenelor de conştiinţă. Lumea fisică este ast-fel închisă de tóte părţile în legea de fier a sumeĭ constante a energieĭ. Nicĭ un atom de materie nu se mişcă fără ca mişcarea luĭ să fie determinată de acéstă lege.

www.dacoromanica.ro

Fenomenele de conştiinţă însă se petrec alăturĭ de aceste mişcărĭ de atomĭ, fără ca ele să adaoge saŭ să scadă cu ceva suma energieĭ totale. Existenţa lor nu e condiţionată, ştiinţificeşte vorbind, de mişcările atomelor şi aceste din urmă se pot saŭ nu petrece, fără ca nimic cu tóte aceste să ne facă să bănuim că ele sunt întovărăşite de conştiinţă.— Un creier lipsit de orĭ-ce conştiinţă, s. ex., un creier în stare de somn fără vis, dacă l'am reduce la mişcările atomelor din care este compus n'ar maĭ cuprinde pentru noĭ nicĭ un mister. Omul adormit fără vis este inteligibil, precât este inteligibilă şi lumea înainte de a se fi ivit conştiinţa. Indată ce se iveşte însă o licărire de conştiinţă misterul apare. Căcĭ, se întrébă Du Bois-Reymond, ce legătură imaginabilă există între certe mişcărĭ a certe atome din creieri meĭ pe de o parte, şi faptele pentru mine primordiale, indefinibile, necontestabile pe de alta: «eŭ simţ durere, simţ plăcere, simţ cald, simţ rece, gust dulce, miros parfum de trandafir, aud son de clavir, văd roşu» şi certitudinea tot aşa de imediat resultând de aci: prin urmare eŭ sunt . Este şi rămâne cu desăvârşire şi pentru tot-d'a-una de neînţeles, că unuĭ număr de atome de carbon, hidrogen, azot, oxigen, etc., să nu le fie indiferent, cum sunt aşezate şi se mişcă, cum aŭ fost aşezate şi s'aŭ mişcat, cum vor fi aşezate şi se vor mişca. In nicĭ un mod nu este de priceput, cum din conlucrarea lor să se pótă naşte conştiinţa. Dacă este ca modul aşezăriĭ şi mişcăriĭ lor să nu le fie indiferent, ar trebui să ni-l închipuim pe fie-care atom înzestrat cu conştiinţă, în felul monadelor. Dar prin acésta nicĭ conştiinţa în genere nu ar fi explicată, şi nicĭ n'am fi câştigat ceva pentru explicarea conştiinţeĭ unitare a individuluĭ. Prin urmare, fenomenele de conştiinţă pot întovărăşi saŭ nu fenomenele materiale, fără ca prin acésta ele să atingă întru ceva legea causalităţiĭ mecanice. Ştiinţa nu le póte supune sub legile sale, de óre-ce ele nu pot fi în nicĭ un mod subsumate legiĭ conservăriĭ energieĭ: decĭ producerea lor rămâne inexplicabilă; ele sunt dincolo de marginile cunoştinţeĭ ştiinţifice. Asupra lor: *ignorabimus!*

www.dacoromanica.ro

Acesta e argumentul luĭ Du Bois-Reymond, redat aprópe cu propriile sale cuvinte (1). El se sprijină, după cum vedem, pe două afirmaţiunĭ carĭ ţin locul unor premise indiscutabile. Prima premisă consistă în afirmaţiunea că, sub «cunósterea ştiinţifică a naturiĭ» omul de ştiinţă înţelege «reducerea fenomenelor, ce se petrec în lumea corpurilor, la nişte mişcărĭ de atome, carĭ se efectuiază prin puterile lor centrale independente de timp, saŭ resolvarea fenomenelor naturiĭ în mecanica atomelor». Cu un cuvînt, că ştiinţa exactă să reduce la mecanică. La acéstă primă premisă se adaogă apoĭ o a doua, care consistă în afirmaţiunea că, fenomenele conştiinţeĭ se petrec alăturĭ de fenomenele mecanice, fără ca ele să fie însă supuse legilor acestora. Din aceste două premise resultă cu necesitate,— pe cât timp premisele sunt şi ele indiscutabile, — conclusiunea: fenomenele conştiinţeĭ nu pot fi obiect de cunoştinţă ştiinţifică. In adevĕr, dacă se mărgineşte cunoştinţa ştiinţifică numaĭ la presentarea transformărilor energieĭ în formule mecanice şi se constată că la fenomenele de conştiinţă nu avem a face cu o formă óre-care de energie, atuncĭ neîndoios fenomenele de conştiinţă sunt în afară de limitele cunoştinţeĭ ştiinţifice. Ştiinţa s'ar întinde asupra lor, numaĭ în cazul când s'ar constata că ele nu fac excepţie de la legea sumeĭ constante a energieĭ în univers. Dar o asemenea constatare, după Du Dois-Reymond, este *a priori* exclusă. ‹Mişcarea nu póte să producă de cât mişcare saŭ să se prefacă înapoĭ în energie potenţială. Fenomenele de conştiinţă, ne putênd fi puse într'o legătură causală cu fenomenele de mişcare, şi cunoştinţa ştiinţifică neexistând de cât pentru acestea din urmă, învederat că asupra fenomenelor de conştiinţă nu ne rĕmâne de cât să ne mărturisim perpetua nóstră ignoranţă.

Du Bois-Reymond ajunge la acéstă conclusiune avênd în vedere numaĭ legătura causală dintre fenomenele de conştiinţă şi dintre fenomenele materiale; dar tot aşa de bine ar putea să aplice conclusiunea sa şi la legătura causală dintre

(1) După excelenta traducere T. Maiorescu, pag. 621, 622, 638, 639, 640

www.dacoromanica.ro

fenomenele de conştinţă, ele între ele. Căci argumentarea nu are nevoe de nouĭ premise. Odată ce fenomenele de conştiinţă rĕmân în afar de legea transformării energieĭ mecanice, atuncĭ, fie că vom studia condiţionarea lor de către elementele materiale, fie că vom studia condiţionarea lor de către alte fenomene psihice, tot de aceleaşĭ dificultăţĭ ne vom isbi. Pretutindenĭ ne va lipsi equivalenţa mecanică dintre causă şi efect, aceea ce constitue criteriul causalităţiĭ mecanice; prin urmare pretutindenĭ vom fi în neputinţă de a edifica asupra lor o cunoştinţă ştiinţifică. De alt-fel acéstă generalisare n'a întârziat s'o facă alţiĭ, după cum vom vedea maĭ la vale.

In contra conclusiuniĭ la care ajunge Du Bois-Reymond nu se póte obiecta nimic, pe cât timp cele două premise rĕmân indiscutabile. Ast-fel eraŭ ele pentru Du Bois-Reymond şi pentru aceea, cu drept cuvînt, acesta putea să zică: «Voiŭ dovedi acum (într'un mod, pe care-l cred de nerĕsturnat), că nu numaĭ după starea de astăzĭ a cunoştinţelor nóstre, conştiinţa nu se póte explica din condiţiile eĭ materiale, — ceea ce va admite orĭ-cine, — dar şi că, după firea lucrurilor, nu va fi nicĭ odată explicabilă din aceste condiţiĭ.

Dovada sa, silogiceşte, este perfectă, şi îndeplineşte cu prisos condiţiunile cerute de logica formală,—în acéstă privinţă este cu drept cuvînt de *nerĕsturnat*,-- dar condiţiunile formale nu sunt de ajuns ca să constitue un adevĕr. Pentru ca o conclusie de argumentare să pótă constitui un *adevĕr*, pe lângă îndeplinirea condiţiunilor formale, se maĭ cere ca ea să plece de la premise adevĕrate. Dar acéstă dovadă Du Bois-Reymond a crezut inutil s'o facă. Cu tóte acestea, pentru ómeniĭ de ştiinţă de astăzĭ, ea nu pare a fi tocmaĭ atât de inutilă.

Ast-fel la prima premisă: cunoştinţa ştiinţifică = reducerea fenomenelor din lumea fisică la mişcare de atome, cu greŭ s'ar găsi un om de ştiinţă astăzĭ care să adereze fără nicĭ o reservă. Du Bois-Reymond, împărtăşind-o fără nicĭ o reservă, se trădéză a fi şi el unul dintre ómeniĭ de ştiinţă

www.dacoromanica.ro

care consideră ca o dogma concepţiunile filosofiĭ materialiste. Acéstă filosofie a exercitat, pe la jumetatea secoluluĭ nostru, o adevĕrată teróre asupra spiritelor; teróre însă fórte explicabilă prin circumstanţele istorice în care ea s'a produs. Materialismul venea atuncĭ ca representant al ştiinţiĭ în contra speculaţiunilor metafisice ale unuĭ Fichte, Schelling şi Hegel, şi, ca atare, era natural să se confunde cu însăşĭ ştiinţa. Astăzĭ însă aceste circumstanţe istorice au dispărut. Ne-am aştepta, prin urmare, ca să dispară şi confusiunea dintre ştiinţă şi materialism. Du Bois-Reymond însă, — ce-ĭ drept, cuvîntarea sa a fost ţinută la 1872,—menţine pentru ştiinţă definiţiunea dată de filosofia materialistă. Ast-fel nu-ĭ de mirare că el să se găséscă astăzĭ în contradicţie cu maĭ toţĭ cugetătoriĭ de frunte aĭ timpului nostru.

Citĕm în contra definiţiuniĭ sale părerile a doĭ dintre aceştia din urmă, doĭ dintre ceĭ maĭ cunoscuţĭ şi ceĭ maĭ puţin contestaţĭ: E. Mach şi W. Ostwald.

Pentru cel d'întâiŭ nu maĭ face nicĭ o îndoială că «teoria, «după care Mecanica ar trebui considerată ca ştiinţă fundamentală pentru tóte cele-l'alte ştiinţe fisice, şi că tóte fenomenele lumeĭ fisice se explică prin Mecanică, este numaĭ o «prejudecată. Aceea ce istoriceşte a venit maĭ întâiŭ nu trebue să rĕmână pentru tot-d'a-una ca bază pentru înţelegerea celor ce vin maĭ pe urmă. In mĕsură ce se descoperă «şi se studiază fapte nouĭ, în aceeaşĭ mĕsură se impun şi teoriĭ «nouĭ. Noĭ nu putem să ştim astăzĭ, carĭ dintre fenomenele «fisice sunt maĭ fundamentale şi carĭ nu; noĭ nu putem şti, «dacă nu cum-va tocmaĭ fenomenele mecanice sunt cele maĭ «superficiale, orĭ dacă tóte sunt de o potrivă de fundamentale. «De asemenea nicĭ în Mecanică nu se maĭ consideră legea «pîrghiĭ, legea cea d'întâiŭ descoperită, ca lege fundamentală pentru tóte cele-l'alte descoperite maĭ în urmă.

«Concepţiunea mecanică a universuluĭ» (aceea pe care Du Bois-Reymond o consideră ca identică cu însăşĭ cunoştinţa propriŭ zis ştiinţifică) ne apare, continuă E. Mach, «ca o con«cepţiune explicabilă istoriceşte şi de aceea până la un punct «permisă, póte chiar trecător folositóre, în întregimea e-

www.dacoromanica.ro

‹însă ea este o ipotesă artificială . — ‹Desvoltarea concepţiuneĭ mecanice a fost favorisată de o mulţime de împrejurărĭ. Maĭ întâiŭ faptul necontestat, că tóte fenomenele naturiĭ sunt împreunate cu fenomene mecanice, a produs ten‹dinţa de a explica fenomenele maĭ puţin cunoscute prin cele «mecanice, ca maĭ cunoscute. Afară de acésta, în domeniul «Mecaniceĭ s'a descoperit maĭ nainte de cât orĭ unde legĭ ge‹nerale». — Una dintre aceste legĭ este şi principiul conservaţiuneĭ energieĭ, care consistă în afirmaţiunea că între forţele viĭ (energia kinetică) şi energia potenţială a unuĭ sistem există tot-d'auna un raport constant. Fie-ce perdere a energieĭ potenţiale este compensată prin un adaos în energia kinetică.— «De óre-ce însă se póte ca în natură să se întîmple, ca energia «potenţială să fie, nu numaĭ o energie mecanică, ci şi o can«titate de căldură, orĭ potenţialul uneĭ încărcărĭ electrice, etc., «de aceea s'a crezut că în principiul conservaţiuneĭ energieĭ se «află exprimat, acum pentru tot-d'a-una, o lege fundamentală a tuturor fenomenelor din natură. In fapt însă principiul «de maĭ sus nu exprimă alt-ceva de cât raportul cantitativ «dintre fenomenele mecanice şi restul fenomenelor din na‹tură.»

«Istoriceşte chiar, ar fi o greşélă dacă s'ar crede că prin ‹concepţiunea mecanică s'a produs un mare progres în cu‹nóşterea naturiĭ.› — Un Galilei, un Huygens, n'aŭ avut'o de loc şi cu tóte acestea eĭ sunt fundatoriĭ mecaniceĭ. De asemenea R. Mayer, la stabilirea equivalenţeĭ între caldură şi travaliŭ, nu s'a gândit câtuşĭ de puţin la concepţiunea mecanică a universuluĭ.— Ştiinţa nóstră asupra naturiĭ, afirmă maĭ departe Mach, consistă în înlocuirea raporturilor dintre fenomenele reale cu raporturile dintre conceptele nóstre, carĭ ne sunt maĭ familiare şi decĭ maĭ explicabile. Convingerea că o asemenea înlocuire este îndreptăţită, este singurul fundament pentru legea causalităţiĭ. Legea causalităţiĭ nu exprimă alt«ceva de cât presupusa dependenţă dintre fenomenele naturiĭ.»—Pentru a li se uşura însă găsirea acestor raporturĭ de dependenţă, ómeniĭ de ştiinţă îşĭ impun eĭ singurĭ o specialisare în munca lor. Specialisarea are multe avantagiĭ, dar nu

www.dacoromanica.ro

este lipsită şi de óre-carĭ defecte. Unul dintre aceste din urmă şi cel maĭ principal este acela, că se exagerézĕ unele mijlóce ale ştiinţeĭ în paguba celor-l'alte, şi că de multe orĭ chiar aceste unele mijlóce sunt transformate în scopurĭ ale cercetărilor ştiinţifice însăşĭ. Ast-fel pare a fi cazul cu concepţiunea mecanică.— Mijlóce de abstracţiune ca *massă*, *putere*, «*atom*, carĭ n'aŭ alt rol, de cât sa ne dea într'un chip maĭ ‹familiar, maĭ economic experienţele nóstre din natură, sunt ‹transformate de unĭĭ ómenĭ de ştiinţă într'un fel de realităţĭ, «ce staŭ de sine în afară de gândire. Ba încă se crede, că «asemenea abstracţiuni, ca *putere* şi *massă*, sunt adevĕratul «conţinut al cercetărilor ştiinţifice, şi că dacă una şi alta «ar fi odată bine cunoscute, atunci tóte fenomenele naturiĭ ‹s'ar explica deductiv din mişcarea şi echilibrul masselor. ‹Când cine-va ar fi condamnat să vază lumea numaĭ în ta‹blourile de pe şcenele de teatru şi apoĭ ar fi adus să cu‹nóscă mecanismul prin care tablourile se mişcă, atunci de sigur acest cine-va ar fi înclinat să crédă, că precum mişcarea tablourilor are nevoe de o rótă de învîrtit, tot aşa ar fi avênd şi lumea reală. Tot ast-fel procedézĕ însă şi acela care ia drept fundamente ale lumiĭ reale, aceea ce nu sunt de cât simple mijlóce pentru a face să se represinte lumea ‹pe şcena inteligenţiĭ nóstre. - Asemenea strîmteţe de judecată îşĭ are neapărat un ecoŭ şi în filosofie. Ea se arată în ‹punerea unor anumite probleme, socotite ca neresolvabile... ‹O atare este aceea care consistă în întrebarea: cum se ‹explică óre sensaţiunea din simpla mişcare a atomilor? (*Ignorabimus* a luĭ Du Bois-Reymond!)

Acéstă întrebare stranie credem că s'a impus prin urmă«tórea împrejurare. S'a luat de la început ca indiscutabil, că ‹raporturile de timp şi de spaţiŭ sunt maĭ sigure, maĭ o«biective şi mai reale, de cât tóte cele-l'alte raporturĭ dintre sensaţiunĭ... Şi cu tóte acestea e fórte uşor să se convingă «orĭ şi cine, după un examen minuţios, că sensaţiunile sunt «tóte de-opotrivă de reale, cum sunt timpul şi spaţiul, şi că ‹tótă deosebirea dintre ele este numaĭ, că ne-am obişnuit ‹maĭ mult cu aceste din urmă, de cât cu restul celor-l'alte. —

www.dacoromanica.ro

Timpul şi spaţiul aŭ privilegiul de a fi uşor percepute, în comparaţiune cu alte serii de sensaţiuni. Dar timpul şi spaţiul nu pot, în nicĭ un caz, înlocui întregul grup de sensaţiuni, din care se compun pentru noĭ corpurile din natură. De aceea e o greşélă de a căuta explicarea unui fenomen fisic exclusiv în nişte elemente reduse la câte-va proprietăţi ale timpuluĭ şi ale spaţiuluĭ, precum sunt acelea, pe care ni le daŭ legile mecanice. Cu atât maĭ mult, de a căuta în acest mod explicarea unuĭ fenomen psihic.— Mecanica nu constitue nicĭ fundamentul, nicĭ chiar o parte a lumeĭ reale, ci numaĭ o faţă a acesteĭ lumĭ (1).

Iată dar părerea unuĭ om de ştiinţă,—cu autoritate egală, dacă nu chiar superióră luĭ Du Bois-Reymond, — care nu împărtăşeşte de loc definiţiunea dată ştiinţeĭ de către acest din urmă. Pentru Mach concepţiunea mecanică nu este suficientă pentru a da o explicare nicĭ chiar tuturor fonomenelor din lumea fisică, necum să dea o explicare la fenomenele lumiĭ sufleteşti. Premisa de la care pléca Du Bois-Reymond nu este, prin urmare, atât de indiscutabilă, precum o consideră dînsul de fapt.

Dar maĭ categoric de cât E. Mach este încă W. Ostwald.

La 20 Septembre 1895,— 23 de anĭ în urma luĭ Du Bois-Reymond şi înaintea aceleiaşĭ societăţĭ de naturalişti şi medicĭ germanĭ, — a fost rostită o cuvêntare de către W. Ostwald. Titlul acesteĭ cuvêntărĭ e: *Die Ueberwindung des wissenschaftlichen Materialismus* (2). (Infrângerea materialismuluĭ ştiinţific); cuprinsul: directa negare a definiţiuneĭ admisă de Du Bois-Reymond pentru ştiinţă. Ostwald ne spune fără înconjur că, în lunga discuţiune, care s'a produs în publicitate, în urma cuvêntărĭĭ luĭ Du Bois-Reymond (*Ueber die Grenzen des Naturerkennens*), acesta din urmă a eşit victorios, pentru că toţĭ contrazicătorĭĭ luĭ aŭ plecat de la

(1) E. Mach: *Die Mechanik in ihrer Entwickelung, historisch-kritisch dargestelt*, 2-te Aufl. Leipzig 1889, pag 467-478; *Die Principien der Wärmelehre*, Leipzig 1896, pag. 362—461; *Analyse der Empfindungen*, Jena 1886, pag. 1—25.

(2) *Naturwissenschaftliche Rundschau*, 2 Nov., 1895.

www.dacoromanica.ro

«aceeaşĭ premisă, din care a scos şi Du B.-R. pe *ignorabimus* al sĕŭ; şi pe cât timp acéstă premisă este admisă, pe atât timp şi *ignorabimus* rĕmâne ca o conclusiune necesară. Acéstă premisă, admisă de toţĭ contrazicătoriĭ luĭ, era *concepţiunea mecanică a universuluĭ;* presupunerea, că resolvarea fenomenelor fisice într'un sistem de mişcărĭ de atome este ultima ţintă pe care şi-o pune înaintea sa cunoştinţa ştiinţifică. Cade însă acéstă premisă› — şi după Ostwald ea este de mult căzută, — atunci cade cu ea şi acel *ignorabimus* şi ştiinţa are iarăşĭ cale liberă înaintea sa.»

«Afirmaţiunea, că tóte fenomenele naturiĭ se pot reduce la fenomene mecanice, nu trebue considerată, adaogă Ostwald, nicĭ măcar ca o ipotesă utilă trecător: ea est pur şi simplu o eróre .

Atât, în aceea ce priveşte prima premisă Să venim acum la a doua premisă, pe care Du Bois-Reymond o consideră iarăşi ca indiscutabilă: fenomenele de conştiinţă se petrec alăturĭ de fenomenele mecanice, fără ca ele să consume saŭ se adaoge cu ceva la suma energieĭ totale din univers; prin urmare, ivirea fenomenelor de conştiinţă este lipsită pentru înţelegerea nóstră de o raţiune suficientă.

Şi acésta de a doua premisă e departe de a fi indiscutabilă Maĭ nainte de tóte însă e bine să ne înţelegem asupra cuvîntuluĭ *energie.* Citatele de maĭ sus din E. Mach ne ajută la acésta de minune.

Sub energie› nu trebue să înţelegem maĭ mult de cât aceea ce se cuprinde ştiinţificeşte sub cuvîntul de forţă, pe care ea 'l înlocueşte. Raporturile fixe în apariţiune a unor anumite serĭ de fenomene, revenirea aceleiaşĭ ordine în modul lor de succesiune şi coexistenţă, — aŭ condus pe ómeniĭ de ştiinţă a le atribui o causă comună, pe care aŭ numit'o *forţă.* Ast-fel mişcarea centrală a planetelor, căderea corpurilor spre centrul pămîntuluĭ, etc., aŭ dat motive pentru a se stabili o forţă a gravitaţiĭ; de asemenea fenomenele de căldură, magnetism, lumină, etc.: forţa căldurĭĭ, magnetismuluĭ. Cum însă prin teoria equivalenţeĭ şi prin o maĭ adîncă cunóştere a tuturor acestor fenomene, în secolul nostru, hotarele dintre grupe

www.dacoromanica.ro

s'aŭ şters încetul cu încetul, — nicĭ felurimea causelor saŭ a forţelor nu maĭ are raţiune de a fi. Pentru ce, în adevĕr, o forţă diferită pentru căldură, când legile sub care ea se manifestă sunt de o natură identică cu cele ale luminiĭ şi ale electricităţiĭ, cum a dovedit'o Hertz în timpul din urmă?

In locul tuturor acestora, suntem dar îndreptăţiţĭ a lua azĭ una singură: *energia;* adică pentru ocasionarea tuturor felurilor de fenomene avem nevoie numaĭ de o singură causă. Unitatea e venită ca un resultat al analiseĭ nóstre ştiinţifice, iar nu fiind-că am fi descoperit, acum în fine, óre-cum esenţa esenţelor, acel ce mişcă şi produce tot în lume! Energia, — întru cât rĕmânem în marginile ştiinţeĭ, — este un *concept*, care resumă şi simplifică resultatele ştiinţifice de până acum şi nimic maĭ mult. Când vorbim de transformările eĭ, nu trebue s'o înţelegem nicĭ odată ca afară din materie, venind ca un principiŭ transformător pentru a modifica tot în cale-ĭ: icĭ a însufleţi un organism, colo a face să respire o frunză, dincolo a atrage un magnet... Aşa ceva se aséamănă mult cu credinţele ómenilor, carĭ n'aŭ trecut încă pragul vieţiĭ abstracte: un mit prea frumos, dar fără utilitate şi fără loc într'un sistem de ştiinţă exactă. Energia, cum şi forţa, saŭ orĭ-care ar fi numele lor, îşĭ datoresc existenţa lor numaĭ faptuluĭ că fenomenele naturiĭ pot fi fixate abstract prin raporturĭ cantitative; ele sunt create de mintea nóstră pentru a înlesni explicarea sistematică a lumiĭ materiale. Ast-fel fiind, energia nu anticipa *a priori* aceste raporturĭ dintre fenomene, ci noĭ o introducem, ca pe un *concept folositor*, tot-d'a-una acolo, unde găsim că aceste raporturĭ există. Şi când noĭ zicem, că suma eĭ este constantă în univers, prin acésta nu înţelegem că universul este un fel de magazie de energie, ci înţelegem numaĭ, precum am vĕdut în paginele precedente că a înţeles şi Mach, că în univers există un raport constant între fenomenele mecanice şi restul celor-l'alte fenomene ale naturiĭ.

Prin urmare, dacă se va descoperi pe viitor că un asemenea raport constant există şi faţă de fenomenele de conştiinţă, atuncĭ nu maĭ rĕmâne nicĭ un motiv, care să ne facă

www.dacoromanica.ro

să excludem fenomenele de conştiinţă de sub principiul conservaţiuniĭ energieĭ. Cuvintele de «consumare şi de «adaos», pe carĭ le întîlnim în acest principiŭ, nu trebuesc luate într'un înţeles material şi apoĭ opuse naturiĭ calitativ diferită, pe care o aŭ fenomenele sufleteştĭ faţă de cele mecanice; ci ele trebuesc luate numaĭ în înţeles de raporturĭ abstracte.

Greutatea de a înţelege cum la mişcarea atomilor pot corespunde sensaţiunĭ, «ce legătură imaginabilă să existe între «certe mişcărĭ a certe atome din creierĭ şi fapte primordiale, «indefinibile, necontestabile: eŭ simţ durere, simţ plăcere, «simţ cald, rece...», pentru ştiinţa propriŭ zisă nu este o greutate. Ştiinţa, precum am arătat, nu se ocupă cu explicarea naturiĭ în sine a lucrurilor, ci numaĭ cu condiţionarea acestora. Vom considera că sensaţiunea este explicată ştiinţificeşte îndată ce ni se vor arăta raporturile constante ale apariţiuniĭ eĭ; când ni se vor dovedi raporturile eĭ de succesiune şi coexistenţă. Intre aceste raporturĭ ce trebuesc dovedite, intră neapărat şi acela dintre sensaţiune şi mişcările materieĭ creieruluĭ. Cu dovedirea acestuĭ din urmă raport, se operéză de la sine, după cum resultă din tóte cele zise pînă aci, şi subsumarea sensaţiuniĭ sub legea generală a conservaţiuniĭ energieĭ.

Du Bois-Reymond, în cuvîntarea sa, nu distinge cu destulă precisiune problema pur ştiinţifică, adică aceea ce se referă la aflarea condiţiunilor, de problema asupra naturiĭ în sine a sensaţiuniĭ, adică problema metafisică, precum am numit'o maĭ nainte. Nu maĭ puţin adevĕrat e însă, că el le consideră pe amîndouă ca neresolubile. *Ignorabimus* se referă la una ca şi la cea-l'altă.

Restrîngêndu-ne numaĭ la problema propriŭ zis ştiinţifică, aceea ce ne importă pe noĭ, ne rĕmâne acum să discutăm întru cât premisa de a doua, de la care plécă Du Bois-Reymond, se póte saŭ nu susţine. Precum ştim, Du B.-R. ia ca de maĭ nainte admis, că fenomenele de conştiinţă se petrec alăturĭ de fenomenele mecanice, fără ca însă, între unele şi altele, să fie vr'un raport óre-care ştiinţific; lăsăm la o parte

www.dacoromanica.ro

aseměnarea de natură, pe care, fără îndoială, el o admite cu atât mai puțin.

Premisa lui Du Bois-Reymond se póte lua însă în două înțelesuri. Un înțeles l'ar avea, când afirmarea lui că fenomenele de conștiință se petrec alături de fenomenele mecanice, fără ca însă între ele să fie vr'un raport›—am întregi-o adăogând, că și de altmintrelĭ, sub nicĭ un punct de vedere, aparițiunea fenomenelor de conștiință nu este supusă vre-unor legĭ; și un alt înțeles l'ar avea, când la aceeași afirmațiune am adaoga, că ele între ele fenomenele de conștiință se petrec după óre-care raporturĭ, dar pe aceste raporturĭ mintea nóstră nu le póte coordina, în nicĭ un fel, raporturilor dintre fenomenele mecanice. Adică, luată în primul înțeles, premisa lui Du Bois-Reymond ar considera fenomenele sufletești ca lipsite cu desăvîrșire de o rațiune suficientă: ele se pot produce saŭ nu, exista saŭ nu, fără ca vre-o-dată o rațiune omenéscă să știe pentru ce; luată în al doilea înțeles însă, premisa lui Du Bois-Reymond ar concede existența unor legĭ speciale pentru lumea sufletéscă, dar ar considera aceste legĭ ca în afară de orĭ-ce analogie cu cele-l'alte legĭ științifice.

Du Bois-Reymond, stăpânit de concepțiunea mecanică a universuluĭ, înclină, fără îndoială, spre primul înțeles. Pentru el știința este identică cu concepțiunea mecanică, prin urmare tot ce nu se póte coordina acesteĭ din urmă iese în afară din limitele științeĭ. Lumea sufletéscă, după dînsul, nu póte avea legĭ speciale — științifice, — fiind-că e dovedit că ea n'are nicĭ o analogie cu lumea mecanică. Vom vedea însă, că premisa lui Du Bois-Reymond a fost reluată cu mult succes de alțiĭ în înțelesul de al doilea.

Să discutăm așa dar primul înțeles al premiseĭ, acela pe care l'a avut în vedere Du Bois-Reymond. «Causa mecanică «se consumă fără rămășiță în efectul mecanic... Fenomenele «de conștiință sunt în afară de legea causalităților și pentru «aceea ele nu sunt de înțeles, întocmaĭ cum n'ar fi de în«țeles un *perpetuum mobile.*» — «Este și rĕmâne cu desă«vîrșire și pentru tot-d'auna de neînțeles, că unuĭ numĕr de

www.dacoromanica.ro

«atome de carbon, hidrogen, azot, oxigen, etc. să nu le fie «indiferent, cum sunt așezate și se mișcă, cum aŭ fost așe-«zate și s'aŭ mișcat, cum vor fi așezate și se vor mișca. In «nicĭ un mod nu este de priceput, cum din conlucrarea lor să se pótă naște conștiința.» — Fenomenele de conștiință staŭ așa dar în afară de orĭ-ce raport cu fenomenele fisiologice, carĭ sunt, în ultima analisă, fenomene mecanice. Ele ne apar ca un fel de *perpetuum mobile*, fiind-că ele, ca să se producă, n'aŭ necesitate de nicĭ o causă mĕsurabilă. Tóte causele pe carĭ le putem mĕsura să consumă fără rĕmășiță în efecte mecanice. Organismul omuluĭ ar fi acelaș, care este și astăzĭ, chiar dacă fenomenele de conștiință ar lipsi cu desăvîrșire dintr'însul. Căcĭ lipsa acestora n'ar atrage nicĭ o schimbare în așezarea și constituirea atomilor, carĭ compun corpul omenesc. Corpul omenesc, cu saŭ fără conștiință, ar rĕmâne în ambele casurĭ tot acelaș: un organism în care causele mecanice să înlănțuesc fără a presinta nicĭ nu gol. «Omul adormit fără vis este inteligibil, pre cât este inteli-«gibilă și lumea înainte de a se fi ivit conștiința.» Omul devine neînțeles numaĭ întru atât, întru cât el devine o ființă conștientă, căcĭ atunci începe a se petrece într'însul fenomene lipsite de orĭ-ce rațiune suficientă. — Acésta ar fi premisa luĭ Du Bois-Reymond. Să fie ea óre așa de inatacabilă precum are înfățișarea să ni se presinte?

Cugetătoriĭ contimporanĭ par a fi, și în acéstă privință, de ideĭ contrare luĭ Du Bois-Reymond.

Un argument contra acesteĭ premise se presintă, chiar după puțină reculegere, în mintea fie căruia; anume urmĕtorul: Dacă fenomenele de conștiință sunt lipsite de orĭ-ce rațiune suficientă; dacă ele pot saŭ nu întovărășĭ cele-l'alte fenomene ale naturiĭ; atunci la ce bun ivirea lor însișĭ în natură? Natura ar fi produs și fără fenomenele de conștiință, conform concepțiuneĭ mecanice, starea sa actuală; decĭ existența conștiinței nu póte fi privită de cât ca un fel de dar pe de asupra și, la urma urmelor, un dar absolut inutil. Suma de energie o aveam și fără ea și acéstă sumă este constantă. Fenomenele de conștiință nicĭ n'o sporesc nicĭ n'o

www.dacoromanica.ro

consumă, decĭ ele ar puté să fie saŭ să nu fie, natura ar fi în aceiaşĭ stare în care o vedem astăzĭ. Dar, care om de ştiinţă va puté susţine acéstă părere? In special care biolog va isbuti să elimineze cu desăvîrşire rolul conştiinţeĭ din evoluţiunea fiinţelor organice, pentru a nu lăsa loc de cât desfăşurăriĭ causelor mecanice? — Cestiunea care se pune «este de a se şti, — lăsând la o parte partea filosofică, — «dacă, legile naturale şi cu deosebire legile biologice n'aŭ «de consecinţă de a ne aduce să concepem lumea, în întregimea sa, ca un tot, în care fie care parte îndeplineşte o funcţiune, fără ca nicĭ una să scape de sub influenţa reci«procă generală. Acest punct admis, ne rĕmâne să cercetăm dacă argumentele puse înainte, pentru a scóte întréga lume sufletéscă de sub acésta influenţă reciprocă, sunt aşa de probante precum aŭ câte-odată aparenţa de a fi. —Şi conclusiunea autoruluĭ, — C. Stumpf, după care citĕm aceste rînduriĭ,—este: Nu vedem pentru ce n'ar fi considerate şi fenomenele sufleteşti ca o formă particulară de energie, avênd equivalentul lor mecanic... Căci pentru concepţiunea unitară a lumeĭ nu este nevoe atât de elemente şi fenomene omogene, cât de causalitate reciprocă şi de uniformitate în legile supreme (1). Şi aceste cuvinte le spune un psiholog cunoscut cum e C. Stumpf (în calitate de preşedinte al congresuluĭ internaţional de psihologie, ţinut la München 1896). Prin ele ni se indică într'un mod manifest că suntem departe de timpul în care se puté, în numele ştiinţeĭ, vorbi despre fenomenele sufleteştĭ, ca despre fenomene lipsite de raţiune suficientă.

Dar înainte de C. Stumpf, teoria relaţiuneĭ causale dintre fenomenele mecanice şi fenomenele de conştiinţă a fost susţinută încă de mulţĭ alţiĭ.

William James o pune ca bază a psihologieĭ (2). Dacă fe-

---

(1) Discurs inaugural la al III-lea congres internaţional de psihologie (München 1896), reprodus în *Revue scientifique* din 12 Sept. 1896.

(2) W. James, *The Principles of Psychology*, New-York 1890. American Science Series, Advanced Course.

www.dacoromanica.ro

nomenele de conştiinţă, susţine cu drept cuvênt dînsul, ar fi numaĭ nişte epifenomene subiective, care pot fi saŭ nu alăturĭ de cele fisiologice, atuncĭ nu se explică, cum de ele s'aŭ păstrat în decursul timpuluĭ şi n'aŭ fost înlăturate prin selecţiunea naturală. Scopul naturiĭ (sit venia verbo) este să păstreze numaĭ aceea ce este de utilitate organismuluĭ şi să înlăture tot ce face un fel de *double emploi* cu alte funcţiunĭ necesare. Şi în acest din urmă caz s'ar găsi, după ipotesa luĭ Du Bois-Reymond, fenomenele de conştiinţă faţă de funcţiunile fisiologice ale creieruluĭ. Ele ar puté lipsi fórte bine, căcĭ suma constantă a energieĭ nu s'ar resimţi cu nimic prin perderea lor. Faptul însă, că ele nu numaĭ că nu s'aŭ perdut, ci din contră aŭ determinat şi determină, în multe cazurĭ, selecţiunea naturală, este o probă că ele se găsesc într'o reciprocitate reală cu fenomenele fisiologice şi că, împreună cu aceste din urmă, pot fi grupate sub o singură lege causală generală. (1)

Un argument maĭ convingător încă, în favórea acesteĭ reciprocităţĭ reale, se póte considera şi rolul pe care-l aŭ fenomenele sufleteştĭ inconştiente faţă de cele conştiente. Un fenomen de conştiinţă, repetat de prea multe orĭ, tinde pe viitor să devină inconştient. Dar odată devenit inconştient el nu încetéză să determine fenomene conştiente actuale; şi atuncĭ întrebarea să pune: cum este acéstă determinare cu putinţă? Că determinarea există, este de netăgăduit. Orĭcine, care îşĭ dă ostenéla să reflecteze asupra vieţiĭ sale sufleteştĭ, este nevoit s'o admită, căcĭ alt-fel ar avea neexplicată o mare parte a vieţiĭ sale actuale. Imensa majoritate din faptele sufleteştĭ ale unuĭ om adult nu sunt cu putinţă, de cât în urma trecereĭ a uneĭ mulţimĭ de alte fapte anterióre lor, în stare de inconstienţă. Ast-fel se câştigă tóte aşa numitele dexterităţĭ în manifestările sufleteştĭ ale omuluĭ. Un om de judecată repede, un musicant, un pictor, un om technic, etc.,

(1) *The Principles of Psychology*, I, 136 şi urm.; a. s. v. Fr. Jodl, *Lehrbuch der Psychologie*, 1896, pag. 84; A. Rieln, *Der philosophische Kriticismus*, 1887, II, 2. Abth. pag. 176 şi urm.

www.dacoromanica.ro

toţi încep prin a gândi asupra celor mai elementare lucruri şi numai după ce acéstă gândire asupra lucrurilor elementare a trecut, în urma unei prea dese repetări, în stare de inconstienţă, numai atunci ei devin capabili de manifestări mai înalte. Acéstă experienţă, mai mult saŭ mai puţin, o fac toţi ómeni fără deosebire. Fie-care simte, că asupra vieţii sale actuale sufleteşti apasă întréga viaţă din trecut; că fenomenele actuale de conştiinţă sunt determinate de mulţimea celor ce aŭ trecut odată prin acéstă conştiinţă.

Dar odată trecute prin conştiinţă ce a putut să rémână óre în urma acestor fenomene? Dacă nu voim să revenim la vechile concepţiuni animiste, suntem siliţi să admitem că fenomenele trecute altă-dată prin conştiinţă, aŭ lăsat în urma lor anumite dispositiuni fisiologice în creierul omenesc şi că aceste dispositiuni fisiologice determină mai târziŭ fenomenele conştiinţei actuale. Şi iată-ne ast-fel constrînşi să admitem o reciprocitate reală între fenomenele mecanice-fisiologice şi fenomenele sufleteşti.

Un alt argument, iarăşi în favórea acestei reciprocităţi, póte fi bazat pe resultatele ce le aŭ dat până acum cercetările de *psiho-fisică*. Aceste resultate, fiind cu totul noi, este drept că Du Bois-Reymond nu puté să le aibă în vedere.

Psiho-fisica, în tendinţa sa generală, plécă tocmai de la ipotesa, că fenomenele sunt şi ele supuse unor legi constante; legi, care pot fi determinate într'un mod matematic. Şi cu tóte obiecţiunile (de principiŭ şi de metodă) care s'aŭ adus contra ei până acum, ea a isbutit să stabiléscă într'un mod positiv următórea lege: variaţiunile minimale, pe care le percepe conştiinţa, în intensitatea unei sensaţiuni, corespund în tot-d'a-una unui raport constant în variaţiunea excitaţiunilor externe, care provócă sensaţiunea. Pentru ca în conştiinţa nóstră să fie percepută o schimbare (înţelegem pe cea mai mică) în intensitatea unei sensaţiuni, trebue ca excitaţiunea externă să fi crescut (saŭ scăzut) cu o cantitate, care stă într'un raport constant cu cantitatea excitaţiunei primitive. La sensaţiunile auditive s. ex. percepem o diferenţă în intensitatea unui sunet, numai când excitaţiunea externă,

www.dacoromanica.ro

care provoca sunetul, a crescut (saŭ scăzut) cu $^1/_3$ din intensitatea sa originară. Pe cât timp adaosul (saŭ perderea) nu a atins însă acéstă fracţiune, nicĭ conştiinţa nu percepe o schimbare în intensitatea sunetuluĭ. Acelaş raport este şi la sensaţiunile de greutate. Pentru sensaţiunile musculare fracţiunea scade la $^1/_{17}$, şi pentru cele visuale la $^1/_{100}$; dar pentru tóte există totuşĭ asemenĭ raporturĭ constante(1).—Aceste

(1) Acéstă lege positivă a psiho-fisiceĭ este datorită luĭ E. A. Weber.— Ea a fost presimţită şi de Bernouilli şi Laplace în secolul trecut; până la un punct chiar formulată. Termenii de care se serviaŭ aceştĭ din urmă eraŭ lipsiţi, în multe privinţe, de precisiunea cerută, dar nu mai puţin adevĕrat e ca fondul cestiuneĭ era găsit încă de pe atuncĭ. *La fortune morale* (noĭ am zice *sensaţiunea*), după Bernouilli şi Laplace, stă într'un raport constant cu *la fortune physique* (câtul dintre averea posedată şi adaosul câştigat) Pentru ca un om deja bogat să simtă o plăcere la un câştig să cere ca suma câştigata să fie proporţionată avereĭ ce el poseda; pentru un sĕrac de asemenea. Ast-fel că două sume de banĭ câştigate, una mare şi una relativ mică, pot să producă totuşĭ aceeaşĭ plăcere, dacă raportul între fie-care din ele şi averea ce o avea mai dinainte câştigătorul este acelaş. In fond dar legea pe care ne-o dă şi Weber.—Un pas maĭ departe a încercat să-l facă G. T. Fechner. Dînsul plécă de la legea găsită de Weber, că fie-care minimă diferenţă in intensitatea uneĭ sensaţiunĭ corespunde unuĭ cât constant în variaţiunea excitaţiuniĭ externe, dar adaogă apoĭ că diferenţele sensaţiuniĭ precum şi câturile în variaţiunea excitaţiuniĭ externe, ar putea forma fie-care o serie continuă de mărimĭ. Din comparaţiunea acestor două serii, — una (aceea a sensaţiunilor) fiind o serie *aritmetică*, iar acea a excitaţiuniĭ externe fiind din câturĭ, decĭ *geometrică*, — ajunge să formuleze Fechner următórea lege generală: *sensaţiunea creşte saŭ scade proporţional logaritmuluĭ excitaţiuniĭ.* Acéstă lege e însă exactă pe câtă vreme se admite suposiţiunea luĭ Fechner că diferenţele sensaţiuniĭ pe de o parte şi diferenţele în gradarea excitaţiuniĭ pe de alta, pot forma fie-care câte o serie continuă. Dacă acéstă suposiţiune nu se admite, atuncĭ cade şi legea enunţată. Şi nu o admit toţĭ aceia care susţin, că diferenţele de intensitate ale uneĭ sensaţiunĭ nu sunt propriŭ zis diferenţe de intensitate, ci sunt diferenţe *calitative*; căcĭ în casul acesta nu maĭ póte fi vorba de o serie continuă în partea sensaţiuniĭ şi prin urmare de stabilarea uneĭ funcţiunĭ între seria sensaţiunilor şi seria excitaţiunilor. Acéstă obiecţiune însă, dréptă saŭ nu, indiferent, lasă cu desăvîrşire intacte resultatele obţinute de Weber, singurele pe care noĭ ne bazăm maĭ sus. — (Bernouilli, *De mensura sortis;* Laplace, *Théorie des probabilités;* Weber, *Tastsinn u. Gemeingefühl;* Fechner, *Elemente der Psychophysik*, *Revi-*

www.dacoromanica.ro

resultate, pe care ni le dă psiho-fisica, de sigur că nu învederéză, într'un mod complect, legea causalităţiĭ dintre fenomenele mecanice şi fenomenele psihice; învederéză totuşĭ neîndoios un lucru; anume erórea pe care o comit aceĭ ce presupun că fenomenele sufleteştĭ sunt cu neputinţă de determinat prin legĭ, care să aibă vr'o analogie cu cele-l'alte legĭ ştiinţifice cunoscute. Şi psiho-fisica s'a ocupat până acum numaĭ cu *intensitatea* sensaţiunilor. Ce importanţă vor avea resultatele eĭ însă, când ea va studia, pe lângă intensitatea, şi calitatea sensaţiunilor, acésta este o problemă lăsată viitoruluĭ. In orĭ-ce cas soluţiunea pe care o va primi-o acéstă problemă numaĭ identică luĭ *ignorabimus* nu póte să fie.

VIII. — Aceste consideraţiunĭ demonstréză, credem, într'un mod îndestulător, unilaterabilitatea soluţiuniĭ dată de Du Bois-Reymond problemeĭ causalităţiĭ psihice. Conclusiunea *ignorabimus*, cu care şi-a sfîrşit dînsul celebra cuvîntare *Ueber die Grenzen des Naturerkennes*, din 1872, se póte considera, cu drept cuvênt astăḑĭ, ca un punct de vedere învechit (1). Implicit însă, dovedirea acesteĭ conclusiunĭ ca în-

---

sion der Hauptprobleme der Psychophysik; W. Wundt. *Grundzüge der physiol. Psychologie,* I, cap. VIII, *Vorlesungen über Menschen u. Thierseele,* 2-te Aufl.; *Ueber das Weber'sche Gesetz* (Phil. Stud. II); G. E. Müller, *zur Grundlegung der Psychophysik;* O. Külpe, *Grundriss der Psychologie;* H. Münsterberg, *Beiträge zur experim. Psychologie;* Kraepelin, *zur Kenntniss der psychophysischen Methoden* (Phil. Stud. VI); E. Hering, *Zur Lehre von der Beziehung zwischen Leib und Seele. 1. Mith. Ueber Fechner's psychophysischen Gesetz.* Sitz-Ber der Wiener Akad. Mathem.-naturwiss. Cl. III. Bd. 72; Grotenfeld, *Das Weber'sche Gesetz und die psychische Relativität;* o clară dare de sémă în Fr Jodl, *Lehrbuch der Psychologie,* cap. IV.

(1) Studiul nostru, *Causalitatea mecanică şi fenomenele psihice,* publicat în Convorbirĭ literare de la 1 Maĭ şi 1 Iunie 1893, deşi în fond ajunge cu totul la altă conclusiune de cât aceea a luĭ Du Bois-Reymond, totuşĭ în multe privinţe este mult influenţat de acest din urmă. Studiul de faţă este corectarea, — necesară în urma scrierilor luĭ Mach şi Ostwald, — a studiuluĭ de atuncĭ.

www.dacoromanica.ro

vechită şi unilaterală însemnéză un argument maĭ mult în favórea psihologieĭ ştiinţifice. Că nu însemnéză încă deplina îndreptăţire a psihologieĭ ştiinţifice este afară de orĭ-ce îndoială. Numaĭ atuncĭ ar fi îndreptăţirea deplină, când, pe lângă dovedirea falşităţiĭ soluţiunilor contrare, s'ar dovedi prin resultate directe, şi asemănarea complectă între legile psihologieĭ şi ale celor-l-alte ştiinţe. Acéstă din urmă asemĕnare însă trebue mărturisit, că până în timpul de faţă, nu este dovedită încă într'un mod, care s'o facă cu totul incontestabilă. Totuşĭ un pas important este până acum făcut: în contra psihologieĭ ştiinţifice, cu căderea luĭ *ignorabimus* a luĭ Du Bois-Reymond, nu se maĭ póte opune un *veto* absolut. Indreptăţirea eĭ rĕmâne încredinţată resultatelor experimentale pe carĭ le vor obţine ómeniĭ specialĭ de ştiinţă; contra acestora filosofiĭ perdut'aŭ dreptul de *veto*.

In aşteptarea resultatelor experimentale nu ne lipsesc totuşĭ de pe acum teoreticieniĭ, care să aibă o deplină încredere în confirmarea legilor causale din domeniul psihologieĭ ca *adevĕruri* ştiinţifice. In fruntea acestor teoreticieni este considerat, şi cu drept cuvînt, logicianul german Christoph Sigwart.

Teoriile, expuse de Sigwart în Logica (1) sa, pot fi socotite astăzĭ ca prima legitimare metodologică a încercărilor făcute în direcţiunea psihologieĭ ştiinţifice. Ele sunt, în principiile lor, direct opuse celor douĕ premise de la care am vĕzut că plécă Du Bois-Reymond.

Ast-fel în contra primeĭ premise, ştiinţa teoretică exactă consistă în legile mecanice ale fenomenelor», găsim la Sigwart afirmaţiunea contrară: Metodele carĭ servesc pentru descoperirea legilor generale, fie legĭ causale, fie legĭ empirice, găsesc *în principiŭ* aceeaşĭ aplicaţiune şi în domeniul psihologieĭ, adică asupra fenomenelor de conştiinţă a ‹individuluĭ şi a corespondenţiĭ acestora cu fenomenele fisice ‹externe». – Şi în contra celeĭ de a doua premise, «feno-

(1) Chr. Sigwart, *Logik*, 2-te Aufl. 1893. Bd. II, pag. 518 — 574: *Die Induction auf psychologischem Gebiete und ihre Voraussetzungen.*

www.dacoromanica.ro

menele de conştiinţă sunt lipsite de causalitate , Sigwart afirmă: «*In special teoria relaţiunii causale dintre* feno-«menele de conştinţă şi *fenomenele externe este pe deplin* «*legitimată* prin postulatele cercetărilor experimentale (2).» — Argumentarea, pentru a-şĭ dobândi aceste douĕ principiĭ, o face dînsul în modul următor:

Cazul cel maĭ tipic, în care putem vorbi de o dependinţă causală la fenomenele sufleteştĭ, este cazul dependenţiĭ dintre cea maĭ elementară sensaţiune şi excitaţiunea externă, care o provócă. Acest caz intră cu desăvîrşire sub legea generală a causalităţiĭ şi asupra luĭ se pot aplica tot aceleaşĭ metode, pe carĭ le aplicăm în tóte cazurile pe carĭ le întîlnim în lumea fisică. Sensaţiune de tact orĭ de durere, pe care o provócă un corp extern venind în atingere cu suprafaţa corpuluĭ nostru; sensaţiunea auditivă care urméză unuĭ fenomen extern, etc.; tóte aceste sensaţiunĭ pot fi clasate în rîndul acelor, ce numim noĭ în lumea fisică, *efectele* uneĭ *cause* anumite. Ştiinţa psihologică va avea să prelucreze, într'un mod sistematic, acéstă primă presupunere pe care o face aprópe instinctiv orĭ şi ce inteligenţă. Ea va avea să arate, în primul rînd, procesele obiective, carĭ să interpun între primul început al excitaţiuniĭ şi ivirea fenomenuluĭ subiectiv al sensaţiuniĭ. Intre aceste procese sunt de aşezat: ondulaţiunile mediuluĭ care umple distanţa dintre obiectul extern şi sistemul nervos, apoĭ fenomenele ce se petrec înăuntru corpuluĭ nostru, de la periferie până la centrul nervos, şi în cele din urmă fenomenele ce se petrec înăuntrul acestuĭ centru nervos. Prin stabilirea exactă a acestor procese, psihologia va ajunge să elimineze de la sine tóte cazurile carĭ păreaŭ că fac excepţiune de la legea generală a causalităţiĭ. Se va vedea atuncĭ, că tóte aşa numitele excepţiunĭ sunt efectele numaĭ a deosebirilor pe carĭ le presintă fenomenele ce se petrec maĭ ales înăuntrul sistemuluĭ nervos la diferiţiĭ indivizĭ. Dacă aceste fenomene ar fi identice la toţĭ ómeniĭ, efectele, adecă sensaţiunile subiective, ar urma şi ele într'un

(2) *Logik*, II, pag. 518

www.dacoromanica.ro

mod uniform pentru întréga omenire. — Ast-fel, argumentéză maĭ departe Sigwart, nu este nicĭ un motiv, care să ne împedice a subsuma producerea fenomenelor subiective sub legea generală a causalităţiĭ. Dependenţa între sensaţiune şi excitaţiune este în totul analógă cu dependinţele pe carĭ le observăm şi în lumea fisică: s. ex., cu dependenţa între încălzirea unuĭ corp şi fenomenul topiriĭ sale. Căcĭ peste tot urmăm aceleaşĭ metode, şi avem în vedere acelaşĭ resultat. Resultatul acesta este de a găsi o explicare unitară la diferitele schimbărĭ carĭ se petrec în timp şi spaţiŭ; a lega aceea ce numim *efect* şi aceea ce numim *causă* într'un singur tot unitar, pentru ca apoĭ din analisa acestuĭ tot să ni se înfăţişeze relaţiunea dintre *causă* şi *efect* ca o dependinţă necesară (1).

De sigur, observă Sigwart, nu putem avea încă o asemenare perfectă între legile causale din domeniul Mecaniceĭ şi cele din domeniul psihologieĭ. In acest din urmă domeniŭ nu póte să fie vorba de o dependenţă exact matematică, maĭ ales pe cât timp deosebirile *calitative* ale fenomenelor sufleteştĭ nu sunt susceptibile de o mĕsurătóre exactă, cum sunt deosebirile cantitative ale excitaţiunilor. Dar tóte aceste dificultăţĭ nu sunt de loc de natură a ne sdruncina convingerea, că fenomenele sufleteştĭ sunt tot aşa de bine supuse la legĭ causale, în tocmaĭ cum sunt şi fenomenele fisice.

Maĭ seriósă este însă obiecţiunea, care se bazéză pe presupusa imposibilitate de a admite, în acelaş timp cu legile causale din domeniul fenomenelor sufleteştĭ, şi *principiul conservaţiuniĭ energieĭ*. După mulţĭ este absolut imposibil, ca odată ce principiul conservaţiuniĭ energieĭ este admis, să se maĭ pótă admite alăturĭ de dînsul şi legĭ causale în psihologie. Acésta şi constituia, precum am vĕzut, a doua premisă a luĭ Du Bois-Reymond. Sigwart deosibeşte în acéstă obiecţiune douĕ aserţiunĭ. Una este aserţiunea positivă, prin care se admite că în domeniul fenomenelor materiale există o strictă înlănţuire causală, aşa că orĭ-ce causă materială

(1) *Logik*, II, pag. 140—141, 521—523.

www.dacoromanica.ro

este pe deplin transformată în efecte iarăşi materiale, fără ca să mai rămână ceva din câte se petrec material în corpul omenesc, lipsit de raţiune suficientă; şi a doua aserţiune este aceea negativă, că fenomenele sufleteşti nu pot avea nici odată drept causă un fenomen fisiologic, pentru că orice causă fisiologică se transformă complect în efecte fisiologice, precum şi vice-versa, nici un fenomen sufletesc nu póte fi causa unuia fisiologic, căci alt-fel n'ar mai avea aplicaţiune principiul conservaţiunii energiei. Amîndouă aceste aserţiuni le-am vĕzut pe larg expuse în cuvîntarea lui Du Bois-Reymond şi de aceea nu mai revenim asupra lor.

Dar nici acéstă obiecţiune nu înlătură pentru Sigwart ipotesa unei causalităţi psihologice. Mai întâiu, zice dînsul, să vedem care e înţelesul şi până unde merge aplicaţiunea ‹principiului conservaţiunii energiei, pentru a judeca apoi dacă consecinţele cari se trag dintr'însul sunt saŭ nu fun‹date. Prin acest principiŭ se afirmă: 1) că efectul servă ‹drept mĕsură pentru a socoti mărimea causei (o afirmaţiune isvorîtă din însăşi enunţarea principiului); 2) că în ‹domeniul naturei fisice orĭ-ce fenomen este provenit dintr'o causă materială şi orĭ-ce lucru material nu póte să producă ‹alte efecte de cât efecte materiale (o afirmaţiune care nu ‹este necesar legată de cea precedentă); şi 3) că orĭ-ce causă ‹materială se transformă complect într'un efect material, care la rîndul sĕŭ póte fi şi el o causă pentru alt efect equivalent. Aceste din urmă doue afirmaţiuni sunt dovedite «numai pe cale empirică şi nici de cum nu pot fi socotite ca nişte consecinţe necesare isvorîte din principiul însuşi ‹al causalităţii. Mai departe însă principiul conservaţiunii energiei nu ne spune nimic asupra *feluluĭ* efectelor, cari vor isvorî din anumite cause, nici asupra condiţiunilor carĭ «trebuesc îndeplinite, pentru ca anumite cause să producă «anumite efecte. Ast-fel el nu ne spune, că *mişcarea* póte ‹produce sub anumite condiţiuni *căldură*, ci el ne spune ‹numai că atunci, când aşa ceva se întîmplă între una şi «alta stă o dependenţă *cantitativă* . . . De asemeni dintr'în‹sul nu aflăm câtuşi de puţin, sub ce condiţiuni se preface

www.dacoromanica.ro

«energia potenţială în kinetică, orĭ cea kinetică în potenţială..,
«In tóte aceste cazurĭ trebue să procedăm pe cale empirică.» —
Ce-ĭ drept, aceste din urmă restricţiunĭ par a fi suplinite
prin afirmaţiunea, că fie-care efect, de fapt, are putinţa să
producă şi el la rîndul sĕŭ un efect equivalent şi că ast-fel
în infinit să urmézĕ lanţul fenomenelor materiale, equiva-
lente şi mĕsurabile unele prin altele. Lumea ar fi ast-fel
constituită în aşa fel, că fie-care clipită de timp a existenţeĭ
sale este determinată matematiceşte de clipita de timp an-
terióră; că nimic nu se póte interpune în acest lanţ de cause
şi efecte materiale. — Numaĭ, adaogă Sigwart, nimic nu ne
«constrînge să luăm acéstă afirmaţiune ca fiind singură po-
‹sibilă şi logiceşte nimic nu ne împedica ca să admitem ca
sunt şi efecte, carĭ pot rĕmâne fără să se transforme maĭ
‹departe în efecte equivalente. Ast-fel, însăşĭ teoria mecanică
«a căldureĭ ne spune (legea entropieĭ), că transformările con-
‹tinue ale energieĭ duc în definitiv la prefacerea mişcărĭĭ
mecanice în căldură, care însă nu maĭ póte fi readusă la
«rîndul sĕŭ în mişcare mecanică, pentru motivul că stabi-
lindu-se, din ce în ce maĭ mult, o temperatură egală între
‹corpurĭ, acésta face să lipséscă de aci înainte condiţiunile
‹necesare pentru prefacerea căldurĭĭ în mişcare mecanică şi
‹deci, chiar după însăşĭ teoria mecanică a căldurĭĭ, ajungem
‹după tóte transformările energieĭ, la un efect final, care
‹nu maĭ póte fi conceput ca o causă a altor transformărĭ
viitóre, ci numaĭ ca un efect. — Prin urmare afirmaţiunea
că se póte determina matematiceşte fie-care clipită de timp
în mersul universuluĭ, este exactă numaĭ pe atât, pe cât se
presupune că temperatura împrăştiată în univers este ine-
gală pentru diferite corpurĭ .. O restricţiune dar maĭ mult
la concepţiunea mecanică a universuluĭ. — O altă restric-
«ţiune apoĭ ni se oferă, când în loc de a privi spre sfîrşi-
«tul transformărilor energieĭ, ne întórcem spre început şi
‹vedem carĭ sunt condiţiunile pe carĭ principiul conserva-
«ţiunĭĭ energieĭ le ia drept presupuse. In primul rînd, dis-
«tanţarea primitivă a *masselor* în spaţiŭ, care represintă o
‹energie potenţială, este presupusă ca dată, fără a maĭ fi

www.dacoromanica.ro

explicată din vre-o altă energie potențială precedentă . . . Și tot așa cu deosebirile în compositiunea chimică a diferitelor corpuri. Deosebirile chimice represintă energie potențială, dar ele sunt considerate de la început ca date și numaĭ de la ele începênd a se produce efectele în energie kinetică, începe să-și aibă aplicațiune și principiul conservațiuniĭ energieĭ (1). — In resumat dar, principiul conservațiuniĭ energieĭ nu stabilește într'un mod analitic concepțiunea mecanică a universuluĭ. Pe baza luĭ nicĭ o inteligență, fie chiar aceea vastă pe care o presupunea Laplace, n'ar putea prevede cursul fenomenelor; căcĭ uneĭ asemenea inteligențe i-ar lipsi, precum am vĕzut, cunoștința a o mulțime de condițiunĭ de fapt, cunoștință pe care n'o póte da de cât experiența. Pe baza principiuluĭ conservațiuniĭ energieĭ numaĭ, nu s'ar putea ști de cât, că *in abstracto* efectele sunt equivalente causelor (causa aequat effectum), fără însă a ști maĭ departe felul în care se urmézĕ causele și efectele între ele și nicĭ măcar raportul numeric al equivalențeĭ. Acest raport este dat iarăși de experiență. Și de multe orĭ chiar acest raport numeric este găsit fórte târziŭ, după ce nimenĭ nu se maĭ îndoia că între causă și efect există o relațiune causală. Ast-fel s'a găsit raportul equivalențeĭ dintre fricțiune și căldură, de către Mayer și Joule, după ce nimenĭ nu se maĭ îndoia că între ele există o lege causală; de asemenĭ cu raportul dintre încălzirea apeĭ și puterea de expansiune a vaporilor, etc. — Și acum revenind la relațiunea causală dintre fenomenele sufletești și fenomenele fisiologice ale sistemuluĭ nervos, cu drept cuvînt observă Sigwart: Din simpla definițiune a raportuluĭ dintre causă și efect nu se póte combate de loc teoria uneĭ relațiunĭ causale între fenomenele sufletești și cele fisiologice .

De aci primul sĕŭ principiŭ: Metodele care servesc pentru descoperirea legilor generale, fie legĭ causale, fie legĭ empirice, găsesc în principiŭ aceeași aplicațiune și în domeniul psihologieĭ, adecă asupra fenomenelor de conștiință a

(1) *Logik*, II, pag. 527 531.

www.dacoromanica.ro

individuluĭ şi a corespondenţiĭ acestora cu fenomenele fisice externe.» — Este lăsat însă experienţeĭ să stabiléscă, dacă între unele şi altele există un raport de equivalenţă, precum s'a stabilit şi la o mulţime de alte fenomene din domeniul Fisiceĭ. Greutatea pe care va întâmpina-o experienţa cu stabilirea aceluĭ raport e lesne de înţeles, dar acésta nu e un cuvînt pentru a-ĭ tăgădui pentru tot-d'a-una o soluţiune afirmativă; căcĭ am vĕzut că şi în alte cazurĭ, raportul equivalenţeĭ a fost cunoscut fórte târziŭ, după ce nu maĭ făcea nicĭ o îndoială existenţa legilor causale. Principiul conservaţiuniĭ energieĭ ne spune atât numaĭ, că, de câte orĭ şi orĭ unde, *massele* materiale aŭ o acţiune unele asupra altora, tot-d'a-una între cause şi efecte se va păstra un raport de equivalenţă; dar acest principiŭ nu impune câtuşĭ «de puţin, că orĭ-ce schimbare a *masseĭ* materiale să aibă de efecte numaĭ efecte materiale, saŭ să provină numaĭ din alte cause materiale (acestea rĕmân a se demonstra «prin experienţă). — Nimic nu ne împedică că pe aceleaşĭ *masse* materiale, să le considerăm odată din punctul de vedere numaĭ a schimbărilor lor strict materiale, compatibile cu concepţiunea mecanică a universuluĭ, şi altă dată din punctul de vedere maĭ larg al relaţiuneĭ lor sufleteştĭ. *Astfel ca alăturĭ de ştiinţa Mecaniceĭ să lăsăm loc şi uneĭ ştiinţe a Psihologieĭ.* Acésta e o teorie pe care am vĕzut-o subînţelésă şi la E. Mach, şi care în definitiv resultă de sine, îndată ce desbrăcăm principiul conservaţiuniĭ energieĭ de tóte consecinţele care nu sunt propriĭ ale sale, ci sunt numaĭ introduse prin confundarea acestuĭ principiŭ cu concepţiunea mecanică asupra universuluĭ. Pe aceste argumente îşĭ fundézĕ Sigwart al doilea principiŭ: teoria relaţiuneĭ causale dintre fenomenele conştiinţeĭ şi fenomenele externe este pe deplin legitimată prin postulatele cercetărilor experimentale . El se sprijină, precum vedem, pe analisa făcută asupra principiuluĭ conservaţiuniĭ energieĭ, analisă în multe privinţe identică cu aceea pe care am găsit-o exprimată şi la E. Mach.

Dar, fără îndoială, că dimpreună cu relaţiunea causală dintre fenomenele sufleteştĭ şi fenomenele fisiologice, nu se află sub-

www.dacoromanica.ro

înţelésă implicit, şi identitatea complectă a legilor psihologice cu legile mecanice. Sigwart insistă în destul asupra deosebirilor dintre unele şi altele (2). Aceea ce dînsul voieşte să demonstreze, este numaĭ legitimitatea coordonăreĭ legilor psihologice alăturĭ de cele-l-alte legĭ ale natureĭ; prepararea concepţiuneĭ moniste pe care C. Stumpf o indică aşa de clar în discursul sĕŭ inaugural prin cuvintele maĭ sus citate: «Cestiunea care se pune este de a se şti, dacă legile natu-«rale şi cu deosebire legile biologice n'aŭ de consecinţă de «a ne aduce să concepem lumea, în întregimea sa, ca un tot «în care fie-care parte îndeplineşte o funcţiune, fără ca nicĭ una să scape de sub influenţa reciprocă generală!.. Nu «vedem pentru ce n'ar fi considerate şi fenomenele sufle-«teştĭ ca o formă particulară de energie, avênd equivalentul lor mecanic... Căcĭ pentru concepţiunea unitară a lumeĭ nu este nevoie atât de elemente şi fenomene omogene, «cât de causalitate reciprocă şi de uniformitate în legile supreme. — Psihologia ştiinţifică nu are câtuşĭ de puţin intenţiunea ca să tréca cu vederea deosebirile dintre legile psihologice şi legile mecanice; intenţiunea eĭ este numaĭ de a mijloci în genere o cunoştinţă obiectivă asupra fenomenelor sufleteştĭ, o cunoştinţă bazată pe metode analóge cu acelea pe care sunt bazate tóte cele-l-alte cunoştinţe experimentale. Pentru realisarea acesteĭ intenţiunĭ era, fără îndoială, de cea mare importanţă înlăturarea obiecţiunilor de principiŭ, şi maĭ în special dovada că nicĭ un argument serios nu se opune la admiterea uneĭ relaţiunĭ causale dintre lumea fisică şi lumea sufletéscă.

Şi la acéstă dovadă trebue recunoscut că nu într'o slabă mĕsură contribuesc argumentele aduse de Sigwart.

Scrierile de logică maĭ tóte îşĭ iaŭ în genere sarcina de a sistematisa ultimile progrese realisate în metodologia ştiinţelor. Puţine însă, pe lângă acéstă sarcină de sistematisare îşĭ maĭ iaŭ şi pe aceea de a indica în ce direcţiune se va face progresul.

(2) *Logik*, II, pag. 544 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Intre aceste puţine este şi Logica luĭ Sigwart. De aceea cu drept cuvînt, ea ocupă un loc aşa de însemnat în discuţiunile timpuluĭ şi va ocupa pentru tot-d'a-una un loc însemnat în desvoltarea psihologieĭ.

IX. Nu atât, ca pe unul ce merge maĭ departe cu încrederea în posibilitatea uneĭ causalităţĭ psiho-fisice, de cum a mers Sigwart; dar ca pe unul ce are aceeaşĭ încredere ca acesta în viitorul psihologieĭ ca ştiinţă, putem cita în sfîrşit în discuţia nóstră pe cea maĭ naltă autoritate a timpuluĭ în acéstă materie, pe Wilhelm Wundt.

Numele luĭ Wundt l'am maĭ amintit şi în paginile precedente, dar nu atât în favórea, cât în defavórea psihologieĭ ştiinţifice. Intr'adevĕr multe din obiecţiunile de fond aduse contra psihologieĭ ca ştiinţă, sunt legate de numele luĭ. Wundt, primul om de ştiinţă care a introdus metodele exacte în psihologie, tocmaĭ el este acel care a săpat maĭ adânc deosebirea între psihologie şi cele-l-alte ştiinţe exacte.

Dar la Wundt acésta are o explicare şi până la un punct tot la dînsul şi o îndreptare.

Explicarea o avem în însuşĭ faptul că dînsul este primul care a aplicat metodele ştiinţelor experimentale în psihologie. Când cine-va este primul într'o direcţiune, şi este în acelaş timp un adevĕrat om de ştiinţă, este natural ca el să aibă maĭ multe reserve de cât alţiĭ veniţĭ în urmă. Numaĭ inteligenţele mediocre exageréză resultatele viitóre, d'abia întrevĕdute; spiritele marĭ, spiritele productive sunt de obiceiŭ cele maĭ dificile în creditarea viitorului şi tocmaĭ pentru acésta lumea pune atâta preţ pe creditarea lor.

O îndreptare stă apoĭ în totalitatea scrierilor luĭ Wundt. Aceea ce Wundt nu exprimă el însuşĭ direct, resultă totuşĭ indirect din cuprinsul scrierilor sale. La dînsul ca la toţĭ cugetătoriĭ de elită, fondul scrierilor întrece cu mult valórea soluţiunilor exprimate. Pe acelaş fond, pe care dînsul îşĭ bazézĕ astăzĭ soluţiunile sale, va clădi şi viitorul altele nouă,

www.dacoromanica.ro

căcĭ fondul e maĭ vast de cât însuşĭ creatorul luĭ şi-l'a socotit. Istoria filosofieĭ are multe asemenea exemple. Câte soluţiunĭ n'aŭ fost posibile pe fondul filosofieĭ unuĭ Platon, unuĭ Descartes, unuĭ Kant! De multe orĭ soluţiunĭ contrare, cum ştim fórte bine. Dar tocmaĭ în posibilitatea acestor soluţiunĭ contrare stă valórea fonduluĭ acelor filosofiĭ; stă puterea lor dialectică pentru omenire, cum ar zice, în stil metafisic, Hegel. Soluţiunile date de filosof se învechiesc şi se uită, pe când fondul filosofieĭ sale trăeşte şi îndémnă la soluţiunĭ nouă. Şi ast-fel este cazul cu W. Wundt. In totalitatea scrierilor sale se găsesc, de pe acum, multe argumente care sprijinesc pretenţiunile psihologieĭ la un rang egal cu al celor-l'alte ştiinţe exacte. Urmaşiĭ nu vor întârzia să le recunóscă şi când recunóşterea va fi complectă, eĭ nu vor întârzia să aducă o îndreptare soluţiunilor luĭ Wundt. Dar când îndreptarea va fi făptuită nu trebue să se piardă din vedere că acela care a contribuit într'o largă măsură la dînsa a fost însuşĭ creatorul fonduluĭ. De altmintrelea un magistru al gândiriĭ nu póte fi combătuť cu succes de cât cu arme făurite în propriul luĭ arsenal: acésta e o vechie experienţă a trecutuluĭ. Şi câte arme nu-şĭ făuresc contra lor magistriĭ gândiriĭ! Eĭ sunt ceĭ dintâiŭ şi ceĭ maĭ marĭ nemulţumiţĭ pe propriile lor soluţiunĭ . . .

Recunóşterea psihologieĭ ca ştiinţă specială este făcută, încă printre ceĭ dintâĭ, şi de Wundt. Manualul sĕŭ de *psihologie fisiologică*, care a fost, şi este chiar astăzĭ, cea maĭ complectă scriere, în care se găsesc adunate resultatele observaţiuneĭ şi experienţeĭ asupra fenomenelor sufleteştĭ, începe prin a apĕra drepturile ca ştiinţă specială ale psihologieĭ, contra tuturor celor-l'alte ştiinţe şi maĭ ales contra Filosofieĭ. Astăzĭ, asemenea apĕrărĭ aŭ ajuns banale, dar acésta graţie iarăşĭ luĭ Wundt. Rĕspândirea manualuluĭ sĕŭ a contribuit, în primul rând, la emanciparea complectă a psihologieĭ ca ştiinţă, şi numaĭ pe baza luĭ aŭ devenit apoĭ cu putinţă înfiinţarea laboratoriilor psihologice în diferitele centre cultu-

www.dacoromanica.ro

rale din Europa şi din America (1). Dar nu despre acestea avem să ne ocupăm. Meritele luĭ Wundt, în acéstă privinţă, rĕmân pentru tot-d'a-una necontestabile şi tot aşa şi soluţiunile admise de dînsul. Apariţiunea manualuluĭ sĕŭ a pus pentru tot-d'a-una un sfîrşit la amestecul Filosofieĭ şi a speculaţiunilor metafisice în cuprinsul în cercetărilor psihologice. Cu dînsul se pot considera ca sfîrşite discuţiunile prealabile asupra metodelor.

Cestiunea care ne preocupă pe noĭ este numaĭ de a şti ce soluţiune a dat Wundt la problema causalităţiĭ psihice, problemă pe care am prenumerat-o între acele ce se ridică contra psihologieĭ ştiinţifice. Aci vom vedea însă, că este nevoie de a recurge la acel fel de îndreptare a soluţiunilor exprimate prin direcţiunea generală a fondului filosofic, despre care vorbeam în rîndurile precedente.

Teoria luĭ Wundt asupra causalităţiĭ la fenomenele sufleteştĭ se află amintită în maĭ tóte scrierile sale principale (2). Ea se póte resuma în următórele cuvinte:

Există o singură experienţă, care se póte analisa însă din două puncte de vedere: dintr'un punct de vedere *mediat*,— acésta are loc în ştiinţele naturale; şi dintr'un punct de vedere *imediat* şi acésta se întâmplă în psihologie. Prin *mediat*, subînţelege Wundt, că noĭ pentru găsirea legilor generale ale fenomenelor putem face să mijlocéscă şi abstracţiunile inteligenţeĭ, pe când la analisa experienţeĭ, făcută din punctul de vedere *imediat*, mijlocirea nu maĭ are nicĭ un rol şi experienţa este luată de-a dreptul, aşa precum se pre-

(1) Prima ediţiune din *Grundzüge der physiologischen Psychologie* a aparut la 1874 La 1893 a apărut a patra ediţiune. (Leipzig, Verlag von Wilh. Engelmann).

(2) *Grundzüge der physiol. Psychologie*, vol. II. pag. 644 şi urm.; *Vorlesungen über die Menschen — und Thierseele*, 1892, pag. 476 şi urm.; *Logik*, 1895, vol. II, 2-te Abth. pag. 241 şi urm.; *Ethik*, 1892, pag. 467 şi urm; *System der Philosophie*, 1897, pag. 592 şi urm; *Grundriss der Psychologie*. 1896, pag. 363 şi urm; *Ueber psychische Causalität und das Princip des psychophysischen Parallelismus*, în *Philosophische Studien*, vol. X, pag. 1 şi urm., etc.

www.dacoromanica.ro

sintă în intuiţiune. De aci resultă, că în ştiinţele naturale conceptele de *forţă, substanţă, materie, massă, energie,* etc. aŭ o întrebuinţare rodnică şi pe baza lor se póte închega o explicare teoretică a fenomenelor naturiĭ, pe când în psihologie, unde experienţa este luată numaĭ ca intuiţiune directă, asemenea concepte nu aŭ nicĭ un rol. Psihologul priveşte obiectele şi fenomenele din natură din punctul de vedere numaĭ al intuiţiuneĭ sale interne şi nu admite altă realitate în afară de aceea care resultă din acésta din urmă.

Prin acéstă deosebire a punctuluĭ de vedere, psihologul şi naturalistul se complectézĕ unul pe altul. Fie-care vede lumea sub o perspectivă diferită, deşi la urma urmelor amândoĭ vĕd aceeaşĭ lume. Dintre eĭ doĭ însă, psihologul pare maĭ avantagiat: el vede lumea aşa cum ea este dată în *intuiţiunea actuală;* pe când naturalistul, deşi vede aceeaşĭ lume, o vede însă prin prisma abstracţiunilor elaborate de mintea sa; el are despre lume un fel de intuiţiune mijlocită.

Pe aceste consideraţiunĭ îşi fundézĕ Wundt teoria sa asupra *paralelismuluĭ psiho-fisic.* (1) Prin *paralelism psiho-fisic* el nu înţelege câtuşi de puţin existenţa a doua substanţe deosebite, una *materia* şi alta *sufletul,* care ar corespunde una alteia, cum admitea vechia Metafisică; ci prin *paralelism* Wundt înţelege numaĭ deosebirea în *punctul de vedere,* după care una şi aceeaşĭ lume se póte analisa ştiinţificeşte. Fiind una şi aceeaşĭ lume, şi numaĭ punctul de vedere fiind deosebit, este natural atuncĭ ca să existe o relaţiune strînsă, un fel de paralelism, între legile descoperite de psiholog şi între

(1) Alle Thatsachen, die gleichzeitig der mittelbaren oder naturwissenschaftlichen und der unmittelbaren oder psychologischen Erfahrung angehören, da sie eben Bestandtheile einer einzigen, nur jedesmal von einem *verschiedenen Standpunkte* aus betrachteten Erfahrung sind, auch nothwendig in Beziehungen stehen, insofern innerhalb dieses Gebietes jedem elementaren Vorgang auf psychischer Seite auch ein solcher auf physischer entsprechen muss. Man bezeichnet diesen Satz als das *Princip des psycho-physischen Parallelismus* » (*Grundriss d. Psychol.* 1896. pag. 371). In genere, în filosofia luĭ Wundt, deosebirile din punct de vedere» vin fórte des.

www.dacoromanica.ro

cele descoperite de naturalist. Acest paralelism îl numeşte Wundt «paralelismul psiho-fisic.»

Dar acest paralelism nu merge aşa departe, în cât un punct de vedere să facă inutil pe cel'alt. Sunt părţĭ ale «aceleĭ una şi aceiaşĭ experienţe› pe care numaĭ psihologul, prin intuiţiune imediată, le póte găsi, şi altele pe care le póte stabili maĭ bine naturalistul. Principiul paralelismuluĭ psiho-fisic, aşa cum e înţeles de Wundt, nu exclude dar deosebirea în conţinutul ştiinţelor. Acea ştiinţă carĭ se ocupă cu o faţă a experienţeĭ, precum este psihologia, are un conţinut deosebit de ştiinţele naturale, care se ocupă cu o altă faţă a aceleeaşĭ experienţe. Corespondenţa între *psihic* şi *fisic* nu merge aşa de departe, încât legile asupra unuia să fie pur şi simplu legile asupra celuĭ-l'alt, rostite numaĭ sub o altă formă; ci psihologia are legile sale proprĭĭ, inreductibile la legile fisice, precum şi ştiinţele naturale aŭ pe ale lor. Prin urmare, reducerea psihologieĭ la Fisiologie este tot aşa de inadmisibilă, ca şi reducerea ştiinţelor naturale la resultatele obţinute prin introspecţiunea sufletuluĭ.

Până aci Wundt se găseşte în marginile psihologieĭ ştiinţifice. Căcĭ, în afară de materialiştĭ, care cred că tóte legile trebue să se reducă la legĭ mecanice, nimenĭ nu contestă psihologieĭ legĭ speciale inreductibile la legĭ fisiologice. Incă maĭ mult, ómenĭĭ de ştiinţă, precum am vĕḑut pe Mach, socotesc, că şi în cadrul ştiinţelor naturale însăşĭ, sunt legĭ asupra unor fenomene inreductibile la legile asupra altor fenomene. Numaĭ filosofia materialistă consideră fenomenele sufleteştĭ ca un fel de umbră a fenomenelor mecanice şi nu admite alte legĭ ştiinţifice în afară de cele mecanice.

Unde ne pare însă că Wundt se întórce în contra psihologieĭ ştiinţifice este la fixarea caracteruluĭ legilor acesteia. Omul de ştiinţă, consecinte întregiĭ desvoltărĭ a ştiinţeı de până acum, este maĭ curând înclinat să admită că legile psihologice nu se deosibesc fundamental de cele ale celor-l'alte ştiinţe speciale; că Psihologia are să contribuiască şi ea, pe baza legilor causale, la explicarea unitară a întregeĭ experienţe de care este capabil omul. Şi acéstă în-

www.dacoromanica.ro

clinare am vĕzut-o pe deplin argumentată în Logica luĭ Sigwart. — Sigwart admitea, că atât legile psihologieĭ, cât şi ale tuturor celor-l'alte ştiinţe, se pot subsuma, la urma urmelor, sub o singură lege generală a causalităţiĭ; că între ştiinţa sufletuluĭ şi ştiinţa asupra naturiĭ există o continuitate, saŭ în orĭ-ce caz o reciprocitate. In special el admitea o relaţiune causală între fenomenele fisiologice şi fenomenele psihice; relaţiune ce se impunea de sine, îndată ce era admis de maĭ nainte, că legea causalităţiĭ se întinde atât asupra unora cât şi asupra celor-l'alte. Şi acesteĭ argumentărĭ a luĭ Sigwart am vĕzut că teoreticeşte nu i se póte opune nimic. Nicĭ definiţiunea causalităţiĭ, nicĭ principiul conservaţiuniĭ energieĭ, nu contrazic, după cum a arĕtat dînsul, întru nimic existenţa legilor causale psiho-fisice. Concepţiunea ştiinţifică a universuluĭ apare ast-fel, pe baza argumentărĭĭ sale, aşa cum trebue să fie, adică o concepţiune unitară în care fie-care domeniŭ de fapte este arĕtat sub un raport de dependenţă causală In lăuntrul acesteĭ concepţiunĭ unitare, se póte, de-alt-fel, fórte bine, ca unele ştiinţe speciale să îmbrăţişeze un punct de vedere în analisa faptelor şi altele alt punct de vedere, (s. ex. psihologia să ia faptele aşa precum ele se presintă în intuiţiunea actuală imediată, pe când ştiinţele naturale să le ia aşa cum se presintă prin mijlocirea abstracţiunilor); nu maĭ puţin adevĕrat e însă, că resultatele unora şi resultatele altora ajung în cele din urmă să se întrunéscă într'un singur tot; aceea ce este o condiţiune esenţială pentru orĭ-ce concepţiune ştiinţifică. Altmintrelĭ, pe cât timp aceste resultate nu sunt întrunite, nu putem vorbi nicĭ de o ştiinţă propriŭ zisă. Unitatea concepţiuneĭ este singurul criteriŭ temeinic al minţiĭ omeneştĭ în deosebirea adevĕruluĭ de erór̆e. Mintea omenéscă este, prin însăşĭ firea eĭ, constrânsă a prelucra concepţiunile până ce şi le póte coordona într'un singur tot unitar. — Negreşit acéstă prelucrare se póte face în două moduri. Saŭ se caută a se pune resultatele nouă în conformitate cu cele vechĭ, resultate admise de toţĭ ca ştiinţifice; saŭ se caută a se prelucra cele vechĭ pentru a fi puse în conformitate cu cele

www.dacoromanica.ro

nouă. Amândouă modurile sunt de o potrivă de îndreptăţite în principiŭ; rĕmâne numaĭ că, în fie-care caz special, să se vadă care dintr'însele se póte maĭ bine argumenta. De obiceĭ se adoptă însă primul. Intr'adevĕr apare fie-căruia maĭ logic a considera că resultatele nouă sunt susceptibile de erŏre, iar nu cele vechĭ, pe care ne-am obişnuit a le considera ca ştiinţifice; dar acéstă preferinţă, de sigur, nu póte fi invocată contra alternativeĭ de a doua. E cu putinţă şi vice-versa; ca resultatele vechĭ să trebuiască a fi puse în conformitate cu cele nouă; esenţial este numaĭ ca să se ajungă printr'un mod saŭ altul la o concepţiune unitară definitivă.

In privinţa causalităţiĭ la fenomenele psihice, Sigwart îmbrăţişéză, precum am vĕdut, prima alternativă. Pentru el legile psihologice aŭ acelaş caracter ca acele cunoscute din ştiinţele naturale. Principiul luĭ este: «Metodele care servesc «pentru descoperirea legilor generale, fie legĭ causale, fie «legĭ empirice, găsesc *în principiŭ* aceeaşĭ aplicaţiune şi în «domeniul psihologieĭ, adică asupra fenomenelor de conştiinţă «a individuluĭ şi a corespondenţiĭ acestora cu fenomenele «fisice externe . Acest principiŭ însă nu póte să se impună contra faptelor. Dacă experienţa dovedeşte că fenomele sufleteştĭ urméză altor legĭ causale, de cum sunt acele cunoscute în ştiinţele naturale, atuncĭ principiul luĭ Sigwart, orĭ cât de bine ar fi el susţinut teoreticeşte, rĕmâne totuşĭ să fie înlocuit. Şi în acest caz două ipoteze sunt cu putinţă. Prima ipotesă: fenomenele sufleteştĭ sunt în afară de marginele ştiinţeĭ, asupra lor *ignorabimus* (maĭ ales dacă ştiinţa se defineşte după filosofia materialistă, precum face Du Bois-Reymond); şi a doua ipotesă: fenomenele sufleteştĭ sunt în marginele ştiinţeĭ, dar asupra lor nu se aplică aceeaşĭ lege de causalitate ca şi în ştiinţe naturale, ci o lege a lor specifică, o lege de *causalitate psihică* propriŭ zisă.

Acésta de a doua ipotesă este aceea a luĭ Wundt.

Faptele pe care se baséză Wundt pentru a despărţi causalitatea psihică de sub concepţiunea causalităţiĭ, aşa cum ne este cunoscută din ştiinţele naturale, sunt de două categoriĭ.

www.dacoromanica.ro

In prima categorie intră acele relative la felul de împreunare a diferitelor elemente sufleteşti între dînsele. Căci, pe câtă vreme, zice dînsul, la fenomenele fisice împreunarea elementelor să face după legĭ causale de equivalenţă (fenomenul total = suma elementelor), la fenomenele sufleteştĭ produsul total nu stă într'un raport de equivalenţă cu suma quantitativă a elementelor, ci el conţine şi ceva noŭ, spontan, peste acéstă sumă: *sintesele creatóre*, despre care vorbém încă la început. Acestor sintese creatóre sufleteştĭ le lipseşte orĭ-ce analogie în lumea fisică; ast-fel că principiul causalităţeĭ, cum este cunoscut în ştiinţele naturale, se găseşte fără aplicare transportat în lumea sufletéscă. De aceea, conchide Wundt, este necesară deosebirea între causalitatea psihică şi causalitatea fisică. In domeniul fenomenelor sufleteştĭ intervin legĭ necunoscute lumeĭ fisice; legĭ, care între altele admit creaţiunile spontane. In lumea fisică principiul causalităţeĭ este bazat pe equivalenţă quantitativă între causă şi efect; în lumea sufletéscă causalitatea ia o formă particulară: există şi aci o dependenţă între causă şi efect, (aceea ce face posibilă ştiinţa psihologieĭ), dar acéstă dependenţă se recunóşte după alte norme de cât aceea din lumea fisică. Legile psihologice nu sunt aşa dar legĭ ştiinţifice, în înţelesul propriŭ zis al cuvîntuluĭ, ci sunt legĭ în înţelesul lor, adică numaĭ pe cât timp este admisă în ştiinţă teoria causalităţiĭ psihice. Acestea sunt faptele din prima categorie. In a doua categorie intră faptele relative la natura *calitativă* a fenomenelor sufleteştĭ. Acestea stabilesc încă şi mai pronunţat deosebirea dintre lumea fisică şi lumea sufletésca. Fenomenele sufleteştĭ sunt tot-d'a-una împreunate cu *o valóre*, ele representă tot-d'a-una, fie o valóre estetică, fie una intelectuală, fie morală; pe când fenomenele fisice sunt lipsite de asemenea determinărĭ. De aceea dependenţa între fenomenele din lumea fisică póte fi curat *cantitativă*, pe când între fenomenele sufleteştĭ ea trebue să fie în acelaş timp şi *calitativă*. De aci necesitatea deosebireĭ între legea causalităţiĭ la unele şi la altele. Fenomenele fisice se succed fără ca să intervină între ele deosebirĭ calitative pronunţate, şi ast-fel

www.dacoromanica.ro

unele pot fi mĕsurabile direct saŭ indirect prin ajutorul altora; pe când la fenomenele sufleteştĭ, asemenea deosebirĭ intervin şi ast-fel orĭ-ce mĕsurătóre devine cu neputinţă. Intre opera unuĭ artist şi elementele din care ea este compusă, între scrierea luată în întregime a unuĭ savant şi între propoşiţiunile cuprinse într'însa, scopul moral atins de fapta unuĭ om de bine şi mijlócele materiale întrebuinţate... câtă deosebire! Intre parte şi tot a intervenit o deosebire calitativă, şi totul *represintă o valóre*, care nu stă în nicĭ un raport de equivalenţă cu părţile din care el este compus! Diferenţa între causalitatea psihică şi cea fisică nu se mărgineşte apoĭ numaĭ aci. *Valorile* cu care sunt legate fenomenele sufleteştĭ sunt susceptibile de desvoltare continuă, ele cresc necontenit. O operă artistică, ştiinţifică, un scop moral atins, odată ce sunt produse, ele nu se pierd, ci trăiesc maĭ departe în viaţa sufletéscă a omenirĭĭ. Vechile valorĭ intră maĭ târziŭ ca elemente în producerea altor valorĭ nouă, şi ast-fel în nesfârşit creşte bogăţia valorilor sufleteştĭ. Acest fapt îndreptăţeşte pe Wundt să crédă, că pe când legea causalităţiĭ fisice se fundéză pe postulatul constanţeĭ forţelor saŭ a materieĭ în univers; legea causalităţiĭ psihice trebue să-şĭ ia ca fundament postulatul creşterĭĭ valorilor sufleteştĭ. Principiuluĭ *conservaţiuniĭ energieĭ*, din lumea fisică, i se opune dar principiul *creşterĭĭ energieĭ sufleteştĭ*. Din acéstă deosebire derivă apoĭ şi însemnata consecinţă, că numaĭ asupra fenomenelor din lumea fisică omul póte să aibă prevedere, iar nu şi asupra fenomenelor sufleteştĭ; pentru că valórea acestor din urmă creşte necontenit, şi creşte prin sintese spontane, creatóre.

Acestea sunt, în resumat, faptele pe care se baséză Wundt pentru a stabili ipotesa sa asupra uneĭ causalităţĭ psihice, propriŭ zisă, alăturĭ de principiul causalităţiĭ, cunoscut în ştiinţele naturale. Teoreticeşte vorbind, aceste fapte nu atrag după dînsele pierderea caracteruluĭ de ştiinţă pentru psihologie; căcĭ, după cum am maĭ zis, nimic nu ne îndreptăţeşte din punctul de vedere logic, ca nepotrivirile între resultatele diferitelor ştiinţe să le aplanăm tot-d'a-una în desavantagiul

www.dacoromanica.ro

ştiinţelor mai nouă. Dacă faptele arătate de Wundt sunt necontestate, atunci nu psihologia, ci ştiinţele mai vechi trebue să se acomodeze noilor resultate. In ori-ce caz, până la dovedirea falsităţii lor, ştiinţele naturale, de o cam dată, trebue să priméscă existenţa unei a doua causalităţi, alături de aceea socotită până acum ca singura ştiinţifică, rămânênd apoi ca filosofia să găséscă o concepţiune mai superióră asupra causalităţii, care să împace nepotrivirile dintre aceste două. Wundt le şi consideră faptele arătate de dînsul ca necontestate şi de aceea, în *Sistemul* séu de filosofie, încércă acéstă împăcare (1). — Dar dacă teoreticeşte este fast-fel, de fapt deosebirea stabilită de Wundt, între causalitatea psihică şi aceea din ştiinţele naturale, aduce totuşi după sine o neîncredere în caracterul ştiinţific al psihologiei. Şi lesne de înţeles pentru ce. Concepţiunea causalităţii, care ne este dată de ştiinţele naturale, este aşa de vechiă şi cu atâtea drepturi câştigate, în cât s'a identificat aprópe cu concepţiunea însăşi a ştiinţei... Ast-fel fiind, este natural că o ştiinţă, care se presintă pe baza unei alte concepţiuni a causalităţii să fie primită de la început cu neîncredere. O causalitate psihică, deosebită de causalitatea fisică, este pentru omul de ştiinţă ortodox, o adevărată eresie, saŭ, în ori-ce caz, în ochii lui legile, bazate pe o asemenea causalitate, nu aŭ de o cam dată de cât un caracter provisoriŭ de legi ştiinţifice. De aceea am socotit ipotesa lui Wundt, încă de la început, ca o ipotesă, care mai mult sdruncină, de cât întăreşte caracterul ştiinţific al psihologiei.

Din fericire ipotesa acésta însă nu este mai solidă de cât aceea a lui Du Bois-Reymond. Nu că faptele arătate de Wundt ar fi contestabile; faptele sunt în multe privinţe aşa precum le arată dînsul; dar interpetarea lor este făcută dintr'un punct de vedere cu totul unilateral. Şi acéstă judecată asupra ipoteséi sale ne impune s'o facem cu următórele argumente, pe care în mare parte le imprumutăm lui însuşi Wundt.

(1) *System der Philosophie*, 1897, pag. 399 şi urm.

www.dacoromanica.ro

X. — Dintre faptele invocate de Wundt în sprijinul ipotesei sale, acelea din a doua categorie sunt neîndoios cele mai caracteristice. Intr'însele se cuprinde acel ce *ex nihilo*, fără nici o analogie în lumea fiisică, şi anume *valórea calitativă* de care sunt legate fenomenele sufleteşti. Pe existenţa acesteĭ valorĭ se basézĕ, după cum am vĕzut, legea creşteriĭ energieĭ sufleteşti; legea cea mai pronunţată contra principiuluĭ causalităţiĭ din lumea fisică.

Faptele din prima categorie aŭ, faţă de aceste din urmă, mai mult caracterul unor argumente provisoriĭ. Intr'adevĕr deşi Wundt arată, că şi la cea mai simplă împreunare a elementelor sufleteşti se produce o sintesă creatóre, că «bunióră representarea unuĭ obiect visual cuprinde ceva mai mult de cât suma sensaţiunilor de lumină şi de mişcare; iar representarea unuĭ corp, vĕzut cu amêndoĭ ochiĭ, ceva mai mult decât suma imaginilor retinale; etc. ...› totuşĭ aceste constatărĭ nu sunt de loc suficiente pentru a ne obliga să părăsim legea causalităţiĭ, adoptată în ştiinţele naturale. Nu sunt suficiente pentru că, în primul rând, nimic nu ne obligă să admitem, că aceea ce astăzĭ se crede a fi un *plus* eşit pe de asupra elementelor componente, pe viitor n'are să se constate a fi şi el cuprins în aceste elemente. Ast-fel nu mai departe, de cât acum un secol, se credea că animalele, şi organismele în genere, aŭ într'însele forţe creatóre, funcţiunĭ fisiologice care se determină spontan, etc.; ba, ceva mai mult că şi fenomenele de magnetism şi electricitate ar fi spontane şi creatóre, (câte speculaţiunĭ filosofice s'aŭ clădit pe asemenea erorĭ, le ştie orĭ-cine, care a studiat filosofia unuĭ Schelling!) şi cu tóte acestea astăzĭ nimenĭ nu se mai gândeşte la asemenea credinţe. Intru cât óre sintesele creatóre din psihologie ar fi mai fericite şi nu s'ar putea aştepta şi ele la aceeaşĭ sórtă?

Dar în afară de acésta: sintesele creatóre, chiar de ar fi să rĕmână şi pe viitor în ştiinţa psihologieĭ, ele, prin

www.dacoromanica.ro

ele înşile, nu sunt o piedică la formarea unor legĭ causale, analóge celor din ştiinţele asupra naturiĭ. Acel *plus* adăogat de sintesa sufletéscă este susceptibil de cea maĭ exactă determinare ştiinţifică, întru cât el urméză în tot-d'a-una elementelor la care se adaogă. Căcĭ într'adevĕr, întru cât acel *plus* se adaogă, tot-d'a-una cu necesitate, la o anumită sumă de elemente date, s. ex. la suma sensaţiunilor de lumină şi mişcare, se adăoga tot-d'a-una un *ce*, care preschimbă acéstă sumă într'o representare visuală, în tóte aceste cazurĭ condiţiunile cerute de ştiinţă sunt îndeplinite. Ştiinţa nu se preocupă de loc de natura în sine a acestuĭ *plus* adăogat, ci se preocupă numaĭ dacă acest *plus* se produce saŭ nu, odată ce anumite condiţiunĭ sunt date. Şi însuşĭ Wundt susţine în acéstă privinţă teoria afirmativă. Sintesele sufleteştĭ simple (adică acele ce intervin la împreunarea celor maĭ elementare componente sufleteştĭ) se produc într'un mod necesar. Noĭ nu ştim, ce-ĭ drept, de unde vine acel *plus*, pe care 'l găsim în sintesă, dar ştim în orĭ-ce caz că el vine cu necesitate, odată ce anumite elemente sunt adunate împreună. Ştiinţa nicĭ nu cere maĭ mult. Şi exemple analóge s'ar putea găsi cât de multe, chiar în ştiinţele cele maĭ exacte. In chimia anorganică descoperim la corpurile compuse proprietăţĭ, pe care nimic nu făcea să le bănuim în elementele lor. Proprietăţile acestor corpurĭ compuse nu pot fi nicĭ odată urmărite până în elementele lor; aceea ce noĭ ştim numaĭ este că, elementele odată combinate, proprietăţile corpuluĭ compus se produc cu necesitate. Şi acésta este în destul pentru a face din chimia anorganică o ştiinţă exactă. Acelaş lucru ar trebui dar să-l zicem şi de psihologie, dacă tóte dificultăţile s'ar mărgini numaĭ la existenţa unuĭ plus în sintesele creatóre sufleteştĭ.

Faptele cuprinse însă de Wundt în prima categorie nicĭ nu cuprind maĭ multe. Adevĕrate dificultăţĭ încep cu faptele enunţate în a doua categorie. Sintesele sufleteştĭ, pe lângă producerea acestuĭ *plus* pe deasupra elementelor, sunt legate, afirmă Wundt, şi de o valóre calitativă, care urméză apoĭ legilor sale proprĭi. O valóre, odată produsă, dă na-

www.dacoromanica.ro

ştere la rîndul eĭ uneĭ alteia, şi ast-fel, cu acéstă nouă valóre, ea se desface din lanţul causelor care aŭ produs'o. Acum nu maĭ póte fi vorba de o înlănţuire propriŭ zis causală; fiind-că dacă prima valóre produsă este legată într'un mod necesar de condiţiunile eĭ sufleteştĭ, cele-l'alte însă, care urméză primeĭ, perd orĭ-ce analogie cu înlănţuirea fenomenelor similare din lumea fisică. Proprietăţile corpurilor compuse, despre care vorbém, nu se desprind din lanţul causalităţiĭ fisice pentru a da naştere la alte proprietăţĭ şi acestea la altele, până în infinit; ci ele rĕmân determinate tot-d'a-una de suma elementelor, din care corpurile sunt compuse.

Adevĕratele dificultăţĭ sunt indicate dar de faptele cuprinse în a doua categorie. Asupra acestor fapte trebue îndreptată tótă atenţiunea nóstră; căcĭ de interpretarea ce li se va da lor, depinde valabilitatea ipoteseĭ susţinută de Wundt. In paragraful următor ne propunem a le discuta ceva maĭ pe larg. Vom începe cu o comparaţie istorică.

XI. — Marele om dè ştiinţă şi filosof, René Descartes, cu tótă pătrunderea inteligenţeĭ sale, n'a ajuns totuşĭ nicĭ odată a înţelege adevĕrurile fundamentale ale *Dinamiceĭ* luĭ Galilei. Obiecţiunile aduse de dînsul contra noueĭ ştiinţe ne par astăzĭ atât de fragile, în cât cu mirare ne vine să credem că ele aŭ putut fi măcar ridicate vre-odată de cine-va, necum ridicate de marele Descartes. Obiecta, într'adevĕr, Descartes contra legilor dinamice ale căderiĭ corpurilor, descoperite de Galilei, că aceste legĭ sunt ilusoriĭ, fiind-că ele se petrec exact numaĭ în vid şi vidul nu există nicĭ unde în natură. Apoĭ contra legeĭ luĭ Galilei, după care iuţéla unuĭ corp, în căderea sa spre centrul pămîntuluĭ, creşte într'un raport constant, opunea Descartes însăşĭ experienţa de tóte zilele, care ne arată că unele corpurĭ cad maĭ repede, altele maĭ încet; şi de asemenea, ca obiecţiune contra legeĭ, că în mişcarea lor orizontală corpurile păstréză o iuţélă uniformă, cum

www.dacoromanica.ro

susţinea Galilei, aceeaşĭ experienţă, care ne arată că iuţéla descreşte (1).

Dar, din punctul sĕŭ de vedere, Descartes avea totuşĭ dreptate. Legile descoperite de Galilei nu se petrec exact de cât în vid absolut şi de altă parte tótă lumea convine, că vid absolut nu póte să se producă nicĭ unde în natură. De aceea nimic maĭ logic de cât conclusiunea sa, că legile descoperite de Galilei sunt ilusoriĭ. Aceea ce ar fi trebuit să aibă Descartes, pentru a evita acéstă conclusiune, era cunoştinţa, că însăşĭ deviaţiunile, pe care i-le presinta luĭ experienţa, la legile luĭ Galelei, să pot calcula şi ele pe basa acestor legĭ. Atuncĭ ar fi recunoscut şi dînsul, că deşi vidul nu există în natură, totuşĭ, odată ce putem calcula resistenţa mediŭluĭ înconjurător, căderea corpurilor spre centrul pămîntuluĭ se face întocmaĭ după legea abstractă, descoperită de Galilei pentru căderile în vid. Şi tot de asemenĭ ar fi recunoscut, că experienţa zilnică nu se opune câtuşĭ de puţin la legea creşterĭĭ proporţionale a iuţelĭĭ în mişcarea verticală, sau a uniformităţiĭ în mişcarea orizontală a corpurilor, pentru că tóte deviaţiunile de la aceste legĭ sunt perfect calculabile maĭ dinainte. Descartes ar fi recunoscut ast-fel; că aceea ce pe nedrept lua el ca uń fapt experimental de opus legilor luĭ Galilei, în realitate însă venea în sprijinul acestor legĭ.—Experienţa ne oferă fapte în care să intretaie o mulţime de legĭ ştinţifice, aşa că ea nu póte fi adusă în sprijinul saŭ în contra uneĭ descoperirĭ, de cât după ce s'a operat o analisă asupra eĭ. Alt-mintrelĭ suntem expuşĭ să luăm drept deviaţiune la o lege aceea ce în realitate nu este de cât efectul uneĭ alte legĭ necunoscute; casul în care se găsea Descartes.

Pe terenul *Dinamiceĭ*, rar să se maĭ întâlnéscă astăzĭ ómenĭ de ştiinţă în cazul luĭ Descartes. Legile dinamice sunt aşa de elementare în cât e uşor ca orĭ-cine să se feriască a lua drept abatere de la o lege, aceea ce în realitate este numaĭ efectul uneĭ alte legĭ. Dar nu tóte legile sunt aşa de

(1) Descartes, *Lettres*, vol. II Paris 1659, Lettre à Mersenne, pag. 391.

www.dacoromanica.ro

elementare ca acele ale Dinamiceĭ! Pe terenul Biologieĭ, şi în special al Psihologieĭ, bunióră, să nu fie óre cu putinţă şi astăzĭ o repetare a exemplului dat de marele om de ştiinţă şi filosof, Descartes? Să nu se întâmple óre pe aceste terenurĭ, unde experienţa este aşa de complexă, ca fapte, care în realitate sunt resultatele uneĭ întretăieriĭ de legĭ diferite, să fie luate drept elementare şi învocate apoĭ în sprijinul saŭ în contra uneĭ anumite ipotese?

Este aşa de ilustru pentru istoria ştiinţeĭ şi a filosofieĭ, acel care a dat exemplu de cum póte cine-va cădea în asemenea erorĭ, în cât cu greŭ am puté scóte de sub acéstă bănuială pe orĭ-şi care om de ştiinţă contimporan.

Şi ast-fel indirect suntem aduşĭ a bănui şi pe W. Wundt.

Faptele invocate de dînsul pentru a dovedi că principiul causalităţiĭ din ştinţele naturale nu-şĭ găseşte o aplicaţiune în psihologie, să nu fie ele óre efectele unor alte legĭ, întocmaĭ ca acele fapte de experienţă pe care le invoca Descartes contra luĭ Galilei? *Valorile calitative*, cu un cuvînt, cu care se găsesc înpreunate, după Wundt, sintesele stărilor sufleteştĭ şi care le fac pe aceste să se desprindă din lanţul causalităţiĭ, pentru a urma unor legĭ propriĭ lor; să nu fie şi ele explicabile ca efecte ale altor legĭ de cât cele pur psihologice, şi ast-fel critica luĭ Wundt contra legilor causale psiho-fisice să imite întocmaĭ sofisma luĭ Descartes, care considera legile dinamice ca ilusoriĭ, pe motiv că asemenea legĭ să petrec exact numaĭ în vidul care nu există nicăerĭ? Căcĭ în fond aceeaşĭ tendinţă o are critica luĭ Wundt ca şi vechia critică a luĭ Descartes. Nu există legĭ causale psiho-fisice, zice Wundt, pentru că orĭ unde întâlnim în natură un suflet omenesc, găsim împreunate tot de odată cu manifestările acestuĭ suflet şi valorĭ intelectuale, morale, estetice, etc., valorĭ însă, care nu sunt supuse causalităţiĭ din lumea fisică. Sufletul, lipsit de aceste valorĭ, este sufletul trăitor în vid; este sufletul pentru care n'ar exista nicĭ ştinţă, nicĭ religiune, nicĭ morală, nimic din aceea ce însemnéză o valóre pe acéstă lume. Decĭ fórte logic, conchide Wundt: legile unuĭ atare suflet sunt legĭ ilusoriĭ. Aşa conchidea şi Descartes.

www.dacoromanica.ro

Aceiaşĭ conclusie; prin analogie póte şi aceiaşĭ sofismă.

Să examinăm însă maĭ de aprópe în ce consistă aceste *valorĭ calitative,* care de îndată ce sunt adăogate sinteselor sufleteştĭ le dă acestora un fel de aripĭ, cu care sĕ înalţă de asupra sumeĭ elementelor din care sunt psihologiceşte compuse şi le fac apoĭ să créscă în infinit... Filosofia contimporană nu este tocmaĭ săracă în cercetărĭ, care să ne ajute la acest examen.

In primul rînd, de mult ajutor ne sunt insăşĭ scrierile luĭ Wundt.

Wundt este póte cel d'întâĭ între psihologiĭ contimporanĭ, care a pus maĭ în evidenţă erorile psihologieĭ tradiţionale. Şi una dintre acele erorĭ era, că vechia psihologie nu ţinea, câtuşĭ de puţin, sémă de *participarea pe care o are individul la viéţa societăţiĭ din care face parte.* Vechia psihologie nu avea în vedere de cât sufletul individual şi de acea rĕmânea fără explicare la o mulţime de fenomene sufleteştĭ, care presupun tocmaĭ ca indispensabil viaţa societăţiĭ. Dar să citĕm însăşĭ cuvintele luĭ Wundt. «Nicĭ unde, zice dînsul «nu se arată maĭ bine importanţa pe care o aŭ principiile «fundamentale ale psihologieĭ pentru înţelegerea conţinutuluĭ «şi valoriĭ fenomenelor sufleteştĭ, ca în rĕspunsul ce se dă «la întrebarea despre raportul între individ şi societate. Psi«hologia materialistă şi psihologia intelectualistă (adică am«bele direcţiunĭ ale psihologieĭ tradiţionale) sunt, prin chiar «origina lor, înclinate spre concepţiunĭ individualiste. Pentru «cea d'întâĭ conştiinţa individuală nu este de cât împreunarea «atomistică a sensaţiunilor. Acéstă psihologie are în vedere «numaĭ împreunarea materială a funcţiunilor organismuluĭ «individual şi uită cu desăvîrşire *că din raportul sufletesc «al diferiţilor indivizĭ între dînşiĭ se produc fapte sufleteştĭ «cu valorĭ speciale.* Din punctul de vedere al psihologieĭ ma«terialiste asemenĭ valorĭ speciale (produse din raportul in«divizilor între dînşiĭ) sunt tot aşa de puţin admisibile, cum «ar fi admisibilă ipotesa, că ar putea să se adaoge la suma «corpurilor, distanţiate în spaţiŭ, alte proprietăţĭ în afară de «acele cuprinse în tóte corpurile împreună. — Psihologia in-

www.dacoromanica.ro

«telectualistă, de altă parte, nu exagerézĕ întru atâta impor-«tanţa individuluĭ material; dar, prin tendinţa sa funda-«mentală de a reduce tóte funcţiunile psihice la funcţiunĭ in-«telectuale, revine şi ea indirect la aceeaşĭ eróre. Căcĭ, îndată «ce procedeul de a reduce tóte funcţiunile psihice la funcţi-«unile intelectuale se aplică şi asupra faptelor sufleteştĭ, eşite «din corespondenţa între individ şi societate, atuncĭ cu a-«céstă de la sine se produce şi înclinarea de a le socoti pe «tóte aceste din urmă ca nişte produse venite după un plan «stabilit saŭ ca opera inteligenţelor individuale. De aceea «psihologia intelectualistă a şi dat naştere acelor teorĭĭ, în «care *invenţiunea* saŭ *contractul* jócă rolul fundamental; «teorĭĭ, pe carĭ le întîlnim pretutindenĭ (maĭ ales în secolul «trecut), în cestiunile asupra originiĭ limbiĭ, societăţiĭ, reli-«giunĭĭ, moraleĭ, statuluĭ, etc.»

Contra acestor două direcţiunĭ greşite stabileşte Wundt o nouă direcţiune în psihologie, — singura ştiinţifică după dînsul, şi pe care o caracterisă prin următórele rînduri: «Cu «totul alta este situaţiunea psihologieĭ *voluntariste* (denumirea «pe care o dă Wundt direcţiunĭĭ representată de dînsul în «psihologie) faţă de problema raporturilor reciproce între «indivizĭ. Acéstă psihologie caută să înţelégă natura şi va-«lórea specială a fie-căruĭ fenomen sufletesc; şi fiind că pen-«tru ea *fenomenele sufleteştĭ nu sunt fenomene unitare, ci «sunt fenomene complexe, pe carĭ noĭ, numaĭ prin abstrac-«ţiune, le separăm în elemente, s. ex., în elemente represen-«tative şi voliţionale; de aceea acéstă psihologie ajunge de sine la teoria, că şi separaţiunea individuluĭ de mediul «sufletesc în care el trăeşte, este numaĭ o abstracţiune ar-«bitrară a nóstră; pentru că realitatea uneĭ marĭ părţĭ «din fenomenele psihice, stă tocmaĭ în aceea, că la produ-«cerea lor ia parte o mulţime de indivizĭ carĭ trăesc într'un «raport sufletesc»* (1).

(1) «Völlig anders steht die voluntaristische Psychologie dem Problem der geistigen Wechselwirkungen gegenüber. Indem sie jedes Erlebniss in seiner eigenen Natur und nach seinem eigenem Werthe aufzufassen

www.dacoromanica.ro

Să reţinem importanta afirmaţiune a luĭ Wundt: *separaţiunea individuluĭ de mediul sufletesc în care el trăieşte «este numaĭ o abstracţiune arbitrară a nóstră;»* — şi de acéstă afirmaţiune să apropiem acum faptele pe carĭ se fundéză teoria sa asupra causalităţiĭ psihice. Acele *valorĭ calitative*, pe carĭ le-am vĕzut că nu-şĭ găsesc nicĭ o analogie în lumea fisică, într'o bună parte trebue să le presupunem că sunt datorite cooperaţiuniĭ pe care o are mediul la manifestările sufleteştĭ ale individuluĭ, după cum reiese neîndoios din afirmaţiunea fundamentală a psihologieĭ voluntariste, representată de Wundt şi caracterisată de dînsul în rîndurile precedente. Dar prin dovedirea cooperaţiuniĭ mediuluĭ la viaţa sufletéscă a individuluĭ, analisa nóstră asupra valorilor calitative se găseşte acum înaintea uneĭ nouĭ şi din cele maĭ importante probleme; anume, problema de a şti în ce proporţiune ia parte mediul şi în ce proporţiune ia parte individul propriŭ zis la constituirea acestor valorĭ. Dacă legile desvoltăriĭ unuia şi altuia ar fi identice, atuncĭ póte că problema ar fi maĭ puţin importantă, deşi nu încă cu desăvîrşire inutilă. Chiar legile identice în experienţă pot veni în conflict unele cu altele, când durata realisăriĭ lor este diferită. Şi de acéstă diferenţă în durată nu se îndoieşte în cazul nostru nimenĭ; fie-cine ştie că mediul social nu se desvoltă atât de repede precum se desvoltă individul isolat Dar e departe de a fi admisă identitatea legilor unuia şi altuia; prin urmare cu atât maĭ mult să impune numita problemă. — Punerea acesteĭ probleme însă ne face să întrevedem o nouĕ cale în discuţiunea ce urmărim. Faptele in-

---

bemüht ist, und indem sie alle geistigen Vorgänge als complexe Ereignisse betrachtet, die wir immer nur durch willkürliche Abstraction in einzelne Bestandtheile, wie z, B. in Vorstellungs- und Willenselemente, sondern können, wird ihr der Gedanke nahe gelegt, dass auch die Trennung des Einzelnen von der geistigen Umgebung in der er steht nur eine willkürliche Abstraction sei, weil die Realität zahlreicher geistiger Vorgänge von zusammengesetzter Art eben darin besteht, dass an ihrer Erzeugung stets eine Vielheit in geistiger Wechselwirkung stehender Einzelwesen betheiligt ist.» (*Logik*, II, 2-te Abth. 1895 pag. 292—293.)

www.dacoromanica.ro

vocate de Wundt în sprijinul uneĭ causalităţĭ psihice, în deosebire de causalitatea cunoscută din ştiinţele naturale, pot fi interpretate şi în alt-fel, de cum le-a interpretat dînsul. Din punctul de vedere al psihologieĭ voluntariste ar fi maĭ natural chiar să le interpretăm alt-fel; căcĭ nimic nu este maĭ în spiritul noueĭ psihologiĭ ca evitarea concepţiunilor individualiste de care era dominată psihologia tradiţională. Noua interpretare, şi care se impune aprópe de la sine, este: să luăm faptele invocate de Wundt, nu ca deviaţiunĭ la legea causalităţii, recunoscută în restul celor-l'alte ştiinţe, şi apoĭ pe baza lor să concepem o altă lege a causal'-tăţiĭ, proprie numaĭ psihologieĭ, ci să le luăm pe aceste fapte ca efectele unor alte legĭ de cât cele propriŭ zis psihologice, s. ex. a legilor sociale. Cu acéstă nouĕ interpretare scăpăm cu desăvîrşire de misterul cu care ne apăreaŭ întovărăşite sintesele sufleteştĭ. Deosebirea lor calitativă faţa de elementele din carĭ eraŭ alcătuite; creşterea valorĭĭ la infinit . . .; tóte acestea devin acum fórte explicabile. Prin noua interpretare sintesa sufletéscă póte fi considerată din douĕ puncte de vedere deosebite. Dintr'un punct de vedere ea este considerată ca un product curat psihologic şi în acest caz ea este equivalentă elementelor din care este compusă; iar din alt punct de vedere ea este un product al mediuluĭ social şi în acest cas ea represintă *o valóre*, nu equivalentă factorilor psihologicĭ, ci equivalentă factorilor socialĭ. In realitate, fără îndoială, sintesa sufletéscă este în acelaş timp şi una şi alta; adică şi product al factorilor psihologicĭ, grupaţĭ în sufletul individuluĭ, şi product al factorilor socialĭ în care individul trăieşte; dar acéstă împreunare, pe care o presintă realitatea, nu împedică de loc diferenţiarea punctelor de vedere după care se póte conduce analisa ştiinţifică. O metodă identică este urmată şi de cele-l'alte ştiinţe speciale. Fisica şi chimia studiază aceleaşĭ obiecte din natură, dar numaĭ din puncte de vedere diferite: una consideră anume proprietăţĭ şi cea l'altă altele. Aceeaşĭ deosebire dar póte interveni între psihologie şi ştiinţa socială.

Şi ce s'ar puté opune óre acesteĭ nouĭ înterpretărĭ? Ar-

www.dacoromanica.ro

gumentul principal ar fi experienţa. Dar experienţa, am vĕzut că nu póte servi ca argument de cât atuncĭ, când este bine înţelésă; alt-fel ea póte duce la conclusiunĭ greşite, cum a fost acea a luĭ Descartes contra luĭ Galilei. Aceeaşĭ experienţă póte servi pentru şi contra uneĭ legĭ, după cum este înţelésă bine saŭ rĕŭ. Bine înţelésă este experienţa numaĭ atuncĭ, când mintea omenéscă póte să distingă într'însa aceea ce se rapórtă la lege şi aceea ce nu se rapórtă. Rĕŭ înţelésă, atuncĭ, când acéstă distincţiune nu se face; şi în acest cas experienţa póte fi opusă or-căreĭ legĭ. Nu există nicĭ o lege în natură, al căreĭ curs să se desfăşure exact matematiceşte; ci tot-dé-una cursul fie-căreia este întrerupt prin intervenirea celor-l'alte legĭ. Faptele din experienţă sunt punctele de întretăiere a legilor naturiĭ; şi de aceea ele nu pot fi aduse în sprijinul saŭ contra uneĭ descoperirĭ nouĭ, de cât după ce s'a făcut asupra lor o analisă preliminară.

Acéstă analisă preliminară se impune a fi făcută şi asupra faptelor invocate de Wundt. Sunt datorite aceste fapte întretăieriĭ legilor psihologice şi legilor sociale, atuncĭ e neştiinţific a le raporta pe tóte în întregul lor exclusiv numaĭ şi numaĭ la legile psihologice. Procedeul ştiinţific ne spune, că trebue alésă dintr'însele partea care se referă la legile sociale şi acéstă parte trebue eliminată, înainte de a găsi pe basa lor dovezĭ, în sprijinul saŭ în contra legilor psihologice. Altmintrelĭ revenim la erórea luĭ Descartes de a lua, cum făcea dînsul, resistenţa aeruluĭ drept obiecţiune la legile căderiĭ corpurilor.

Acéstă analisă, din nefericire, lipseşte la Wundt, cu tótă magistrala luĭ caracterisare a psihologieĭ voluntariste. Şi explicarea acesteĭ neconsecuenţe o avem pe deplin în bazele *Metafisicĭĭ* sale, după cum se póte convinge orĭ-cine (1).

Dar aceea ce a lipsit să facă Wundt, n'a rĕmas totuşĭ

(1) Bazele acesteĭ Metafisicĭ sunt formate de teoria *apercepţiunĭĭ*, care este o funcţiune a vieţeĭ sufleteştĭ individuale. Prin acéstă teorie, Wundt este adus indirect să cadă în aceleaşĭ erorĭ pe care el le descoperise la psihologia tradiţională. (Teoria *apercepţiunĭĭ* va fi tratată pe larg într'unul din *Studiile* viitóre).

www.dacoromanica.ro

fără început de realisare în filosofia contimporană. Tendința acesteĭ filosofiĭ corespunde întocmaĭ, ba încă de multe orĭ exagerézá aceea ce am vĕzut denumindu-se maĭ sus ca direcțiune voluntaristă în psihologie.

Pe basa resultatelor filosofieĭ contimporane s'ar putea, de la început, stabili următorul principiŭ: nu există manifestare a sufletuluĭ, care representând o *valóre,* să nu fie în acelaș timp datorită în mare parte factorilor socialĭ. E, cum vedem, principiul luĭ Wundt, numaĭ într'o generalitate desăvîrșită. Chiar cu începere de la valorile cele maĭ elementare sufleteștĭ, nu trebue perdută din vedere înrîurirea mediuluĭ social, în care trăește individul. O analisă minuțiósă descopere pretutindenĭ cooperarea sa. Ast-fel, ce póte fi maĭ elementar ca valóre, de cum este denumirea de *experiență* pe care o dăm noĭ fenomenelor sufleteștĭ? Căruĭ fenomen sufletesc nu i se póte atribui valórea de a fi o experiență? Și cu tóte acestea și acéstă valóre elementară ar fi necunoscută omuluĭ, dacă el n'ar trăi în mijlocul uneĭ societățĭ. Omul absolut isolat n'ar avea nicĭ chiar aceea ce numim experiență, pentru că n'ar avea putința de a-șĭ fixa într'un mod óre-care impresiunile sale subiective pentru a avea continuitatea necesară orĭ-căreĭ experiențe. Omul absolut isolat n'ar ajunge nicĭ măcar la conștiința personalității sale, necum la conștiința uneĭ experiențe personale. El nu și-ar ști corecta ilusiunile și nicĭ resuma în cuvinte cele vĕzute. Auzul pentru el ar fi simțul cel maĭ puțin util, căcĭ n'ar avea tovarășĭ cu carĭ să comunice. Pentru un asemenea om n'ar exista probabil de cât viața actuală, așa cum o cunosc animalele.

Pe cât timp, zice Riehl (1) nu e deșteptată nevoia de a co-«munica și altora impresiunile și representările isvorîte din ‹acestea, nu există de cât intuițiunea vagă individuală.... «Dar acea nevoe se deștéptă de îndată prin viața în de comun, ca o expansiune a instinctelor sociale, câștigate și fortificate prin lupta pentru existență. Animalele sociale, ele ‹singure, trec de hotarele conștiinței individuale, pe care o

(1) *Der philosophische Kriticismus,* II, 2-te Abth. 1887, pag. 63—64.

www.dacoromanica.ro

‹ridică la valórea uneĭ conştiinţe sociale. Cu acéstă conştiinţă «se prepară, pentru întâia óră, terenul pentru experienţa pro‹priŭ zisă. Şi încă existenţa vieţeĭ sociale singură nu este suficientă pentru a dobîndi aceea ce numim experienţă. Maĭ ‹trebueşte să fie şi conştiinţa unor anumite norme, cărora «este supusă viaţa socială; aceea ce, după câte ştim, nu există la animale. Pretutindenĭ, unde conştiinţa uneĭ intuiţiunĭ uni«versale lipseşte, nu póte fi vorba de experienţă.... Eŭ sunt ‹chiar inclinat să cred, că la fie-ce impresiune pe care o do‹bîndeşte omul se asociază şi un fel de instinct care-l îndémnă s'o comunice.

Experienţa este un concept social, iar nicĭ de cum unul psihologic-individual.»

Cu mult maĭ puţină îndoială ne lasă apoĭ conceptul ştiinţeĭ.

Valórea pe care o atribuim noĭ adevĕrurilor ştiinţifice este în mare parte opera factorilor socialĭ. Dacă aceştia n'ar coopera, din punctul de vedere al psihologieĭ individuale nicĭ n'ar exista o deosebire între adevĕr şi eróre; căcĭ la producerea amîndorora concură aceiaşĭ factorĭ psihologicĭ. Deosebirea începe însă în afară de limitele psihologieĭ individuale; îndată ce ea are în vedere anumite norme, carĭ servesc drept criteriŭ. Aceste norme se stabilesc pe baza conştiinţeĭ sociale.

Insăşĭ filosofia luĭ Kant întrevedea, în de ajuns de clar, acéstă deosebire fundamentală între conştiinţa individuală şi conştiinţa socială. Să examinăm, într'adevĕr, cu atenţiune următorul pasaj, unde este vorba despre deosebirea dintre judecăţile de *intuiţiune* (Wahrnehmungsurtheile) şi judecăţile de *experienţă* (Erfahrungsurtheile). Tóte judecăţile nóstre, zice Kant, încep prin a fi judecăţĭ de intuiţiune. Aceste judecăţĭ aŭ valóre numaĭ pentru noĭ, adică pentru subiectul nostru. Dar curînd după aceea, noĭ ne formăm din ele ju‹decăţĭ de experienţă, carĭ se rapórtă la *obiect* şi ţinem ca «aceste judecăţĭ să rĕmână valabile, atât pentru noĭ cât şi pentru *orĭ-cine altul*, în orĭ-ce timp. Valabilitatea acestor ‹judecăţĭ de experienţă este obiectivă, pentru că, odată ce o «judecată se rapórtă la un obiect, tóte judecăţile ce se vor maĭ raporta şi de alţiĭ la acest obiect trebue să fie iden-

www.dacoromanica.ro

«tice cu aceea d'întâiŭ, aşa că judecăţile de experienţă sunt «valabile obiectiv, pentru că sunt universal necesare (adică «atât pentru subiect, cât şi pentru orĭ-cine altul)....

«*Prin urmare, valabilitate obiectivă şi valabilitate ne-*«*cesară pentru toţĭ, sunt două noţiunĭ concordante.* Noĭ chiar, «de şi nu cunóştem obiectul în sine, totuşĭ, odată ce asupra luĭ «avem o judecată în general primită şi prin urmare nece-«sară, o considerăm pe acésta ca obiectivă...

«Să explicăm acestea prin câte-va exemple. Când zic, buni-‹óră, că în odaia mea e cald, că zahărul e dulce şi vermu-«tul amar; în tóte aceste exemple am exprimat judecăţĭ cu «o valóre numaĭ subiectivă. Pentru că de la aceste judecăţĭ «n'am cerut câtuşĭ de puţin să-mĭ exprime aceea ce eŭ voĭ ‹simţi tot-d'a-una, saŭ cum vor fi simţind şi alţiĭ în cazul ‹meŭ; ci în ele am raportat numaĭ pur şi simplu două sen-«saţiunĭ la acelaş subiect, adică la mine (şi încă la mine ‹cum mĕ aflu într'un anumit moment de timp), fără să voesc «a le da o valabilitate obiectivă pentru tóte timpurile. Ase-«menea judecăţĭ le numim judecăţĭ de intuiţiune. Cu totul «alt-fel sunt cele de experienţă. Aceea ce experienţa mĕ în-«vaţă pe mine, în anumite împrejurărĭ, trebue să înveţe şi «pe orĭ-care altul: valabilitatea lor nu se mărgineşte dar «numaĭ la o persónă în anumite împrejurărĭ, ci la orĭ-ce per-«sónă care s'ar afla în asemenea împrejurărĭ. De aceea ase-«menea judecăţĭ le numim obiective. Când zic, s. ex.: aerul «este un corp elastic, acéstă judecată este maĭ întâiŭ o ju-«decată de intuiţiune, pentru că în ea nu fac alt-ceva de «cât împreun prin simţirĭ două sensaţiunĭ diferite. Voiesc «însă s'o transform într'o judecată de experienţă, atuncĭ tre-«bue să exprim acéstă împreunare de sensaţiunĭ, ca fiind «determinată de o condiţiune (de un concept ştiinţific), care «s'o facă generală pentru tótă lumea. Prin urmare de la o «judecată de experienţă cer, ca ea să-mĭ dea între sensa-«ţiunĭ un raport, care să rĕmână acelaş în tóte timpurile, «atât pentru mine, cât şi pentru orĭ-cine altul (1).› Conştiinţa,

(1) Imm. Kant, *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik*, § 18 şi 19.

www.dacoromanica.ro

care dă unitatea acestor judecăţi de experienţă, este, după Kant, *conştiinţa în genere* (*das Bewusstsein überhaupt*) (1). Acéstă conştiinţă în genere însă, ce altă realisare póte să aibă pe lumea acésta de cât în *conştiinţa socială?* Ast-fel suntem readuşi la teoria luĭ Riehl.

Bine înţeles, Kant e departe de a formula acéstă teorie. In timpul sĕŭ eraŭ încă prea a tot puternice concepţiunile individualiste în psihologie, pentru a nu opri identificarea *conştiinţeĭ în genere cu conştiinţa socială.* Dar acéstă identificare se impune astăzĭ. Şi se impune pentru motive uşor de înţeles.

Identitatea conştiinţeĭ cu sine însăşĭ, care forma pentru Kant ca şi pentru toţĭ logicianiĭ din înainte de dînsul, prima condiţiune a argumentărĭĭ logice şi prin urmare ştiinţifice, pentru timpul nostru cu greŭ maĭ póte fi restrînsă la conştiinţa individuală. Cercetările istorice ne-aŭ obişnuit a considera peste tot locul manifestările individuluĭ ca nişte produse ale condiţiunilor trecutuluĭ şi prin urmare ne îndémnă a extinde postulatul identităţiĭ conştiinţeĭ şi dincolo de hotarele conştiinţeĭ individuale. Şi cum ar fi óre alt-fel? Cum s'ar înţelege desvoltarea de secolĭ a ştiinţeĭ, dacă n'ar fi o identitate în legile de argumentare ale ómenilor ce aŭ vieţuit în diferite timpurĭ şi diferite locurĭ? Conştiinţa unuĭ singur individ contribue cu o părticică aşa de infimă la progresul ştiinţeĭ, în cât calitatea eĭ de a rĕmâne identică cu sine însăşĭ, n'ar fi de nicĭ un ajutor progresuluĭ ştiinţific. Marea lege care condiţionéză progresul ştiinţeĭ este *continuitatea conştiinţeĭ în specia omenéscă.* Ea va fi, dacă nu este încă, una dintre cele maĭ însemnate probleme ale metafisiciĭ viitoruluĭ şi soluţiunea eĭ este menită să înlocuiască în viitor multe din soluţiunile vecheĭ metafisice şi, în primul rînd, multe din acelea afirmate de *Critica raţiuneĭ pure* a luĭ Kant. — Un exemplu între multe altele: După *Critica*

(1) Asupra conştiinţeĭ *în genere* maĭ pe larg în studiul nostru: *Zur Entwickelung von Kant's Theorie der Naturcausalität,* Wundt's Philosophische Studien, IX, 4. Heft.

www.dacoromanica.ro

raţiunii pure, principiul causalităţiĭ este un principiŭ *a priori* al inteligenţeĭ omeneştĭ. Dacă n'ar fi *a priori,* zice Kant, n'am puté să ne explicăm caracterul de necesitate şi universalitate, pe care îl aŭ legile causale. Experienţa, ea singură, nu póte să dea legĭ causale, căcĭ în datele experienţeĭ nimic nu ne încredinţéză, că aceea ce se întîmplă acum se va repeta în acelaş fel în tóte timpurile. Experienţa, ea însăşĭ, trebue să fie bazată pe ceva care să-ĭ împrumute o valabilitate obiectivă şi acest ceva nu póte să fie de cât *a priori.* Prin urmare, conchide Kant, principiul causalităţiĭ este un principiŭ *a priori.* Să privim însă aceiaşĭ problemă din punctul de vedere al conştiinţeĭ sociale. — Intrebarea: ce mĕ încredinţéză pe mine, conştiinţă individuală, că legea pe care experienţa actuală mi-o afirmă, va fi susţinută şi de experienţa viitóre, (întrebare care făcea pe Kant să postuleze un principiŭ *a priori* al causalităţiĭ); se preschimbă acum, într'o alta şi maĭ generală, anume: ce mĕ îndreptăţeşte pe mine să admit înainte de tóte, că aceea ce eŭ consider ca experienţă, este tocmaĭ aceiaşĭ pe care o consideră tótă lumea? Căcĭ, dacă identitatea de conştiinţă între diferiţĭ ómenĭ, este admisă, atuncĭ problema causalităţiĭ este de la sine resolvită. Prima lege causală este chiar de îndată şi formulată: toţĭ ómeniĭ aŭ, cu necesitate, aceeiaşĭ experienţă; o lege, care dacă e admisă nu maĭ are nevoe de nicĭ un principiŭ *a priori.*

Acéstă identitate de conştinţă însă este o problemă direct legată de aceea a posibilităţiĭ uneĭ societăţĭ în genere. De aceea ni se pare, că în soluţiunea, pe care viitorul o va da acesteĭ din urmă probleme, se va cuprinde implicit şi soluţiunile pe carĭ le căuta Kant în *Critica raţiuneĭ pure.* «Unitatea conştiinţeĭ individuale ; legile *a priori,* carĭ fac, ca din multiplicitatea sensaţiunilor individuale, să putem forma legĭ generale universale»; spontaneitatea apercepţiuniĭ», etc., probleme puse de Kant, şi discutate atât de mult în secolul nostru, sunt probleme subordinate unor probleme sociale maĭ vaste, anume: unitatea conştiinţeĭ sociale»; «determinarea legilor, carĭ menţin unitatea cugetăriĭ omeneştĭ în

www.dacoromanica.ro

decursul veacurilor, cu tótă dispariţiunea indivizilor» etc., şi viitorul va trebui să le înlocuiască pe cele d'întâĭ prin aceste din urmă. Şi înlocuirea acésta se va face negreşit cu cât psihologia va pĭerde din caracterul exclusiv individualist, pe care-l avea până acum, şi va recunóşte maĭ deplin adevĕrul rostit de Wundt, că «individul isolat este o simplă abstracţiune a minţiĭ nóstre.»

In ceea ce priveşte în special filosofia luĭ Kant, un început important spre acéstă înlocuire este chiar de pe acum îndeplinit. Interpretarea pe care F. A. Lange, o dă aceste filosofiĭ nu maĭ lăsa nicĭ o îndoială de ce va aduce în viitor F. A. Lange propune a se înlocui termeniĭ filosoficĭ întrebuinţaţĭ de Kant prin termenĭ de fisiologie. Ast-fel, să traducem s. ex. teoria kantiană asupra causalităţiĭ printr'o teorie asupra «mecanismuluĭ actelor reflexe», pentru a o face maĭ clară (1)... Un pas maĭ departe şi teoria causalităţiĭ va perde cu desăvîrşire caracterul individualist pe care i-l dase Kant, pentru a se preschimba într'o teorie maĭ vastă bio-socială. Căcĭ mecanismul actelor reflexe, presupune, în prima linie, hereditatea dispositiunilor câştigate în societatea ómenilor.

Tóte aceste consideraţiunĭ par a ne lămuri cu prisosinţă direcţiunea pe care o va urma filosofia contimporană în explicarea conceptuluĭ de ştiinţă. Vechile teoriĭ date de psihologia tradiţională vor apare din în ce maĭ insuficiente, iar locul lor îl vor lua teoriile, în care conceptul ştiinţeĭ va fi considerat ca un concept nedespărţit de acela al societăţiĭ. Ast-fel va fi evitată pe viitor erórea de a căuta ştiinţeĭ o explicare bazată numaĭ pe legile psihologice ale individuluĭ, cu nesocotirea complectă a înrîurireĭ legilor sociale. Dar odată ajunsă aci, filosofia contimporană va întrevedea de îndată şi inutilitatea, saŭ în orĭ-ce caz inoportunitatea ipoteseĭ luĭ Wundt, de a stabili o causalitate psihică specială fenomenelor sufleteştĭ; ipotesă bazată pe faptul, că fenomenele sufleteştĭ

(1) F. A. Lange, *Geschichte des Materialismus,* II, pag. 44—45 (Edit. 1875).

www.dacoromanica.ro

representând şi valorĭ, s. ex. *adevĕrurĭ ştiinţifice*, acestea nu pot fi puse într'o equivalenţă cu causele psihologice carĭ le-aŭ produs. Valórea fenomenelor sufleteştĭ, în aceea ce priveşte valórea ca adevĕr ştiinţific, cel puţin, am vĕḑut că trebue explicată nu numaĭ prin legile psihologice ale individuluĭ, ci şi prin legile societăţiĭ în care trăeşte individul. Până când partea ce revine fie-căror din aceste legĭ nu s'a stabilit, este neştiinţific a vorbi de abaterĭ de la legea generală a causalităţiĭ şi a propune ipotesa uneĭ causalităţĭ psihice. Erórea luĭ Wundt este dar că anticipă resultatele analiseĭ asupra valorilor sufleteştĭ; analisă care îndată ce este făcută lasă să se întrevadă o altă interpretare pentru aşa zisele abaterĭ de la legea causalităţiĭ fisice.

Aceiaşĭ conclusiune ni se impune şi după analisa valorilor estetice, morale, religióse, economice. Tóte aceste valorĭ nu pot fi concepute în afară de societate; ele sunt apanagiul vieţeĭ sociale a omuluĭ. Artă pur individuală, morală şi religie pur individuală — (viaţă economică individuală, cuprinde în sine o contradicţie), — nu există nicăierĭ. Ele există ca resultate ale vieţeĭ sociale.

Şi acéstă conclusie, deşi se póte interpreta în urmă contra ipoteseĭ causalităţiĭ psihice, nu-şĭ găseşte totuşĭ nicĭ unde maĭ multe argumente ca în însăşĭ scrierile luĭ Wundt. Critica, făcută de Wundt concepţiunilor individualiste, în psihologie şi etică, sunt hotărîtóre pentru întréga istorie a filosofieĭ. Nicĭ unul altul maĭ bine ca dînsul n'a arĕtat cum psihologia şi etica individualiste sunt în total bazate pe vechile speculaţiunĭ eronate făcute asupra sufletuluĭ. In lumina acestor speculaţiunĭ sufletul apărea ca o *substanţă*, indivisibilă şi inalterabilă, identică cu sine însăşĭ, nemuritóre. Fiecare individ era conceput ca fiind purtătorul unuĭ fel de atom sufletesc, avênd scopurile sale definite pe lume; nemurirea îĭ asigură chiar scopurĭ dincolo de lume. Un asemenea individ, era cu totul în afară de influenţa mediuluĭ social şi chiar a mediuluĭ cosmic. Societatea nu avea, conform acestor teoriĭ metafisice, nicĭ o realitate; ea era o simplă agregaţiune de indivizĭ. Constituirea statuluĭ era explicată

www.dacoromanica.ro

ca resultatul înţelegerii între cetăţeni; ca produsul unui contract. Chiar limbagiul omenesc ar fi isvorît şi el în urma unui contract primitiv între ómeni.

Falsitatea acestor teorii nimeni altul ca Wundt nu a scos'o mai în evidenţă. — «Ele se sprijină pe două presupuneri «cu totul falşe. Prima, că la început ar exista numai viaţa «sufletéscă individuală, iar comunitatea sufletéscă s'ar fi pro«dus mai târziu, după ce a încetat isolarea între indivizi. «A doua, că tóte operile comunităţii sunt creaţiuni indivi«duale, cari pot să fie comunicabile între membrii societăţii «dar nici odată creaţiuni sociale. Aceste două presupuneri sunt «deduse dintr'o ipotesă metafisică asupra realităţii... In rea«litate nicăeri nu se întîlneşte acel individ isolat, care ar trebui să fie înainte de ori-ce societate. Realitatea ne arată din contră, că societatea este pentru viaţa sufletéscă a individului un factor mai indispensabil chiar ca pentru viaţa sa fisică. Limbagiul, moravurile, concepţiunile religióse — «cu cât le urmărim mai mult în originele lor, cu atât ni se «presintă mai puţin ca nişte invenţiuni ale indivizilor. Ele «sunt produsele nu numai a mai multor indivizi de odată, «ci a vieţii sociale însăşi... Tóte acele creaţiuni, cari con«stituesc desvoltarea vieţii sufleteşti, aŭ nevoe, bine înţeles, «de activitatea individului, dar nu mai puţin şi de aceea a societăţii. Ast-fel, că în tóte privinţele viaţa socială este tot atât de primitivă şi de fundată cum este şi aceea a «individului. Ca valóre obiectivă şi universală, viaţa socială este chiar superióră celei individuale, pentru că ea este mai durabilă şi mai cuprinzătóre (1).

De aceste idei este pătrunsă şi întréga *Etică* a lui Wundt (2). Ele sunt predominante în filosofia contimporană.

Pe ele se fundéză existenţa ştiinţei Sociologiei, aşa cum a conceput-o, încă de la începutul secolului, A. Comte. Sub influenţa lor directă staŭ astăzi cercetările istorice

(1) *System der Philosophie*, 2-te Aufl. pag. 612—613.
(2) A. s. v. in special *Ethik*, 1892, pag. 433—592.

www.dacoromanica.ro

asupra vieţiĭ politice, religióse şi culturale a popórelor (1). Concepţiunile individualiste faţă de ele devin din ce în ce maĭ părăsite. Disproporţionalitatea între dînsele este resimţită chiar de pe acum.

Şi cum ar puté fi alt-fel? Raţionamentul pe care l'am făcut cu privire la valorile ştiinţifice se póte repeta întocmaĭ şi pentru valorile estetice-morale. Valorarea, înainte de tóte presupune o comparare şi o gradaţiune, pe care nu le póte da de cât viaţa socială. Viaţa individuală, lăsată la propriile sale forţe, n'ar ajunge nicĭ odată să împreune cu manifestările sufleteştĭ şi ideia uneĭ valorĭ. Ea apare determinată de nemărginita viaţă a trecutuluĭ, duréză o clipită şi se perde iarăşĭ în viaţa trecutuluĭ. Valorile sale, cu o asemenea durată ar fi între cele maĭ indiferente fenomene din câte presintă universul. Nişte fenomene de o clipită, perdute fără urmă în şirul neîntrerupt al fenomenelor universuluĭ. Şi în asemenĭ clipite efemere să consiste arta, morala, religiunea?

De sigur, e o ilusiune scumpă pentru imaginaţiunea omuluĭ, ilusiunea individualităţiĭ sale creatóre. Copiiĭ cred totdé-una că de la eĭ începe lumea! Dar cât de uşor ajunge cine-va să şi-o risipéscă iarăşĭ.

Singura creatóre de valorĭ reale nu póte fi de cât societatea, fiind-că ea singură există. Individul are intuiţiunĭ subiective, şi numaĭ societatea face din aceste intuiţiunĭ subiective valorĭ sufleteştĭ. Prin ajutorul acesteĭ transformărĭ se asigură supraveţuirea individuluĭ în operile sale. Intuiţiunile subiective, munca psihologică pe care el a depus-o în producerea uneĭ opere de artă, în îndeplinirea uneĭ acţiunĭ morale, aŭ dispărut de mult dinpreună cu clipita în care ele aŭ apărut; aceea ce trăeşte însă, este valórea cu care societatea a împreunat acele intuiţiunĭ şi activităţĭ subiective. Beneficiile acesteĭ transformărĭ individul le resimte

(1) Inutil a cita numele scriitorilor, căcĭ ele sunt în deobşte cunoscute. O bibliografie cât se póte de complectă în Bernheim, *Lehrbuch d. histor. Methode*, 1894 şi P. Barth *Die Philosophie der Geschichte als Sociologie*, I, 1897.

www.dacoromanica.ro

chiar în timpul vieţii sale. Ca membru al unei societăţi, el trăeşte dimpreună cu viaţa sa subiectivă şi una socială, obiectivă. El îşi vede pe fie-ce moment activitatea sa efemeră turnată pentru eternitate în memoria pe care i o prepară viitorul. O faptă a sa e calificată de *bună* şi alta de *rea*; o operă de *estetică* şi alta nu; după cum în ea se realiséză saŭ nu o lege necesară a progresului social. Acéstă realisare, ea singură, determină calitatea valorilor sufleteşti. Din punctul de vedere al psihologiei individului de multe orĭ asemenea valorĭ rĕmân inexplicabile. Intr'adevĕr, câte adevĕrurĭ ştiinţifice, câte opere de artă, câte acţiunĭ morale, nu ne apar ele óre ca eşite din neant, atât de mică e activitatea psihologică ce le-a produs. Şi în schimb, câtă cheltuială de activitate psihologică pentru a se ajunge une-orĭ la opere neînsemnate! Dacă legile psihologiei individului ar fi singure existente, atuncĭ aceste nepotrivirĭ nu s'ar produce, şi mĕsura or-căreĭ valorĭ ar consista în munca depusă de individ într'o anumită unitate de timp; efectele sufleteştĭ ar fi equivalente tot-deauna causelor care le-aŭ produs. Dar asemenea legĭ nu se desfăşóră exact nicĭ unde, pentru că nu există nicĭ unde individul isolat.

Şi ast-fel se produc excepţiunile pe carĭ le invoca Wundt în sprijinul ipotesei sale. Aceea ce dînsul numeşte o *creştere a energiei* nu este de cât efectul intervenirii legilor sociale. Societatea valoréză după propriile sale legĭ, manifestările individului şi prin acéstă valorare ea adaogă un element diferit la natura manifestărilor sufleteştĭ ale acestuia. De aci acea *deosebire calitativă* pe care o constată Wundt între sintesa sufletéscă şi elementele componente din care ea este alcătuită. Sintesele sufleteştĭ sunt puncte de întretăiere ale maĭ multor legĭ. Ele aparţin pe de oparte individului şi în acest cas fac parte din psihologia propriŭ zisă; pe de altă parte însă ele intră şi ca elemente componente în conştiinţa socială şi din acest punct de vedere explicarea lor nu póte fi dată, de cât de ştiinţa socială. Nesocotinţa acesteĭ deosebirĭ a fost una din principalele cause ale erorilor din psihologie. S'a crezut, şi trebuia să se crédă, multă vreme într'o spon-

www.dacoromanica.ro

taneitate creatóre, într'o libertate morală, etc. pentru că nu se avea în vedere de cât legile psihologice ale individuluĭ, şi se uita cu desăvîrşire că acest individ, el însuşĭ în totalitatea sa, este o infimă părticică a uneĭ totalităţĭ maĭ vaste: societatea din care individul face parte. Spontaneitatea şi libertatea luĭ se sprijineaŭ pe ignoranţa legilor sociale. Odată ce aceste legĭ sunt cunoscute, legile psihologice propriŭ zise, intră sub legea generală a causalităţiĭ. Psihologia devine atuncĭ, din punctul de vedere al metodeĭ, întru totul analógă celor-l'alte ştiinţe speciale, aşa precum o găsim caracterisată în Logica luĭ Sigwart (1).

(1) Deşĭ sub o formă prea îndrăsnéţă şi cu multe erorĭ de detaliŭ, tendinţele filosofieĭ contimporane sunt, în multe privinţe, exact redate de către Izoulet, în scrierea sa *La Cité moderne et la Métaphysique de la Sociologie* (1894): «La révolution astronomique a classé la terre, en la faisant rentrer dans le rang, parmi la forêt des *astres*. La révolution biologique est en train de classer *l'homme*, en le faisant *rentrer dans le rang*, parmi la forêt des *vivants*. Religion, philosophie, politique, morale, sont bouleversées de fond en comble par cette double révolution.» (pag. 14).

La psychologie a deux sources. En tant qu'elle étudie les puissances mentales de *l'anthropoïde*, simple animal, la psychologie se rattache à la *biologie*, science de l'organisme animal ou du corps physique. En tant qu'elle étudie les puissances mentales du *citoyen* ou *homme* proprement dit, la psychologie se rattache à la *sociologie*, science de l'organisme social ou du corps politique. L'animal est une association de cellules, et la *cité* est une association d'animaux. L'individu civilisé cumule en lui les bénéfices de deux associations pour ainsi dire superposées. Il ne peut donc être connu et expliqué que par une psychologie double, par une psychologie *bio-sociale* (pag. 152).—L'art est la fleur capiteuse de la cité (pag. 293). — Ce n'est pas l'individu, c'est la cité qui est raisonnable et libre, religieuse et législatrice, industrieuse, savante et artiste, pensante et parlante. Ce sont là tous produits collectifs, tous produits sociaux. S'agit-il de science et d'art? Quoi de plus *collectif* que la science, édifice grandiose, temple sublime de l'esprit, où tant de nations et des générations apportèrent, apportent et apporteront leur pierre, humble moellon ou glorieux marbre? En dépit des apparences, quoi de plus collectif que l'art? L'art, semble-t-il au contraire, c'est le triomphe des individualités. Mais ce n'est là qu'une vue superficielle. L'art, c'est le coeur humain. Or le coeur humain s'est fait, *se fait*, par l'évolution. A travers trois mille siècles, les aspirations, les émotions, les

www.dacoromanica.ro

XII. — Cu noua interpretare, dată faptelor invocate de Wundt, se înlătură ast-fel ultimele obiecţiunĭ pe carĭ cele treĭ clase de probleme, enumerate la început, le póte ridica în contra psihologieĭ ca ştiinţă. Resultatul definitiv la care ajungem este dar, că, *în principiŭ*, nicĭ o obiecţiune seriósă de metodă nu ne opreşte de a admite şi în psihologie legĭ causale, analóge celor-l'alte legĭ din ştiinţele naturale. Cu acest resultat termenul chiar de problemele psihologieĭ pierde raţiunea de a maĭ fi. Psihologia nu are alte probleme în afară de acele pe carĭ le aŭ tóte cele-l'alte ştiinţe experimentale. Aşa numitele probleme de astăzĭ indică numaĭ epoca transitorie în care ea se găseşte.

Bine înţeles, epoca transitorie este încă departe de a fi sfîrşită pentru noua ştiinţă. Legĭ causale psihologice, propriŭ zise, carĭ să le putem pune alăturĭ cu legile celor-l'alte ştiinţe naturale nu există, pînă în momentul de faţă. Şi numaĭ de la găsirea acestor legĭ se pótă vorbi, în înţeles strict al cuvîntuluĭ, de constituirea psihologieĭ ca ştiinţă. Totuşĭ, pînă la constituirea definitivă ca ştiinţă, discuţiunile metodologice

passions s'éveillent, se distinguent, s'affinent, se renforcent, s'élargissent et s'approfondissent. Et c'est dans ces profondes entrailles de l'humanité, c'est dans cette mugissante mer intérieure, c'est dans cette fournaise d'amours et de haines, de transports et de désespoirs, que l'artiste va puiser ses ivresses ou ses imprécations. S'agit-il des arts mécaniques, des arts et métiers, des arts industriels ? Tout cet immense outillage de la civilisation dont nous jouissons sans seulement y prendre garde, qu'est-ce autre chose que *l'alluvion* des siècles innombrables ? Qui a inventé tel art, tel métier, tel outil? Qui? Et à quelle époque reculée au plus profond des âges?... Après la science, l'art et l'industrie, s'agit-il de la religion, de la législation, du langage enfin? La religion, n'est elle pas le produit collectif et anonyme du genre humain? Et y a-t-il encore quelqu'un pour croire à des *inventeurs* de la religion? La législation, elle, apparaît bien nettement comme la tapisserie sans fin de cette Pénélope pensive, l'humanité... (pag. 357—358). Qu'est-ce que l' âme. .? C'est un produit, une plus-value, un surcroît, un bénéfice dû à l'association, à la société, à la cité, à l'État, (pag. 399.). .

www.dacoromanica.ro

de astăzĭ aŭ şi ele o deosebită importanţă. In primul rînd ele pregătesc, într'o largă mĕsură, găsirea lĕgilor causale căutate; şi în al doilea rînd, ele ne feresc de a continua cu erorile trecutuluĭ. Şi, în desvoltarea ştiinţelor, adese-orĭ, înlăturarea uneĭ vechĭ erorĭ este maĭ importantă de cât găsirea unuĭ noŭ adevĕr.

De resultatele acestor discuţiunĭ metodologice se resimte întréga direcţiune a filosofieĭ contimporane. Spiritul *critic*, atât de caracteristic timpuluĭ nostru, este unul din efectele lor. Fie-care scriere filosofică de astăzĭ e bogată în aprecierĭ critice asupra filosofieĭ trecutuluĭ, dar cu totul săracă în afirmărĭ positive. Este o relaţiune strînsă între psihologia şi filosofia fie-căreĭ epoce. Afirmările positive ale filosofieĭ sunt bazate în tot-d'a-una pe concepţiunile psihologice. Increderea în adevĕrul acestora dă aripĭ speculaţiunilor filosofice, precum reese din analisa tuturor sistemelor marĭ ale filosofieĭ din trecut. Astăzĭ însă asemenea convingere lipseşte. Psihologia vechiă este înlăturată, dar în locul eĭ nu avem încă o altă pe deplin constituită. In acéstă epocă de transiţie afirmările positive sunt înlocuite prin consideraţiunĭ critice; de aci spiritul critic al timpuluĭ nostru. Filosofia trecută credea în existenţa unuĭ suflet, în legile şi proprietăţile substanţeĭ sufleteştĭ şi pe acéstă bază îşĭ clădea într'un mod dogmatic sistemele sale; filosofia contimporană consideră ca o eróre vechia credinţă, dar în locul eĭ nu are încă un adevĕr noŭ. Ştiinţa psihologică de astăzĭ e maĭ mult negativă; adică ea ne arată erorile şi cum trebue să ne ferim de erorile de altă dată; fórte puţin însă ce trebue să admitem în locul lor. Filosofia de asemenĭ este maĭ mult critică şi fórte puţin constructivă. Timpul nostru este între periódele *alexandrine* ale filosofieĭ.

Alimentat de noile resultate ale psihologieĭ, spiritul critic stăpâneşte fără rival tóte cercetările ştinţifice contimporane. Şi pretutindenĭ stăpânirea luĭ a adus o adevĕrată revoluţiune în felul de a vedea de până acum.

Ast-fel în morală: înrădăcinata concepţiune individualistă, care avea de corolar libertatea morală şi neatîrnărea persónеĭ

www.dacoromanica.ro

de mediul înconjurător, este astăzĭ din ce în ce maĭ părăsită. Noile metode introduse de psihologia ştiinţifică aŭ descoperit erórea pe care dînsa era fundată Este erórea pe care am analisat-o în discuţia problemelor din a doua clasă a studiuluĭ nostru. — Morala vechiă pleca de la o concepţiune greşită asupra individualităţiĭ sufletuluĭ. Pentru ea individul omenesc era un ce indivisibil şi tot-d'a-una identic cu sine însăşĭ. Pe baza acesteĭ concepţiunĭ libertatea morală era acum uşor de argumentat. In aceleaşi împrejurărĭ, zicea vechia morală, găsim acelaş individ, carĭ une-orĭ se determină într'un fel şi alte orĭ în alt-fel; fapt care probézĕ că nu există nicĭ o relaţiune causală între antecedentele şi efectele sufleteştĭ, şi decĭ omul este liber. După noua psihologie erórea argumentărĭĭ este evidentă. Sufletul omenesc nu este nicĭ indivisibil, nicĭ identic cu sine însuşĭ; ci el represintă o multiplicitate de fenomene sufleteştĭ, care sunt susceptibile de modificărĭ parţiale. Ast-fel că ceea ce numim noĭ «acelaş individ în diferitele împrejurărĭ este numaĭ un mod de a vorbi. Individul rĕmâne acelaş» numaĭ pentru un ochiŭ superficial, pentru acela care se mulţumeşte cu conturele vagĭ ale figureĭ sale fisice. Aceste conture rĕmân, de sigur, când durata de timp nu e prea mare, cam aceleaşĭ. Dar nu aceste conture vagĭ sunt elementele importante în discuţiune. Sub identitatea aparentă a individuluĭ s'aŭ petrecut modificărĭ însemnate în constituţia creieruluĭ (individul nu are în două momente diferite de timp *acelaş* creier absolut identic); şi aceste modificărĭ sunt cele importante. In împrejurărĭ identice nepresentându-se dar *acelaş individ*, prin urmare nicĭ nu trebue să aşteptăm aceleaşĭ manifestărĭ din partea luĭ. Manifestările sale sunt tot-d'a-una determinate într'un mod causal de antecedente, dar antecedentele nu rĕmân aceleaşĭ. Substanţa cerebrală a creieruluĭ, find într'o perpetuă transformare, ea aduce continuŭ, pentru determinarea manifestărilor, alte antecedente de cât eraŭ înainte, şi cum şi cea maĭ mică modificare fisiologică a creieruluĭ póte determina şi ea o nouă îndrumare în faptele individuluĭ; acésta explică pe deplin pretinsa libertate individuală. — Aceiaşĭ eróre apoĭ în argumentarea neatîr-

www.dacoromanica.ro

nării persóneĭ de mediul înconjurător. Numaĭ că aci se maĭ adaogă pe lângă superficialitatea în cunósterea sufletuluĭ omenesc şi superficialitatea cunósterii mediuluĭ. Intr'adevĕr pe când partisaniĭ libertăţiĭ morale se mulţumesc a substitui adevĕrateĭ organisaţiunĭ a creieruluĭ omenesc o organisaţie fictivă, pe care eĭ o concep ca indivizibilă şi neschimbătóre; partisaniĭ neatîrnăriĭ de mediŭ, pe lângă acésta, maĭ substituesc şi mediuluĭ o organisaţiune fictivă a lor. In contra resultatelor tuturor ştiinţelor exacte, carĭ ne-aŭ obişnuit cu analisa amĕnunţiţă a fenomenelor, aceştia din urmă se grăbesc, atuncĭ când vorbesc de mediŭ înconjurător (atât de cel cosmic cât şi de cel social), să-şĭ substitue, în locul adevĕratuluĭ mediŭ pe care 'l dă natura, un mediŭ fictiv al lor, presentat în câte-va conture vagĭ. Aşa că nu-ĭ de mirare ca să se potrivéscă, ba chiar să se arate ca identice, mediurĭ distanţiate prin maĭ multe secole. Apoĭ, odată acéstă substituire făcută. se pune cu multă dibăcie întrebarea: De ce, în mediurĭ identice s'aŭ produs totuşĭ manifestărĭ sufleteştĭ variate? — Intrebarea se pune maĭ ales în discuţiunile estetice. In special aci este terenul cel maĭ propice. Operile de artă representând în mare parte subiecte luate din mediul înconjurător comparaţiunea între mediŭ şi opere se impune cam de la sine. Şi adversariĭ influenţeĭ mediuluĭ aŭ tóte aparenţele de partea sofismeĭ lor. Mediul înconjurător redus la câte-va conture vagĭ, operile de artă iarăşĭ socotite ca opere indivisibile şi individuale,.. ce relaţiune causală maĭ póte fi între unele şi altele?

Căcĭ în genere, relaţiunea causală între diferitele fenomene ale naturiĭ nu póte fi stabilită nicĭ în ştiinţa exactă de cât în urma uneĭ analise preliminare; anume după ce s'aŭ găsit elementele din care se alcătuiesc fenomenele. Alt-fel, ce relaţiune causală póte să fie, pentru o minte nedeprinsă cu analisa ştiinţifică, între diferitele fenomene, s. ex. ca următórele: ruginirea fĭeruluĭ, arderea uneĭ lampe, căldura corpuluĭ omenesc, etc., de o parte; orĭ fulgerul după cer şi schînteia electrică produsă prin frecarea uneĭ bucăţĭ de rĕşină, de altă parte; orĭ nourĭ din atmosferă şi vaporĭ

www.dacoromanica.ro

de apă produşĭ în bucătărie, saŭ într'o locomotivă, etc.? La prima înfăţişare, fără îndoială, nicĭ una. Numaĭ după ce se face analisa acestor fenomene se vede că dintre ele maĭ multe la un loc sunt datorite unor cause comune. Fără acéstă analisă preliminară fie-care fenomen din grupurile enumĕrate ar sta de sine isolat. Imaginaţiunea popórelor primitive chiar le personifica cu de-abinele pe multe dintr'însele. După analisă însă ele apar, unele ca fenomene de căldură, altele de electricitate, lumină, etc., şi la urma urmelor tóte ca simple transformărĭ ale energieĭ. Ast-fel dispare aparenta individualitate a fenomenelor, pe care o vede în natură mintea fie-căruĭ om lipsit de adevĕrata cultură ştiinţifică. — In spiritul noueĭ psihologiĭ aceiaşĭ metodă trebue aplicată şi la găsirea uneĭ relaţiunĭ causale între mediul extern şi manifestările sufleteştĭ ale omuluĭ. Atât mediul cât şi manifestările sufleteştĭ sunt fenomene complexe, şi ast-fel este natural ca, la prima înfăţişare, ele să ne apară ca neavênd între dînsele nimic comun. Comunitatea se stabileşte pe mĕsură ce ne deprindem a le vedea prin prisma analiseĭ ştiinţifice. Numaĭ cu progresul acesteĭ analise, se prepară adevĕrata înţelegere a operilor omeneştĭ. Mediul încetéză de a maĭ fi mediul cel vag, presentat în câte-va conture puţin definite, pe care-l putea cine-va să-l plimbe şi în societatea elină şi în societăţile moderne; iar manifestările sufleteştĭ de asemenĭ încetéză şi ele de a maĭ fi personificate în fiinţe mitologice; şi ast-fel, atât mediul cât şi persóna omenéscă, încetând de a maĭ fi cencepţiunĭĭ fictive, între dînsele să stabileşte de sine relaţiunea causală, pe care o găsim de la origina vieţiĭ sufleteştĭ în legile elementare de psihofisică. O mulţime de scrierĭ contimporane sunt îndrumate în acéstă direcţiune. Dar netăgăduit că resultate definitive nu putem avea încă de la acéstă direcţiune pînă astăzĭ. Asemenĭ resultate se vor dobîndi, după ce va fi constituită psihologia ştiinţifică. Atuncĭ teoria neatîrnărĭĭ persóneĭ omeneştĭ de mediŭ înconjurător, va cădé dimpreună cu tóte teoriile bazate pe vechia concepţiune a sufletuluĭ substanţial şi individual.

www.dacoromanica.ro

Tendinţe analóge să manifestă apoĭ în cercetările filologice şi istorice.

Asupra celor dintâĭ influenţa psihologieĭ ştinţifice să resimte în destul prin crearea *Foneticiĭ experimentale*; o ştiinţă, care póte fi socotită ca revoluţionară, dacă o judecăm comparativ cu metodele filologice de până acum.

De asemenĭ nu maĭ puţin adîncă este acéstă influenţă şi asupra cercetărilor istorice.

Concepţiunea asupra sufletuluĭ este tot-dé-una o concepţiune hotărîtóre pentru metodologia tuturor ştiinţelor care aŭ de obiect pe om. Vechile concepţiunĭ individualiste sileaŭ pe istoric să nu găséscă în şirul evenimentelor trecute, de cât fapte individuale, pe care el apoĭ le descria amănunţit, unele după altele, fără a căuta să stabiléscă între ele un alt nex causal, în afară de acela pe care îl sugeréză activitatea individuluĭ. Ast-fel ştiinţa istoriĭ era ţinută în faza empirică; ea ne enumera experienţele trecute, fapt după fapt, fără să tindă la descoperirea legilor generale, în care să intrupeze pentru tóte o explicare comună.

Numaĭ de la critica acestor concepţiunĭ individualiste începe o nouă eră în cercetările istorice. Căcĭ prin acéstă critică ilusiunea individualităţiĭ faptelor omeneştĭ este distrusă şi dinpreună cu ea principalul obstacol care se opune la înţelegerea obiectivă a evenimentelor istorice. Noile metode prepară nu numaĭ în psihologie dar şi în istorie alte concepţiunĭ fundamentale. Istoricul din viitor va puté, neînpedicat de ilusiunea individualităţilor omeneştĭ, să strabată cu mintea până în adîncul causelor obiective, pe care să ţese viaţa istorică a omenirĭĭ. Pentru el nu vor maĭ fi evenimentele istorice explicate prin aparițiunea indivizilor, cum fórte des este cazul la istoriciĭ de astăzĭ, ci indiviziĭ vor fi explicaţĭ prin evenimentele istorice, în mijlocul cărora eĭ sĕ găsesc. Căcĭ el se va convinge, că istoric nu póte fi nicĭ odată un fapt, care să raportă numaĭ la individ singur. Individul are un trecut istoric numaĭ întru atât, întru cât, el cu activitatea sa, este cuprins în activitatea uneĭ societăţĭ întregĭ. Societatea singură are o viaţă reală istorică, indi-

www.dacoromanica.ro

vidul isolat este o simplă abstracţiune. Şi pe baza acesteĭ concepţiunĭ fundamentale, istoricul din viitor va găsi, de sigur, soluţiunĭ noĭ la cercetările sale.

Soluţiunĭ noĭ se prepară prin acéstă concepţiune, de asemenea, în studiul comparativ al religiunilor şi în stabilirea problemelor metafisice.

Cu dispariţiunea concepţiunilor individualiste din psihologie va înceta credinţa de până acum în existenţa întemeietorilor de religiunĭ. Aceştĭ întemeietorĭ de religiunĭ n'aŭ altă existenţă de cât aceea pe care le o dă ilusiunea individualistă din psihologia populară. Va veni însă un timp când va dispare acéstă ilusiune şi atuncĭ, ca o consecinţă se va crede tot aşa de puţin, că religiunile, pot fi creaţiunĭ individuale, precum să crede astăzĭ, că fenomenele mecanice ale naturiĭ sunt creaţiunĭ ale uneĭ voinţe individuale. Acest timp îl prepară spiritul critic de astăzĭ.

Apoĭ problemele metafisice: relaţiunea între *subiect obiect*, între *lucru în sine* şi *aparenţă*, *eŭ* şi *non-eŭ*, etc.., care aŭ format tema atâtor speculaţiunĭ filosofice, cu ce concepţiune psihologică să alieaŭ ele maĭ bine, dacă nu cu aceea asupra sufletuluĭ, ca *substanţă individuală?* Inlăturarea acesteĭ concepţiunĭ va atrage şi aci consecinţe importante.

Peste tot, aşa dar, noile metode introduse de psihologia ştiinţifică prepară o revisuire, dacă nu o transformare totală, a concepţiunilor fundamentale din ştiinţele, care aŭ de obiect pe om. Insuficienţa cu care era analisat sufletul omenesc, făcea să covârşiască în aceste ştiinţe explicările *individualiste*. Cunoştinţele istorice, morale, estetice, etc., eraŭ reduse la descrierea manifestaţiunilor individuale, pe care era presupus că le provócă din timp în timp vr'un suflet individual omenesc. Problemele metafisice eraŭ reduse la problemele sufletuluĭ individual. Noua psihologie deschide pentru tóte aceste ştiinţe o nouă direcţiune...

Acéstă nouă direcţiune o vedem fórte clar exprimată în tóte scrierile contimporane. Dar exprimarea eĭ nu se face de o cam dată de cât negativ, prin critica neîndurată asupra concepţiunilor trecutuluĭ. Exprimarea positivă lipseşte

www.dacoromanica.ro

încă; ea va veni, însă neapĕrat cu primele resultate positive ale psihologieĭ ştiinţifice. Cu aceste resultate va înceta spiritul critic care stăpâneşte filosofia contimporană şi în locul luĭ va începe epoca spiritului constructiv. Fie-care dintre aceste resultate conţine în sînul lor germenele unu sistem filosofic. De aceea cu drept cuvînt se póte zice, că psihologia este pentru timpul nostru ştiinţa fundamentală a învĕţămîntuluĭ filosofic.

www.dacoromanica.ro

DESPRE SUFLET

(Apendice la § III din *Problemele Psihologiei*)

www.dacoromanica.ro

Noţiunea despre suflet, aşa cum resulta din cercetarile psihologiĭ ştiinţifice, implica ea sau nu noţiunea de spaţiu? Maĭ popular exprimat: pentru ştiinţa de astăzi este înţeles sufletul că avênd o întindere în spaţiu, precum e înţeles ca au obiectele materiale?

Iata întrebarea pe care ne propunem să o analisam în studiul de faţă [1]).

O întrebare legată de multe dificultaţi. Nu este o alta care să fie subjugată tradiţiunilor şi prejudiţiilor, atât cum este dînsa. Teoriile asupra sufletuluĭ au format pêna acum miezul sistemelor filosofice şi unele chiar al dogmelor religióse. Autoritatea lor e sprijinita pe motive streine adeveruluĭ; nu maĭ puţin însă, tocmaĭ pentru aceasta, fórte puternice. Fie-care vine înaintea respunsuluĭ cu ideile sale preconcepute. Puţinĭ aşceaptă în linişte desvoltarea argumentelor; chiar punerea întrebariĭ pe uniĭ îĭ revoltă. Cum, sufletul să aibă întindere? Dar atuncĭ el e materiă! Eştĭ un materialist!... Propagĭ necredinţa şi nihilismul moral! In zadar te aĭ împotrivĭ! Judecata publiculuĭ este ast-fel formata, că ea nu póte admite o teoriă asupra sufletuluĭ, fară să admită, în acelaş timp, şi un sistem filosofic. Combaţĭ teoria sufletuluĭ, pe care aŭ îmbrăţişat'o dogmele creştine, prin aceasta eştĭ presupus a combate întreaga religiune creştină. Independenţa cercetărilor asupra sufletuluĭ nu le recunóşte încă maĭ nimenĭ; pentru mulţĭ ele trebuesc să meargă dinpreună cu speculaţiunile filosofice.— Şi cu tóte acestea, la această îndependenţă tinde psihologia ştiinţifică de astazĭ. In acelaş spirit încercăm şi noĭ a gasi un rĕspuns la întreabarea pusă maĭ sus. Nu ne îngrijim câtu-şĭ de puţin de sistemul filosofic, care ar putea să profite sau să

[1]). Ca o complectare a studiuluĭ anterior: *Problemele Psihologieĭ, § III.*

www.dacoromanica.ro

piardă prin răspunsul gasit. Psihologia este o ştiinţă, ca tóte cele l'alte ştiinţe speciale, şi ca atare ea nu are să se ocupe de întrebuinţarea pe care o va face filosofia cu resultatele eĭ. Filosofia răspunde uneĭ alte menirĭ. Ea are să împace ultimele resultate ale ştiinţeĭ cu dorinţele şĭ aspiraţiunile inimeĭ omeneştĭ ; să fie o mijlocitóre între ştiinţă şi credinţă. Psihologia nu trebue să aibă câtu-şi de puţin asemenea preocupărĭ. Ea are să se ocupe numaĭ de observarea şi coordonarea fenomenelor sufleteştĭ ; să emită teoriĭ şi ipoteze, în vederea faptelor ce 'ĭ sînt date a le explica. Criteriul uneĭ bune teoriĭ psihologice este acela care nu depăşeste domeniul psihologieĭ. Psihologia nu are să sacrifice o teorie a sa pe motivul că nu convine direcţiuniĭ filosofice a timpuluĭ ; filosofia timpuluĭ să-şĭ sacrifice teoriile sale, dacă nu se potrivesc cu resultatele ştiinţiĭ...

Aşa dar, încă odată, nu avem în vedere combaterea saŭ sprijinirea unuĭ sistem filosofic, ci desbaterea uneĭ probleme pur psihologice. Sufletul póte fi conceput în două feluri: ca un ce imaterial, simplu, indivisibil şi fără întindere, saŭ ca un ce aseměnat materiĭ, compus şi cu întinderea în spaţiŭ. Care dintre aceste două ipoteze e maĭ ştiinţifică ? Criteriul, cum am zis, nu trebue sa depăşească domeniul psihologiĭ. Din acest punct de vedere e un lucru stabilit : în domeniul fie-căreĭ ştiinţe, ipoteza cea maĭ bună este aceea care face posibilă explicarea unuĭ maĭ mare numer de fapte ; ipoteza rea este aceea care e contrazisă de un maĭ mare numěr de fapte. Să aplicăm acest criteriu la cele două ipoteze.

I.—Inainte de tóte ipoteza sufletuluĭ imaterial, simplu, indivisibil şi fără extensiune, face cu neputinţă ajungerea psihologiĭ la rangul de ştiinţă. Această ipoteză condamnă psihologia să nu profite de nicĭ o analogie, pe care resultatele sale ar putea-o avea cu cele ale ştiinţelor naturale şi exacte. Intr'adevěr, tóte cele l'alte ştiinţe au de scop, ca prin analisa la care sînt supuse fenomenele natureĭ, să ajungă la câte-va fenomene tipice, în care să se resume mulţimea fenomenelor naturale de aparenţă variată. Aşa bunióră: orĭ cât de variat e pe su-

www.dacoromanica.ro

prafaţa pământuluĭ, fenomenul combustiunĭĭ, pentru ştiinţă el se reduce la un fenomen tip, anume împreunarea elementuluĭ oxigen cu elementul carbon. Omul ignorant vede în natură câte fenomene tot atâtea varietaţĭ; omul de ştiinţă îşĭ simplifică aparenţa sensibilă prin analisa ştiinţifică. Pentru cel d'intâĭ natura e un chaos, fie-care fenomen avênd modul sĕu propriu de arătare; pentru cel de al doilea natura este repetata realisare a câtor-va legĭ simple de succesiune şi coexistenţă între elemente. Scopul omuluĭ de ştiinţă e atins îndată ce a ajuns să stabilească aceste legĭ de succesiune şi coexistenţă între ultimele elemente ale naturĕĭ. El vede în aceste legĭ tipul celor l'alte legĭ maĭ complicate, şi curiositatea sa ştiinţifică e satisfăcută.— Dar, în tótă operaţiunea omuluĭ de ştiinţă un lucru rĕmâne totuşĭ subînţeles şi anume: natura, în ultima eĭ analisă, este compusă din elemente deosebite; fie chiar că deosebirea n'ar consista de cât în cea de spaţiu. Dacă natura, în ultima eĭ analisă, n'ar presinta elemente deosebite, atuncĭ nicĭ o lege n'ar putea fi stabilită. Legea ştiinţifică presupune o dependenţă şi dependenţa nu póte fi de cât între elemente deosebite, cel puţin în spaţiŭ. Şi acesta este şi cazul în ştiinţă. Ultimele elemente ştiinţifice sunt atomele, elemente presupuse identice ca natură, dar distanţiate unele de altele. Legile care servesc de tip tutulor celor l'alte, sînt legile mecanice dintre atome; legĭ, în carĭ concepţiunea spaţiuluĭ este fundamentală. — Este imposibil a stabili o lege causală, fără a deosebi între causă şi efect. Deosebirea cea maĭ uşor de înţeles este însă distanţiarea lor în spaţiu. De aceea legile mişcărĭĭ sînt modelul legilor causale. Cu drept cuvînt s'a făcut din concepţiunea spaţiuluĭ un postulat al ştiinţeĭ moderne [1]).

Spaţiul se póte înţelege însă în două modurĭ diferite. Avem spaţiul în înţeles psihologic, adică intuiţiunea de spaţiu, cum ne este dată de simţurĭ, cu ilusiunile şi mărginirile lor; şi spaţiul abstract, conceptul logic de spaţiu, care consistă numaĭ în partea formală a intuiţiuneĭ psihologice. Bine

[1]). W. Wundt, *Logik. Methodenlehre,* 2-te Aufl. 1894. I. Abth. pag. 278 şi urm.

www.dacoromanica.ro

înțeles că pe acesta de al doilea l'avem noĭ în vedere, când vorbim de concepțiunea spațiuluĭ ca de un postulat al științeĭ moderne. Intuițiunea psihologică a spațiuluĭ e prea încarcată de elemente sensibile pentru a se putea potrivi legilor abstracte ale științeĭ. Așa s. ex. în știința se afirmă ca pământul se învârtește în spațiu, ca diferitele planete și stele fixe se găsesc în spațiu, cu toate ca nicĭ o minte omenească nu-șĭ póte representa intuitiv imensitatea acestuĭ spațiu. De asemenea nicĭ spațiul în care să gasesc dispuse atomele nu se póte representa intuitiv. Unul e prea imens și altul prea imperceptibil pentru simțurile nóstre. Spațiul psihologic are limitele restrînse ale representarilor sensibile. Atributele de infinit și uniform privesc noțiunea științifica a spațiului, iar nu spațiul psihologic. Acesta e departe de a fi infinit și maĭ puțin încă uniform. Sufletește chiar, acesta din urmă nu este nicĭ odată isolat, ci tot-d'auna în asociere cu alte elemente sensibile: bunioară cu o sensațiune de culóre. Nicĭ un om nu-șĭ póte represinta intuitiv spațiul fară culóre. Și gradele de claritate a însă-șĭ intuițiuneĭ spațiale sînt determinate de ușurința evocăreĭ sensațiuneĭ de culórea cu care intuițiunea este asociata; o ușurință care de sigur variază mult de la individ la individ.

Alt-fel însa e cu spațiul științific. Acesta, fiind un produs al abstracțiuneĭ, este anume adaptat necesităților științeĭ. Din el elementele sensibile sînt înlăturate și se păstrează numaĭ elementele formale, carĭ convin abstracțiuneĭ. Pentru știința, e destul că să coexiste, în acelaș moment de timp, maĭ multe obiecte de odată, pentru ca ea sa le dea un loc în spațiu. Fiĭ-vor infinit de micĭ sau infinit de marĭ aceste obiecte, indiferent; abstracțiunea științifică despre spațiu e satisfacuta îndată ce este admisă coexistența obiectelor. La aceasta coexistență știința adaogă concepțiunea de spațiu, ca un postulat al seu: postulat care se menține numaĭ prin valoarea resultatelor obținute. Nu s'ar obține legĭ științifice pe basa spațiuluĭ infinit și uniform, atuncĭ nimic n'ar impedica pe omul de știință să postuleze o altă concepțiune maĭ adaptabilă cu explicarea științifică. Și încercările în această direcțiune n'au lipsit [1]). Ele n'au

[1]) Cf. Joh. C. Fr. Zöllner: *Ueber die Natur der Cometen. Beiträge zur Geschichte und Theorie der Erkenntniss,* Leipzig 1872, pag. 299 și urm.

www.dacoromanica.ro

reușit însă să sdruncine încrederea în concepțiunea de pĕnăacum.

Această distincțiune între spațiul psihologic și cel științific nu trebue nicĭ odată perdută din vedere. Ea este fundamentala pentru tóte cercetările științifice. Perderea eĭ din vedere ar duce negreșit la cele maĭ regretabile confusiunĭ. O mulțime de legĭ științifice ar deveni de îndata contestabile. Și în loc de a fi un ajutor, concepțiunea spațiuluĭ ar fi cea maĭ teribilă barieră ce s'ar ridica în contra progresuluĭ științeĭ. „Nu-mĭ „pot închipui spațiul în condițiunile în care-l postulează a- „ceastă cercetare științifica"—, *ergo*, la oparte!

Cu această judecată materialistă s'ar zadarnici tot. Din fericire asemenĭ judecațĭ au devenit foarte rare printre representanțiĭ propriu zișĭ aĭ științeĭ. Intre aceștia au remas puținĭ din aceĭ materialiștĭ carĭ pretind sa vada, la lumina ochilor sensibilĭ desfașurarea legilor natureĭ.

Și cu toate acestea asemenea erorĭ, disparute din știința propriu zisă, a știut să se mențină în speculațiunile filosofice. Cu singura deosibire, că aicĭ nu sînt materialiștiĭ, carĭ le represintă, ci tocmaĭ pretinșii lor adversarii: spiritualiștiĭ. Erórea ca și adevarul nu are patriă.

Psihologia a primit de la filosofie, cu multe alte speculațiunĭ, și doctrina spiritualista. In contra tendințelor sale legitime de a se asimila celor l'alte științe speciale, doctrina spiritualistă opune un *veto* absolut. Sufletul omenesc, zice acésta, fiind prin natura sa imaterial, nedivisibil și fără extensiune,... evident că nu póte fi un obiect de cercetare științifică. Știința caută a stabili dependențe cauzale între elemente divisibile și așezate în spațiu; sufletul însa e unu și acelaș, indivisibil; cum dar s'ar putea stabili legi asupra lui? De ce însă tocmaĭ aceste atribute sînt înherente sufletului omenesc? La acésta întrebare, spiritualiștiĭ au un rĕspuns peremptoriu: Fiind-că e absurd săși închipuiască cineva sufletul cu extensiune. Mintea omenească nu-și póte represinta un suflet divisibil și cu întindere în spațiu... Vechea judecată materialista: „Nu poțĭ sa-țĭ repre- „sințĭ înaintea ochilor, decĭ nu póte intra în domeniul științeĭ". Pentru spiritualiștĭ știința este confundată cu cea maĭ josnică filosofie materialistă. Cînd vezĭ naintea ochilor, atuncĭ e pen-

www.dacoromanica.ro

tru ei știința adevărată. Sufletul nu-l vezi, deci el e afară din domeniul științei.

Acesta e primul argument în contra ipotesei care consideră sufletul ca un ce indivisibil și prin urmare încompatibil cu noțiunea de spațiu. Numita ipotesă face cu neputință alipirea psihologiĭ la corpul celor l'alte științe speciale. Dar acesta e un argument care nu probează încă în de ajuns. De sigur. Alipirea psihologiĭ la cele l'alte științe speciale nu este o procedare care se impune *a priori* inteligenței omenești; ci o procedare care trebue dovedită mai întâi prin înrudirea naturei obiectelor de care se ocupă diferitele științe. Rămâne de dovedit soluțiunea afirmativă la următórea întrebare: Presintă sufletul omenesc elementele necesare, care să facă posibilă întinderea noțiunei de spațiu asupra luĭ, în tocmai cum este cazul în științele speciale? Saŭ, mai precis, presintă sufletul omenesc o diversitate de elemente coexistente? La aceasta vom încerca a răspunde în paginile următóre.

II.— Este un fapt, fórte des trecut cu vederea de către spiritualiștĭ, dar care cu greŭ să póte împăca cu ipotesa lor favorită: faptul anume, al existenței mai multor suflete omenești în acelaș timp și care trăiesc sub o influență reciprocă. Indată ce admitem că sufletul fie-căruia dintre noĭ póte fi o parte din sufletul poporuluĭ, al rasseĭ, al claseĭ sociale căreia aparținem, cu aceasta am știrbit autoritatea ipotesei spiritualiste. Căci, un suflet care face parte dintr'o totalitate sufletească mai mare, și care póte fi influențat de alte suflete externe luĭ, nu póte fi în acelaș timp de natură indivisibilă și tot de una identic cu sine însuși. Posibilitatea raportuluĭ a altor suflete implică neapărat posibilitatea adaptăriĭ sale la aceste suflete. Insă, cum póte fi el adaptabil pe baza teoriĭ spiritualiste? Pentru ca adaptațiea să se explice, trebue să admitem că în constituțiunea sufletuluĭ individual intră elemente diferite, carĭ se pot asocia între ele în vederea uneĭ situațiunĭ anumite. Sufletul indivizibil, tot de una identic cu sine însuși, nu e susceptibil de nicĭ o participare la o operă comună. Cu asemenea suflete

www.dacoromanica.ro

viaţa socială ar fi imposibilă. Fie care individ ar trăĭ de sine viaţa sa aparte. Ar fi ce-ĭ drept nemuritor individul cu asemenea suflet. Căcĭ mórtea nu se arată de cât acolo unde există o asociare de elemente deosebite. Când aceasta nu există, nu există nicĭ disociare, prin urmare nicĭ mórte: atomul nu móre, fiincă e indivisibil şi tot de una identic cu sine însuşĭ.

O singură fiinţă ar putea fi concepută însă ca îndeplinind condiţiunile cerute de ipotesa spiritualistă. Şi aceasta ar fi Dumnezeŭ. Pe Dumnezeu îl presupunem indivizibil, identic tot de una cu sine însuşĭ, nemuritor, dar în acelaş timp şi *unic*. Concepţiunea de Dumnezeu exclude orĭ-ce influenţă externă. E astfel singura concepţiune care, într'un mod logic, sa póte alia cu ipotesa spiritualistă. Concepţiunea despre om e cu totul alta.

Din punctul de vedere al sufletuluĭ, fie care individ omenesc este un produs al desvoltarĭĭ istorice, prin care a trecut societatea din care face parte. El e legat de existenţa indivizilor ce trăesc în acelaş timp cu dînsul; sufletul său este o părticică din sufletul întregiĭ societăţĭ. Ca membru al societăţiĭ, el este aşa dar un element sufletesc coexistent altor elemente sufleteştĭ, representate prin diferiţĭ indivizĭ... Sufletul uneĭ societăţĭ, dacă ar fi să-l admitem, şi majoritatea psihologilor îl admite, are, aşa dar, o extensiune; fie-care din noĭ o simţim, când intrăm în relaţiune cu de aprópele nostru. „Fiinţa şi ac„tivitatea fie-căruĭ suflet individual umple, în tot cazul, un loc „în spaţiŭ de o óre care mărime. Spiritualismul este ast-fel „constrîns să recunóscă, ca sufletele, întru cât ele stau sub o „influenţă reciprocă, probează prin aceasta că nu sînt cu totul „streine de atributele de spaţialitate şi materialitate“,— zice un psiholog contimporan [1]).

III. — Fapte numeróse probéză de asemenĭ coexistenţa uneĭ diversităţĭ de elemente şi în lăuntrul fie-caruĭ suflet individual. Vom enumera pe cele maĭ principale.

Desvoltarea sufletuluĭ individual să produce treptat de la

[1]). H. Ebbinghaus, *Grundzüge der Psychologie*, Leipzig, 1897, pag. 40.

www.dacoromanica.ro

simplu la complex, paralel cu diferenţiarea extensivă a sistemuluĭ nervos. Ar fi inexplicabil acest paralelism, în cazul când sufletul ar fi simplu, indivisibil. Cel mult ce s'ar putea admite cu acéstă ipotesă ar fi creşterea în volum a sistemuluĭ nervos; dar diferenţiarea elementelor nervóse nu. Diferenţiarea presupune că fie-care element nervos este chemat să îndeplinéscă un rol special, diferit de rolul celor-l'alte elemente, Dar cum e óre posibil, ca un suflet fără extensiune, să profite de existenţa acestor elemente, carĭ, pe lângă că sînt diferenţiate ca funcţiune, sînt şi risipite pe o întindere în spaţiu? Acésta, bine înţeles, rămânênd în ipotesa spiritualistă, că sufletul ar fi un ce deosebit de corp.

Apoĭ din observaţiunĭ ştiinţifice ştim, că activitatea sufletéscă este legată de consumarea unor anumite substanţe cerebrale. Substanţele cerebrale sînt materiale şi cu extensiune. Creşterea activităţiĭ sufleteştĭ e însoţită de creşterca consumaţieĭ acestor substanţe. Acesta e un raport constatat şi admis ca un adevĕr curent. Cum este el însă explicabil pe baza ipoteseĭ spiritualiste? Ca sufletul să determine un consum de energie materială, trebue să intre cu acesta într'un contact direct. Şi contactul presupune iarăşĭ extensiunea.

Dar acestea sînt fapte tăgăduite din principiu de doctrina spiritualistă. Să enumĕrăm altele:

Existenţa fenomenelor sufleteştĭ inconştiente în acelaş timp cu fenomenele conştiente.—Alteraţiunile şi dedublările de personalitate, carĭ duc pe psihologul Th. Ribot la conclusiunea: „Decurge din teoria evoluţiuneĭ că formele superióre de indi„vidualitate au trebuit să iasă prin agregaţiune şi alipire din „altele maĭ umile. Prin urmare, şi individualitatea care atinge cel „maĭ înalt grad, cum o întâlnim la om, este şi ea acumula„ţiunea şi condensarea, în pătura corticală a creieruluĭ, a maĭ „multor conştiinţĭ elementare, carĭ la origină sînt autonome şi „disiminate... După înţelesul etimologic, individ este ceea ce „nu se póte divide. Dar, pentru a corespunde acestuĭ înţeles, „trebue să căutăm pe individ fórte jos în seria zoologică“.... Şi după ce arată că individualitatea omenéscă este expresiunea uneĭ coloniĭ de individualităţĭ inferióre, Ribot termină cu

www.dacoromanica.ro

cuvintele: „Unitatea euluĭ, în sensul psihologic, este aşa dar „cohesiunea, pe un timp determinat, a unuĭ anumit număr de „stărĭ de conştiinţă clară, însoţite de altele de o conştiinţă „maĭ puţin clară şi de o mulţime de stărĭ fisiologice, carĭ „fără să fie conştiente ca cele-l'alte, au totuşĭ un rol şi încă „un rol maĭ mare ca acele conştiente. Unitate nu vrea să zică „de cât coordinaţiune. Ultimul nostru cuvênt este, că de óre „ce consensul conştiinţeĭ este subordonat consensuluĭ organic, „problema unităţiĭ euluĭ, în ultimă analisă, este o problemă biolo„gică. Rĕmâne ca biologia să explice, dacă póte, generaţiunea „organismelor şi solidaritatea părţilor lor. Interpretaţiunea psi„hologică nu are de cât să-ĭ urmeze". [1]).—Aceiaşĭ conclusiune reiese şi din studiul maladiilor memorieĭ, a voinţeĭ, a atenţiuneĭ. Pretutindenĭ entitatea spiritualistă dispare înaintea multiplicităţiĭ elementelor reale sufleteştĭ. Pretutindenĭ sufletul reiese a fi o coordinaţiune schimbătóre a diferitelor sale stărĭ. — Din experienţele făcute asupra durateĭ reacţiunilor, resultă că cu cît procesul psihic e maĭ complex, cu atît şi durata reacţiuneĭ e maĭ lungă, probă dar că unda nervósă percurge un spaţiu maĭ mare. Apoĭ fenomenele de contrast, pe care le întâlnim aşa de des în viaţa sufletească, nu se pot explica de cât prin noţiunea spaţiuluĭ. Un contrast să produce când elementele ce contrastează există în acelaşĭ timp şi în acelaşĭ spaţiŭ; un suflet ne—spaţial n'ar presinta nicĭ odată fenomene decontrast.—Dar maĭ presus de tóte, faptul cel maĭ doveditor, este faptul localisărilor cerebrale. Importanţa acestuĭ fapt a fost recunoscută de la început. De aceea rare orĭ un adevĕr să fi întîmpinat atâta rezistenţă din partea prejudecăţilor. Localisările cerebrale sînt *experimenta crucis* contra ipotesiĭ spiritualiste.

Nu este locul aci a arăta într'un mod amĕnunţit aceea ce se cunóşte astăzĭ asupra acesteĭ cestiunĭ. Tóte tratatele de Fisiologie şi tóte cele bune de Psihologie se ocupă de dînsa. Noĭ ne mărginim a indica direcţiunea pe care au luat'o aceste cercetărĭ şi a confrunta resultatele obţinute până acum cu ipotesele făcute asupra sufletuluĭ.

Evident, ipotesa sufletuluĭ indivisibl, simplu, inextensibil....

[1]) *Les maladies de la personnalité,* Paris 1891, conclusion.

www.dacoromanica.ro

nu se póte împăca, din principiŭ, cu ideia nicĭ unuĭ fel de raport cu materia; cu atât maĭ puțin, cu aceea a unuĭ raport diferențiat pe localisărĭ. Dacă este să se admită ideia unuĭ raport și, în urma atâtor dovezĭ științifice ceĭ maĭ recalcitranțĭ chiar n'aŭ în contro, sînt constrânșĭ s'o admită, — atunci pentru salvarea măcar de aparență a ipotezeĭ spiritualiste, e necesar să i se dea o formă care să amintească maĭ puțin pe aceea a unuĭ raport material. Ast-fel era potrivită ideia luĭ Descartes, care alegea numaĭ un punct din creier, *glans pinealis*, prin mijlocirea căruia corpul primea influența spiritului. Contactul într'un singur punct nu evocă de cât fórte vag ideia unuĭ raport material. Spiritualiștiĭ eraŭ preà mulțumiți și se acomodaseră preà bine acesteĭ teoriĭ a luĭ Descartes. Dar cercetările științifice continuă și adevĕrul localisărilor se impune contra lor. Atuncĭ o ultimă teorie mijlocitóre maĭ vine în sprijinul ipotezeĭ spiritualiste a sufletuluĭ. Nu un singur punct al creieruluĭ, ci creierul în întregimea luĭ, intră în raport cu sufletul, afirmă noua teoriă; înțelegând prin întregime, că o parte nu e maĭ specială ca alta, că pentru fie ce funcțiune sufletească colaborează creierul întreg. Indivisibilitatea sufletuluĭ era încă odată salvată. Fisiologul francez Flourens este principalul representant al acesteĭ teoriĭ. Spiritualiștiĭ îl aŭ tot de una în mare stimă și îĭ împrumută fórte multe citațiunĭ. Dar înaintea observațiunilor de fapt și această teorie e nevoită să cedeze. Astăzĭ, triumful teoriĭ localisărilor nu se maĭ discută.

Cercetările aŭ dovedit că între creier și cele l'alte organe fisiologice, cum sînt plămâniĭ, ficatul, glandele salivare, etc. există o diferență fundamentală. Acestea din urmă îndeplinesc funcțiunea lor într'un mod uniform; adică fie-care parte din aceste organe e afectată la aceiașĭ funcțiune; pe când creierul e singurul care îșĭ diferențiază funcțiunea, localisând'o în părțile luĭ deosebite. Vechia formulă, întrebuințată de materialiștĭ: „gândirea e o secrețiune a creieruluĭ, întocmaĭ cum e fierea o secrețiune a ficatuluĭ", s'a dovedit așa dar ca falșă. Creierul nu secretează ca celę l'alte organe fisiologice... Curios e însă că, și de astă dată, spiritualiștiĭ partisanĭ a teorieĭ luĭ Flourens, calcă pe urmele materialiștilor. Pentru a salva

www.dacoromanica.ro

îndivisibilitatea sufletuluĭ, eĭ sacrifică diferența între creier și cele l'alte organe fisiologice. Materialiștiĭ, de asemenĭ, de și din motive contrare: pentru a materialisa sufletul, aŭ nevoie de acest sacrificiŭ. Logica erorilĭ îĭ unește în contra voințeĭ lor.

In această diferențiare a funcțiunilor cerebrale o tendință să manifestă maĭ cu deosebire: tendința ca suprafața corticală a creieruluĭ să fie cât maĭ extinsă. Pentru a căștiga în extensiune, creierul îșĭ formează o mulțime de circumvoluțiunĭ despărțite prin adâncăturĭ între dînsele. Tótă suprafața corticală este întretăiată de sute și miĭ de cute; tendința de a câștiga spațiŭ e manifestă. Pe aceste circumvoluțiunĭ sînt localisate apoĭ funcțiunile sufletești. Funcțiunea vorbireĭ pe circumvoluțiunile frontale din hemisferul stîng și anume pe cea de a treia; vederea pe circumvoluțiunile occipitale; mirosul în *gyrus hyppocampi;* auzul pe circumvoluțiunile parietale; mișcarea corpuluĭ în părțile superióre a circumvoluțiunilor frontale, etc. Suprafața corticală reproduce ast-fel a doua óră suprafața sensibilă a corpuluĭ. Și chiar într'o anume ordine. Representațiunea corticală a unuĭ organ saŭ funcțiunĭ sĕ găsește maĭ tot deuna localisată pe partea creieruluĭ, diametral opusă posițiuniĭ pe care organul saŭ funcțiunea o ocupă pe suprafața corpuluĭ. Cazul cu simțul vederiĭ e cel maĭ tipic. Sensațiunile de vĕz sînt localisate pe circumvoluțiunile occipitale, adică sînt tocmaĭ diametral opuse loculuĭ pe care 'l ocupă organul vedereĭ. [1]). Această dispositiune nu este de sigur o simplă coencidență. Ea este produsul desvoltăriĭ genetice a sistemuluĭ nervos întreg, o lege biologică. Fie care funcțiune cerebrală este localisată pe locul pe care i-l determină întregul complex al funcțiunilor cerebrale; spațiul nu-ĭ indiferent, ci e hotărîtor pentru funcțiunea care va avea s'o indeplinească fie care celulă nervósă. Sîntem, precum vedem, cu totul departe de teoria care exclude din noțiunea sufletuluĭ orĭ și ce determinărĭ spațiale! La acestea se maĭ adaogă încă și următórea observațiune: Am vorbit pĕnă aci de vedere, auz, miros, mișcarea corpuluĭ, etc., luându-le pe fie care ca o singură categorie de fapte sufletești. Pentru a fi însă pe deplin în conformitate cu

[1]). Cf. H. Ebbinghaus, *Grundziige der Psychologie,* pag. 122.

www.dacoromanica.ro

adevĕrul trebue să schimbăm acest mod de exprimare. Pe suprafaţa creieruluĭ nu se cunosc localisărĭ *en bloc*. Fie care din grupele enumerate maĭ sus sĕ subdivid la rîndul lor în o mulţime de alte grupe. In vedere se cuprind: sensaţiunile şi representările visuale; apoĭ în sensaţiunĭ: sensaţiunile de culóre, de formă, etc. Şi subdivisiunile nu se opresc aci. La fie care dintre aceste subdivisiunĭ corespund localisărĭ deosebite şi probabil că pentru a marca deosebirea dintre ele, intră în joc, pe lîngă posiţiunea spaţială a celulelor nervóse, şi forma lor anatomică. Unele celule vor fi speciale representărilor, pe când altele sensaţiunilor propiu zise; zicem însă probabil, de óre ce asupra acestuĭ punct cercetările ştiinţifice n'aŭ spus ultimul lor cuvênt.— Intre diferitele celule, în carĭ sînt localisate elementele sufleteştĭ, să interpun apoĭ miĭ şi milióne de fibre nervóse de asociaţiune, carĭ stabilesc o legătură între ele şi fac cu putinţă existenţa actelor sufleteştĭ maĭ complexe. Aceea ce noĭ, în viaţa familiară, numim un act sufletesc simplu, în realitate este un produs fórte complex, ale căruĭ elemente să găsesc destul de distanţiate pe suprafaţa corticală a creieruluĭ. Spre pildă, un cuvênt ca acela de *carte*, pare tot ce póte fi maĭ simplu. Şi cu tóte acestea când căutăm să-l analisăm descoperim într'ânsul o complexitate destul de înaintată. Cuvêntul *carte*, este legat de representările sunetelor carĭ intră în corpul sĕŭ şi acestea sînt localisate în circumvoluţiunile parietale; apoĭ el este legat de imaginile literilor din care e compus şi acestea sînt localisate în circumvoluţiunile occipitale; de imaginile motoriĭ pentru a'l vorbi şi acestea sînt localisate în circumvoluţiunile frontale; de înţelesul abstract, care face ca la ivirea orĭ-căruĭ exemplar individual de *carte* să ştim că el se numeşte tot *carte*, înţeles localisat iarăşĭ deosebit de tóte cele de până acum; şi seria s'ar maĭ putea încă mult continua. Tóte aceste elemente, carĭ sînt cuprinse şi constituesc cuvêntul *carte*, sînt localisate în părţĭ diferite ale creieruluĭ. Ele ocupă, unele faţă de altele, un loc în spaţiŭ şi acest loc nu e fără importanţă. Fie-care individ are anume părţĭ din creierul sĕu maĭ desvoltate de cât altele. Elementele sufleteştĭ carĭ vor fi localisate în aceste părţĭ vor fi şi ele maĭ precumpănitóre în

www.dacoromanica.ro

constituirea unuĭ act sufletesc. Ast-fel diferitele elemente cuprinse în cuvêntul *carte*, vor fi de o valóre neegală la diferiţĭ indivizĭ. Uniĭ avênd maĭ desvoltate circumvoluţiunile parietale, la cuvêntul *carte* vor avea maĭ întâĭ în minte representarea sunetelor; alţiĭ, cu circumvoluţiunile occipitale maĭ desvoltate, vor tinde să şi-l substituiască cu imagina visuală a literilor, etc. Uniĭ vor fi visualĭ, alţiĭ auditivĭ, alţiĭ motorĭ, după cum circumvoluţiunile lor cerebrale sînt desvoltate pentru un grup de sensaţiunĭ maĭ mult de cât pentru altul. Şi casul pe care îl întâlnim faţă de un singur cuvênt, e acelaşĭ cu acel pe care îl întâlnim, de avem în vedere întreaga viaţă sufletească. Deosebirile sufleteştĭ între persóne sînt reflexul deosebirilor dintre diferitele funcţiunĭ ale păturei corticale. După cum anumite elemente precumpănesc saŭ sînt precumpănite, e determinat şi sufletul individuluĭ. Şi în acest raport dintre elemente, noţiunea de spaţiu este subînţeleasă de teoria localisărilor. Ast-fel revenim la acea ce ziceam maĭ sus, vorbind de sufletul uneĭ societăţĭ: dacă este admisă influenţa reciprocă între diferite suflete (în casul sufletuluĭ individual trebue zis: între diferite elemente), atunci e subînţeles că acéstă influenţă nu se póte petrece de cât în spaţiŭ. Deosebirile individuale sĕ explică ca resultat al influenţelor reciproce dintre elemente. Aceste influenţe presupun însă raporturile de spaţiŭ dintre elemente, diferit localisate. Deci şi noţiunea sufletuluĭ individual implică pe acea de spaţiu, întocmaĭ cum noţiunea sufletuluĭ colectiv al societăţiĭ implică distanţiarea in spaţiŭ a membrilor sufleteştĭ carĭ o compun. Sufletul omenesc, precum afirmă Th. Ribot, nu este de cât coordonaţiunea diferitelor elemente sufleteştĭ maĭ inferióre, un produs al evoluţiuneĭ. Ca atare luĭ nu i se póte atribui unitatea şi indivizibilitatea, de cât în sens metaforic. In realitate ştiinţa ni-l arată ca divisibil şi prin urmare compatibil cu noţiunea de spaţiu.

IV.—Iată dar un punct câştigat pentru ştiinţă: compatibilitatea între noţiunea de suflet şi noţiunea extensiunĭ sau a spaţiuluĭ ştiinţific. Ne va întreba însă cineva acum: s'a resolvat prin acésta marile probleme carĭ aŭ agitat de secolĭ omenirea,

www.dacoromanica.ro

a raportului dintre suflet şi corp, a naturei sufletului, a legăturei între om şi Divinitate, etc., etc.? Vom respunde, de sigur nu. Fie-care progres făcut în ştiinţă nu are de scop să strămute pe o altă bază gândirea omenéscă. Adevěrurile ştiinţifice să cucerésc treptat şi de cele mai adese orĭ incomplecte. Viitorul le complectéză şi adaogă lângă dînsele altele. Soluţiunea pe care aceste adevěrurĭ o prepară vine însă numaĭ în urmă şi maĭ tot-de-una de altă natură de cum a fost bănuită.—Cine póte şti de pe acum, la ce soluţiune va contribui noua cunoştinţă despre extensiunea sufletuluĭ? Astă-zĭ ea pare a fi o nimicitóre a idealismuluĭ; un sprijin adus doctrineĭ spiritiste, care crede în exteriorisarea sufletuluĭ în afară de corp, etc.; dar fi-va tot ast-fel şi maĭ târziŭ?—Când legile rotaţiuneĭ pământuluĭ în jurul sóreluĭ aŭ fost descoperite, ele apăreaŭ pentru mulţĭ ca o cauză ce va contribui să umiléscă făptura omenéscă, să-ĭ răpéscă din suflet aspiraţiunile ideale pe care le avea înainte, când se credea că ocupă centrul universuluĭ! Şi cu tóte acestea adevěratul idealism n'a început de cât după ce noul adevěr a fost popularisat. Şi aşa se întâmplă cu maĭ tóte cunoştinţele ştiinţifice. In primul moment ele apar alt-fel de cum sînt maĭ târziŭ, când sînt complecte şi sistematisate.

De acea, încă odată, studiul de faţă nu sprijină nicĭ o soluţiune filosofică; pe cea materialistă maĭ puţin încă de cât pe cea idealistă. Căcĭ idealismuluĭ lărgirea concepţiuneĭ dé suflet prin noţiunea de spaţialitate, îĭ aduce, în mod indirect, un profit. Prin acéstă lărgire cunoştinţa nóstră asupra sufletuluĭ intră într'o fază maĭ positivă de cum era pênă acum. Ipotesa spiritualistă definea sufletuluĭ numaĭ prin negaţiunĭ, în scop de a-l opune materieĭ. Sufletul erá indivisibil,—pentru a nu fi divisibil ca materia; simplu, — pentru a nu fi compus şi decĭ schimbător şi expus la mórte; identic cu sine însuşĭ,—fiind-că alt-fel n'ar fi fost opus materieĭ. Cu înlăturarea acesteĭ doctrine, abisul între suflet şi materie dispare şi să deschide cale uneĭ largĭ concepţiunĭ moniste. In acéstă direcţiune idealismul nu póte de cât să profite. Doctrina spiritualistă era pentru dînsul un obstacol, saŭ, în orĭ ce caz, o prietenie compromiţătóre.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro